ЧОРНА ІНДІЯ „МОЛОДОЇ МУЗИ“

НОВЕЛІ ДЕВЯТЬОХ

TULA-online.org

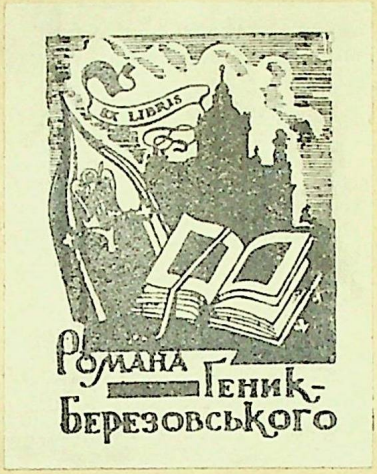

TULA-online.org

ЧОРНА ІНДІЯ
„МОЛОДОЇ МУЗИ“

TULA-online.org

В. БІРЧАК, П. КАРМАНСЬКИЙ, Б. ЛЕПКИЙ,
В. ПАЧОВСЬКИЙ, С. ТВЕРДОХЛІБ, Г. ХОТКЕВИЧ,
С. ЧАРНЕЦЬКИЙ, О. ШПИТКО, М. ЯЦКІВ.

ЧОРНА ІНДІЯ „МОЛОДОЇ МУЗИ“

НОВЕЛІ

З передмовою М. Рудницького

ЛЬВІВ 1937

БІБЛІОТЕКА „ДІЛА“, Ч. 18.

TULA-online.org

ОБГОРТКА П. КОВЖУНА

З друкарні Видавничої Спілки „Діло“ Львів, Ринок 10.

TULA-online.org

ЩО ТАКЕ „МОЛОДА МУЗА"?

Ця збірка присвячена на спомин членам „Молодої Музи". „Т-во письменників і журналістів" у Львові пригадало цього року прилюдним літературним вечором щось наче їх ювілей — 30-ліття їх першого спільного виступу. В неофіціяльній частині вечора, коли молодомузці сиділи — як за давніх часів за спільною Tafelrunde — вирнула думка — видати збірник і гонорар призначити на підмогу одному з товаришів, для якого доля була вийнятково жорстока. Це й головна ціль цієї книжки.

Стало на тому, що найкраще видати збірку новель. Це більше підхожа лектура для читача, ніж антольогія, що силкувалась би помістити з кожного автора його найбільше характеристичні речі. Більшість молодомузців — поети. Передруковувати їх давні вірші — проти цього неодин із них сам запротестував би. Що вже й казати про публіку, яка вважає поезії за десерові витребеньки, а не за нормальну духову поживу. Поети мусіли б вийти покривджені в такому альманаху, де кожна річ говорить за себе, а часто дуже мало про самого автора.

Якби зараховувати до „Молодої Музи" всіх тих, що підтримували з нею звязки з симпатії для її починів, то можна б було помістити в цій збірці й новелі М. Коцюбинського та О. Кобилянської. М. Коцюбинський дарував „Молодій Музі" чи не найкращу свою збірку „З глибин", яка вийшла під її фірмою на тяжко роздобуті гроші В. Бірчаком у надії, що бодай нею можна буде покрити кошти інших випусків. О. Кобилянська дала для органу молодомузців свою повість „Ніоба", що була окрасою анемічного „Світу", засудженого на недовге життя через недостачу фондів і мезаліянс із видавцем — В. Будзиновським.

TULA-online.org

VI

Були ще й інші прихильники, чи помічники „Молодої Музи", але випадкові або духово мало з ними споріднені. Та й тих, що трималися разом і після 30 років не перестали вважати себе за приятелів — досить на один виступ.

*

Більш 30 років минуло від часу, як у кавярні Центральній на Бернардинській площі у Львові засідали молоді письменники, задивившись у електричні лямпи та в нові зорі, що займалися на нових обріях. Вони сходилися, коли хто хотів, розмовляли про свої буденні клопоти та нові книжки і найчастіше журилися тим, де найти видавця, себто кого намовити, щоб дав гроші на наклад якоїсь наміченої книжки.

24. лютого 1906. р. вийшло 1-е число „літературно-наукового" двотижневика „Світ" — орґану „молодомузців". Редакційний комітет складали: В. Бірчак, П. Карманський, О. Луцький і М. Яцків. Найближчими співробітниками були: Б. Лепкий, В. Пачовський, С. Чарнецький і С. Твердохліб. Вступна стаття „Наше слово", з покликом до читачів починалася так:

„З бадьорістю молодечою, з сильною вірою в неперечну потребу нової літературної часописи, навчені досвідом недавних нещасних проб, приступаємо до нового діла і подаємо отсе П. Т. Землякам перший видимий взірець наших змагань. В відрадних днях широкого суспільного та політичного життя приходимо до Вас — і вказуємо в хвилях борби призабуту може, а предсі все так тужно вижидану стежину: **Добра і Краси.**

„Стежині нашій дали ми імя: **СВІТ.**

„Від злиднів і турботних диссонансів най веде нас на соняшні левади, запашні ниви, — в світ ясних, злотих зір!"

Ось і все, що тодішня молода авангарда вміла сказати про літературу та свої ідеали.

„Молода Муза" повстала під впливом краківського руху „Молодої Польщі" — не руху як якогось нового літературного напрямку, а ферменту, що так мовити „висів

TULA-online.org

у повітрі". Українські молоді автори відчували потребу ділитися своїми враженнями про те, що накипало довкола них і в них.

„Молода Польща" це було дуже широке поняття для ріжного роду письменників і мистців, що йшли за европейськими „модерними" течіями протиставляючись тодішньому всесильному реалізмові. Почування потреби чогось нового, потреби досить незясованої, нагадували настрої раннього романтизму. Нове покоління хотіло яко мога сильно зазначити своє „я", давати волю своїй уяві, не рахуватись з дійсністю як єдиним джерелом надхнення, хотіло змальовувати свої перелетні настрої та примхи і головно відверталося від пересічної маси, звертаючись тільки до вибранців.

„Молода Муза" не була ніяким ідеольогічним, ні мистецьким обєднанням — була товариством без статуту, без програми і навіть без точного спису своїх членів. Було це товариство молодих письменників — або таких, що мали надію щось колись створити і сходилися в каварні довкола одного стола. А що невпинною темою їх розмов була література і сходилися щораз частіше, то згодом виринула серед них потреба зазначити цю свою приналежність.

Що обєднувало „молодомузців"?. Передовсім товариські звязки — і нехіть до всесильного тоді впливу „Літ. Наук. Вістника", де не можна було містити своїх творів по вподобі, а треба було піддаватися критиці, — далі незясоване захоплення новими подувами з чужих літератур.

Каварняний столик мав силу столика, призначеного для гіпнотичних сеансів; — хто сидів при ньому, відчував електричний струм, що обєднував усіх. Арне Ґарборґ каже, що давніше пророки промовляли на горах, тепер вони промовляють — по каварнях. У добі модернізму кавария ставала кузнею творчости. Писали в ній часто, роздумували поневолі, і виміна думок розбуджувала пал, яким можна було грітися вернувшись до холодної парубоцької кімнати.

Роздобути щодня гроші на шклянку кави це була вимога не дня, а — вічности. За такий собі звичайний мелянж можна було сидіти ціле пополудне до пізньої ночі, на вигідних канапах, посеред часописів і журналів, розмовляти

TULA-online.org

про диссонанси життя й мистецтва і — виглядати, чи вітер не принесе до тієї святині Муз когось нового.

Ніхто із членів „Молодої Музи" не мав такої кімнати, де могли б сходитись усі інші. Про якусь спільну домівку і натяку не було. У каварні було тепло, вигідно і Карманський з Пачовським „урядували" там постійно, з щирої відрази до своєї касарнячки в „Академічному Домі", де брудні комірці переплітались на столі та на підлозі з окрайцями сухого хліба та з усяким шпарґаллям.

Назву „Молода Муза" придумав Остап Луцький. Від цього акту хрестин до спільних виступів у журналі і на обгортках книжок дорога не йшла через якісь теорії. Молодомузці нагадували в неодному подружжя, яке ні в одному погляді не погоджується, раз-у-раз суперечається, але жити одне без одного не може. Не забуваймо, що більшість із молодомузців — були поети-лірики, настроєні на якийсь один тон, орґанічно непідготовані до того, щоб розуміти твори своїх товаришів. Пачовський постійно кепкував собі з трагічних окликів Карманського: „В моїй душі страшна порожня", — Карманський махав безнадійно на приятеля, що деклямував пророцтва про похід духів із нашого минулого й записував із електричною скорістю цілі сторінки римами та жіночими іменами. Всі кепкували собі з Твердохліба і часто віднекувалися його, коли він осмішував їх своїми претенсіональними виступами меґальомана, але фактично всяку технічну роботу і т. зв. орґанізаційну Твердохліб переводив сам, на власну руку, замучуючи кожного своєю невсипущою влізливістю. Казали, що навіть серед апостолів мусить бути скарбник — Юда і — сміялися.

*

Та почнім від літературної атмосфери.

Европейський модернізм, що доходив до нас у німецьких перекладах, був для „Молодої Музи" євангелією, що з неї можна тільки вчитися, а що її правди не можна піддавати в сумнів. Коли Франко раз у полемічному фейлетоні проти „Молодої Музи" трохи зневажливо висловився про Ібсена та Метерлінка, тоді його авторитет у очах

TULA-online.org

молодих упав, немов би Франко утратив спромогу відріжняти вартісні твори. Ясній, спокійній аналізі Франка протиставляли наші модерністи — як колись романтики класикам — своє почування. Почування не потребувало знати: чому якісь твори великі та гарні. Так завсіди воювали „молоді" проти „старих", хоч би між цими молодими були теж сиві та лисі, і хочби між старими були ще люди з буйною чуприною, у розцвіті творчих сил.

Довго товкли по підручниках і газетних статтях фразу, повторювану й досі, начебто „Молода Муза" покланялася ідеалові чистої краси та начебто цей ідеал був звичайним ідолом — шкідливою примарою „мистецтво для мистецтва". У перекладі на мову всім зрозумілу значило це ось що: „Пропадай суспільносте, нехай живуть наші твори".

Насправді молодомузці боронили права письменника розвивати свій талант без огляду на те, як уявляє собі літературу широка маса, навіть та, що її звуть інтеліґенцією чи елітою. Цього права боронили мистці завсіди в усіх добах і режимах, таксамо як учені, що мусять шукати нових шляхів у своїх дослідах; тільки тоді, коли якийсь ґурт творців стоїть при владі і користає з неї матеріяльно, починає він зрікатися цього гасла свободи, щоб не дати змоги користуватись ним усім іншим.

Симпатії молодомузців для творів „чистого мистецтва" — наскрізь особистих, субєктивних, не ослабили в них громадських почувань. Лепкий, Яцків, Карманський, Пачовський і Чарнецький, невинно відгукуються на болі нашого національного життя й суспільними мотивами надихують більшість своїх творів. Нові збірки — дебюти Олеся та Філянського, що приходять тоді з Києва, розбуджують у „Центральній" такий захопливий настрій, якби це були маніфести українського модернізму.

Коли Богдан Лепкий приїжджає з Кракова й оповідає про нових богів Краківського Парнасу, що панують у льокалях Турлінського та Міхаліка — від його слова і львівське середовище оживає. Пшибишевський, Жеромський, Новачинський, Тетмаєр, Кисілєвський, були відомі вже тоді із своїх творів, вони вносять той новий настрій, за яким тягнеться молодеча уява. Вміє Лепкий оповідати

TULA-online.org

з нюансами, з недосказами, з тим теплом, від якого йде захоплення. Він привозив завсіди щось затишне, мягке, як ті панські фотелі; не вмів критикувати, навіть найскромніші спроби підносив до висоти пориву.

Остап Луцький, що якийсь час інформував у „Критиці" Фельдмана про українські літературні новини, вносив до зневіри молодомузців — зневіри у можливість розбурхати літературою галицьке громадянство — красномовний пал. Яцків жартував собі, що Луцькому можна дати прочитати афішу, і він зробить із неї поезію. Хоч Луцький писав мало та рідко, цікавився всілякими справами й поза літературою, приносив із собою подих якогось щасливішого життя, до якого рвався.

Карманський привіз з Італії невідомі імена Рапісарді та Стекеті, кипариси замість верб, фантасми замість марив, Тибр замість Дністра і ...мексиканські Кордиліери. Його невинна туга за чужими країнами, немов би була акомпаніяментом до магічного Бодлєрового мотиву „Денебудь, щоб тільки поза цим світом".

Василь Пачовський умів не журитись тим, що буде завтра, вмів жити нинішнім днем, брати від життя, що можна, писати денебудь і колинебудь, на кожний поклик, і сміятися повними грудьми, з гордою головою. До таких — кажуть — належить світ або бодай його половина: — жінки. Своїм „Сном української ночі" він зазначив найсильніше вплив, що йшов від Виспянського — для всіх нас далекого. Вже тоді він мріяв про цикль могутніх історичних драм, що сонцем забутих руїн оживили б серця сучасних паралітиків.

Сальоновим богемістом у „Молодій Музі" був Степан Чарнецький, який уперше оспівував у нас кавярняні настрої. Вже тоді, як той горобець, нипав він по ріжних подвірях. На малій, але вигідній посаді Виділу Краєвого, він міг дозволити собі на дальматинське вино у „Дідоліча і Прпіча" у товаристві чужих панків. Літературою не журився; писав вірші, польські та українські наперебій, але коли треба було видати його збірку, треба було визбирувати вірш за віршем, що десь валялись по його кишенях і шухлядах на клаптиках паперу. Він волів легкий прохід

TULA-online.org

і легку пісню на устах, ніж коректу — байдужий, чи його збірка справді вийде. До видавця „М. Музи", посла Михайла Петрицького — людини наскрізь нелітературної — він мав тільки єдине домагання: нехай дасть добрий папір до книжки, а не такий „пакунковий", який всунув із скнарства до „Блудних огнів" Карманського.

Коли треба було рішати якісь практичні справи — поети зверталися до прозовика В. Бірчака. Він мав гумор тверезої людини, що бачить смішні сторінки непрактичних поетів, їх вічні діри в буджеті, непоправні мрії та непоправлені друкарські похибки. Кілько разів його рада та кишеня розвязувала їх великі метафізичні трагедії! Вони сміялися з його приземности, а він з їх підхмарности. Усім здавалося, що з талантом поета мусить бути нероздільно звязана погорда для реального світу, і що практичний хист путає надхнення.

Обидва світи, приземний і підхмарний, єднав у собі маґ „Молодої Музи" — М. Яцків. „Кожний має свій Дністер" — таким афоризмом він пригадував, що мусить відсиджувати каторгу українського банку. Він постійно вичитував якнайменше доступні твори з чужих літератур і залюбки обкладав свій стіл якнайменше спорідненими книжками: тут були наші народні приповідки, звіти якихось товариств, дитирамби Піндара, Коран і сила-силенна видань „Реклями". Коли Яцків вимовляв прізвище Пієтари Пайверінти або Дибфеста, то мав таку міну, неначе б говорив про членів революційної ради. Це був перший письменник, від якого я навчився носити в кишені нарізані тверді листочки паперу, щоб на них записувати якусь справжню помітку, чи характеристичні фрази, як це робили французькі повістярі-реалісти, що збирали „документи життя на гарячім учинку", не довіряючи нівчому памяті. Нахил до вибагливих примх, за прикладом героя Гюісмансового „A rebours" єднав Яцків із смаком здорового сільського сина. Він доказував нам експериментально, що нема більше божеського питва, як звичайна горілка „каменярка" за три ґрейцарі, яку найкраще закусити огірком або „цвіклою із хріном". При цьому вчив молодих

TULA-online.org

пити „Чорну Індію" — полив'янку коліру смоли, що мусіла йти в парі з чорною кавою.

Злим духом Яцкова в ролі „ангола-хранителя" був С. Твердохліб, що перекладав його книжки на польську мову, шукав для нього видавців і вічно його комусь „показував", наче той імпресарій з цирку Барнума. Твердохліб мав талант всезнайка, невтомну енергію, але голова його була завсіди повна ґешефтів. Ніколи не можна було мати певности, чи при нагоді якогось літературного почину він не встругне якоїсь купецької штучки. Його можна вважати предтечею тих наших модерних поетів, що вміють повсякчас думати про рекляму своєї праці та особи. Коли всі молодомузці переставали цікавитись тим, що написали від хвилини, коли воно появилось у друку, Твердохліб щойно тоді починав свою роботу: бігав із книжкою, вишукував когось, хто написав би на неї рецензію, перекладав власні вірші на польську мову і „робив вітер".

Єдиний вітер, який робили молодомузці йшов від їх краваток — широких, розмашних „самовязів", що подобали на крила великого кажана. Єдиний Пачовський залишив собі з цих крил і досі два чорні „хвостики".

*

До модерних літературних напрямків часто стоять близько ріжні мистці. Мала і „Молода Муза" у своєму гурті музику С. Людкевича, різьбаря Михайла Паращука, маляра Северина і „мистців життя": О. Шпитка, Кущака та Косянина.

Відомо, що С. Людкевич пів свого життя провів у кавярні, де находив свої найкращі мельодії. Хоч нераз гриз пальці із люті, слухаючи кавярняної орхестри, то тікаючи з цієї кавярні находив дорогу тільки до другої кавярні. Увесь у надхмарній „музиці сфер", безпорадний серед реального життя, зовсім таксамо як Карманський, найчастіше оповідав про те, як хтось його ошукав і використав. Неодна поезія молодомузців правила йому за текст до композиції.

TULA-online.org

Северин залишив перелетний спомин великої, щирої, наївної сільської дитини, яка щойно звикає до міського гомону, диму та тонкощів діялєктики.

М. Паращук — сильний та здоровий, як і слід різьбареві, погрожував монументальними творами з висоти піддашшя „Академічного Дому".

Олекса Кущак — душа всякої дискусії й немилосерної критики, мав серед молодомузців славу людини, що має ґеніяльні ідеї, але не вміє їх передати на папері. Зовсім таксамо, як тодішній польський критик Ст. Вомеля, перебалакував він свої концепції в каварні.

Косинин привіз із Америки з собою всякі леґенди про свою особу. Мав він циганську чуприну, добре вшитий фрак, умів грати на скрипку і знав вмовити у молодомузців, що має великий малярський талант. Його ілюстрації до Пачовського збірки „Ладі і Марені" здавалися тоді верхом модернізму.

Шпитко був єдиним справжнім богемістом серед молодомузців, коли бути богемістом значило: чхати на громадянство, славу, завтрішній день і воліти ніч у найгіршому пяному товаристві, ніж день серед тверезих „порядних людей". Його довше оповідання „Вирід", друковане у „Літ.-Наук. Вістнику" у 1901. р., з якого вибираємо тут фраґмент, було справжньою спробою декадентського напрямку в такому стилі, як „Огні горять" Яцкова та „Андрій Лаговський" Кримського. Шпитко скоро звернув свою увагу в інший бік — на дешеву демаґоґічну публіцистику і щойно у Бразилії — як нас про це повідомив Карманський — завернув знову до новель, але вже... португальською мовою.

Короткий час жив серед молодомузців Гнат Хоткевич, приїхавши до Львова після революції. Його широка наддніпрянська вдача не вилилась у той час на папері; він давав концерти на бандурі, цікаво оповідав усякі свої переживання і аж коли захопився Гуцульщиною, то щойно згодом списав свої „Гірські акварелі" — зовсім не в новому стилі, дав свою побутову „Камяну душу" і гуцульський театр. Його т. зв. поеми прозою, переплітані мірку-

TULA-online.org

вання про життя і долю — вже перестарілі; так починає неодин дебютант.

*

Які-ж вибрані в цьому томі речі характеристичні для тодішньої „Молодої Музи"? Коли брати на увагу „максимальний тон", що завсіди приглушує помірковані голоси, то ним був той розкуйовданий модернізм, що перейшов майже в манеру. „Жертва мистецтва" Пачовського показує перебільшену ролю артиста й нахил до страховинних ситуацій, що нехтують психольогію. У тому самому тоні витримана новеля Твердохліба. Шпитко, йдучи за мотивами цинізму, попадав у грубий реалізм із нахилом до самобичування. Тільки Яцків умів єднати реалізм із символізмом, ненавидів тих „крапок над і", що переходили у занадто ясні закінчення; він єдиний робив справжні конструктивні експерименти.

Б. Лепкий і Бірчак залишалися завсіди вірні власній обсервації, не підлягаючи впливам чужих літератур; сум та усмішки чергувалися в них відповідно до сюжету. Чарнецький прийшов до прози пасилу, як фейлєтоніст у часописі; він ніколи і не брався за новелю, таксамо як Луцький, що у часах „Молодої Музи" волів виправляти чужі рукописи, а згодом орудувати живим словом.

*

Важко відтворити собі духову атмосферу з того 1905. р., коли члени „Молодої Музи" рішили відсвіжити її новим літературним журналом. Саме в тому році вийшли такі книжки: „Над рікою" Б. Лепкого і дві збірки його оповідань „На дорозі життя" і „Кара"; „Мірти і кипариси" О. Козловського, молодого талановитого поета, що помер на сухоти; Ореста Авдиковича новелі — „Моя популярність", Андрія Чайковського повість — „З ласки родини", Агатангела Кримського повість — „Андрій Лаговський", Леся Мартовича збірка новель „Стрибожий дарунок", М. Яцкова збірка новель „Душі кланяються", Коцюбинського

TULA-online.org

збірка новель „У грішний світ", О. Кобилянської збірка новель „До світа" і почалася друкувати її повість „Ніоба", Стефаника зібрані новелі у збірці „Моє слово", Франка одна із найкращих збірок його новель „На лоні природи" і його „Мойсей".

Чи від часу війни був у нас хоч такий один рік, що дав би подібну низку творів? Чи можна уявити собі становище жюрі, яке мусіло б вибирати між такими книжками найкращі? Чи за 30 років теж залишаться в історії літератури твори і письменники з останнього часу на таких міцних позиціях, як ті, що вийшли в 1905 р.?

Чи можливе, щоб тодішні молоді письменники відчували недостачу літературної продукції? Здається, що саме приспішений живчик літературного руху зробив потребу підтримати його своєю участю. „Молода Муза" реагуючи на надмір побутової та суспільницької літератури — не зясовувала свого невдоволення, що відчуває затхле провінціяльне повітря, не пробувала висловити своїх домагань в якихось загальних тезах та аргументах — і не диво; вона мала проти себе Франка, який сам один давав кількісно та якісно більше, ніж ціла „М. Муза" накупу.

Та без огляду на ріжниці талантів, молодомузців єднало переконання, що нема кращої життевої мети для письменника, нема кращого заняття, нема кращої професії, як бути т і л ь к и письменником. У цьому переконанні боронилися молодомузці якнайдовше проти всяких посад, проти приналежности до партій, проти політичних ґруп та всяких орґанізацій, — бо вони могли б обмежити обсяг їх свободи, як письменників. Була це не якась протигромадська тенденція, не якась літературна програма, а звичайний інстинкт письменників, що відмежовується від гомінких, ефимерних, занадто практичних гасел із суспільнополітичним забарвленням під проводом людей, що хотять перемінити літературу у пропаґанду.

У тому інстинкті молодомузці не ріжнилися тоді нічим від Франка, Коцюбинського, Стефаника, Лесі Українки та більшости чужинних письменників, які виконували свою громадську працю власними творами, відповідно до свого таланту і розуміння своєї ролі в суспільности та жит-

TULA-online.org

ті. Вони ж і брали участь у громадському житті, але ніхто з них не мав претенсії грати в ньому якусь ролю. Вже сама література була для них пралісом, серед якого нелегко прорубати стежку для себе самого, а що вже казати про загально-національні справи!

У гурті „Молодої Музи" часто повторяли докір на адресу громадянства, що воно не вміє оцінити праці письменника. Так нарікають люди завжди на громадянство, коли не можуть жити із своєї професії.

Ніхто з „Молодої Музи" не мав ілюзії, що можна жити з письменської праці. Найбільше їх бажання було — найти накладника, що хотів би видрукувати рукопис. Гонорар за книжку вагався між 100—200 коронами, отже одно- чи двомісячним прожитком. Коли пригадати, що тоді працювала „Видавнича Спілка", яка постійно друкувала твори наших авторів, то можна би сказати, що не було навіть так дуже погано, бо краще, ніж тепер.

*

Коли розкриєте тогочасні річники „Літературно-Наукового Вістника" і прирівняєте їх із „Світом" — не найдете у „Світі" нічого нового — ані щодо творів, ані щодо ідеї. „Літ. Наук.-Вістник", за редакцією Франка, друкував уже тоді молодомузців, був свіжіший, ширший, куди краще зорієнтований у новій чужинній літературі, ніж „Світ", що нездужав на недостачу белетристичного та критичного матеріялу. Тимто не диво, що „Світ" радо користав із співробітництва старших письменників, таких як Володимир Масляк і Василь Щурат — симпатиків нової літератури, але нітрохи „модерністів". „Світ" мусів поміщувати зовсім звичайні побутові речі і спроби новиків-аматорів — плаксиві, наївні, слабші за пересічні.

Хто хоче відтворити собі атмосферу редакції „Світу" — нехай спитає, як виглядає така праця по сучасних журналах, де теж нема постійного штабу співробітників, які могли б кожне число заповнити власним цікавим матеріялом. В останній хвилині, коли приходить реченець доставити рукопис до друкарні — треба на силу тягти від

TULA-online.org

найближчих те, що хто має і „приготовляти до друку" те, що принесла пошта. Число за числом виходить складане як пікнік бідних студентів, де на одну пляшку горілки за мало їжі і за багато апетиту.

„Світ" не відкрив ніяких нових письменників — ні рідних, ні чужих. Коли тепер перегортаємо його сторінки, то попросту не можемо собі навіть відтворити настрою, з яким могли читати такий журнал люди, спрагнені нової літератури. Находимо тут дещо перекладів, зовсім не „модерних" письменників: Амічіса, Уго Фосколя, Мопасана, Гайне, Е. По, А. Франса і єдину річ Метерлінка та Мультатулі, речі зовсім випадкові, нехарактеристичні. Те, що було приватною лектурою тодішніх молодомузців і темою їх розмов, не найшло відгуку в їх журналі — редагованім без провідної думки та без темпераменту.

Напружені відносини між Франком і „Молодою Музою" повстали більше, так мовити, на особистім ґрунті, ніж принципіяльнім. Франко знав, що збірка сатир О. Люнатика „Без маски" вийшла з кол „Молодої Музи", і не міг їй вибачити найважчого докору, на який буває вражливим — вражливий письменник: „Вниз котиться мій віз". З нагоди видання накладом „Видавничої Спілки" Кулішевого перекладу „Чайльд-Гаролода" з передмовою Франка „Світ" зробив гострий докір Франкові, що він у цій передмові не вмів бути супроти Куліша справедливим і що видав його переклад „по деякім ваганню"!

Та у відділі рецензій ніхто тоді не важив слів. У ч. 5. „Світу" при оцінці альманаху „З потоку життя" впорядкованого М. Коцюбинським та М. Чернявським, можна було прочитати про три поезії у прозі Коцюбинського, що „мистецькому пластикові краще малювати „На камені" або різьбити страшний „Сміх" темної юрби", а вже в найближчому, 6-ому числі „Світу" ці поезії у прозі були передруковані як окраса матеріялу...

На такі дрібниці ніхто не звертав тоді уваги. „Молодомузці" не мали часу аналізувати творів, ні осудів. Коли вони критикували, то спалювалися від своєї критики — критики середовища, в якому мусіли жити, від критики взаємних зусиль. Кожний з них уявляв собі інакше ми-

TULA-online.org

стецький ідеал, відповідно до форм своєї уяви та засобів свого таланту, але всі мали дещо спільне, хоч дуже загальне: своєрідну мелянхолію, навислу тоді над европейською літературою з нової доби Weltschmerz-у — щось наче жаль до світу, що він не признає ідеалів, — нахил зазначувати теємничість чи незглибність життя нарікати на незавидне становище непересічної одиниці серед пересічного загалу. У тих часах кожний письменник почував за собою право вважати себе непересічною одиницею.

Над цілою тою дивною сполукою вражінь та ідей панувало одне спільне почування про потребу змалювати велику ролю мистецтва, покорити ним плазунів, що не відчувають його величі. І за кожним разом, коли починалася розмова про нове мистецтво — витворювався настрій, якби хто викладав магію „Чорної Індії". Можете цю фразу розуміти або зовсім поважно або іронічно. Коли розкриєте літературні чужинні журнали тої доби, вразить вас у теоретичних статтях і в поодиноких творах велике місце, яке займає таємність творчого процесу та понадраціональна доцільність Краси. Молодомузці пяніли від слів „Краса" та „Мистецтво", таксамо, як новики пяніють від „Чорної Індії" — полинівки. Цей чорний алькоголь може бути символом їх мистецького ідеалу — непроглядного, опянливого, гіркого, непопулярного. Те, що так мало з них зуміло передати цей ідеал у формах, які їх самих та інших могли б захоплювати — можна пояснити щораз частішими реальними потребами, ближчими Галичині, ніж Чорній Індії — мистецтву з його джунґлями та йоґами.

Які твори та автори з „Молодої Музи" залишаться в історії літератури? — Це питання можемо залишити ще дальшим 30 рокам нашої літератури. Її літературні заслуги як гурта може невидні, може їх і не було, але приклад, залишений ними, варт може більше, ніж літературна заслуга, закінчена ювілеєм. Від Маркіяна Шашкевича до теперішньої хвилини це єдиний літературний гурт у Галичині, вроджений під подвійним знаком: дружби та літератури. Справжня дружба, як і справжня література, можуть родитися тільки з безкорисних почувань.

М. Рудницький.

TULA-online.org

ВОЛОДИМИР БІРЧАК

НА ТРЕТІМ ПОВЕРСІ

„Молодій Музі" присвята.

Було вже коло десятої, як Татарський і я ввійшли до одної камяниці при Вірменській вулиці на третій поверх і застукали до дверей у самім куті. Початок курсу — ми щойно позїздилися до столиці, щоб записатися на університет, а тепер шукали, щоб хто переночував нас. Татарський, більше досвідний у тих справах, вів мене до Стрийського та Рибчука, які мали простору хату і кожного приймали.

— Не хочу, не пускай! Я маю ще переписувати оперу, а то не дадуть! — почули ми зсередини тонкий голос, коли Татарський застукав.

— Про мене! Але небаром пустиш їх сам! — відповів бас.

— Це Рибчук пускає, а Стрийський не дає — промовив Татарський. — Пугу, пугу, то я, козак з лугу!

— Того мож! — промовив знову тоненький голос і двері відчинилися.

— Вас тільки двох? — спитав бас, що отворив. — Шкода! Таж Стрийський так дуже любить гостей!

TULA-online.org

Ми ввійшли. Перед нашими очима була досить велика кімната. В куті по лівім боці стояло ліжко, ближче дверей великий куфер, — по правім фортепіян, а при ньому сидів — композитор Стрийський і грав. Що-хвилини ходив від фортепіяну до поблизького стола, поправляв ноти, то знов вертався до фортепіяну і знов пробував. І такий був занятий, що мов би й не спостеріг, як ми ввійшли.

Татарський представив мене.

— Ага! Ви щойно по матурі? — запитав Рибчук. — Мило мені пізнати.

— Так! По матурі! — відповів я з певною гордістю — і ось тепер приїхав я на університет. Я думав, що той впис піде дуже скоро, от як до ґімназії, а то ні діждатися, ні дочекатися. Дотого я взяв замало грошей — сказав я наївно.

— А було багато? — запитав Рибчук.

— Та... — докинув я. — Приїхав іще вчора і спав у готелі, а нині то вже ходжу та журюся, та журюся... Аж ось і стрінув мене Татарський тай завів сюди. Як ласка, може й переночуєте?

— Татарський свиня! — обізвався аж тепер шепиляво композитор. — Десь то все приведе на ніч... до чужої хати...

— Бо своєї покищо не маю; якби мав, не жалував би як ти!

Та композитор уже похнюпив голову над нотами і грав.

* * *

TULA-online.org

Татарський сів на софі, закурив та став говорити.

— Але ж бо й налазився я нині, находився! Як вийшов від вас зранку — ніби і не зранку, бо вже одинацята — тай пішов в університет. Перед брамою стрічаю Зацерковного, а той питає, чи не взяв би я лекції на вулиці Сапіги в якогось ґенерала — вичитав у часописі. Вже й кинув я той часопис — не втече, а біжу. Кого вчити й кільки платили б? — питаю ще. Каже: ученика з пятої і пятьдесять корон у місяць. Мамунцю! — біжу, що дух мало не запре!

Аж глип на себе: ні, вперед треба ще приодягтися б! Біжу до Вітинського позичити чорний сурдут. Та він позичив тільки штани; полетів я далі аж на Стрийську до Яблонського, там схопив сурдут і комірець, у голяря виголився, мовби на празник, черевики перебрав таки на університеті від Скравка і далі лечу. Пан такий — що аж годі! Вже перша. Прийшов, жовнір вдарив у чако. (Чи передімною, чи перед тим одягом? — думаю). Входжу і дух аж у мені заперло: так усюди гладко і лищиться! (А чоловік усе життя виріс в українській бурсі!). Виходить ґенерал і каже: саме перед пів годиною вже хто інший зголосився за тою лекцією.

Іду на обід, але вже поволі з похнюпленою головою, бо від тоді, як приїхав, тільки й бігаю за лекціями! Уже пятий день! При обіді питають мене, чи я не заручився з якою багатою панною, що так прибрався. А що! — кажу — заручився! Бізьо по-

TULA-online.org

вірив і просить, щоб я позичив йому пятку до першого... „Не маю — кажу — нині. Вчора позичив дві сотки одному правникові..." „Котрому?!" — мало не скрикнув, а всі перестали їсти. „Просив, щоб нікому не казати його імені..." — докинув я. Всі засміялись, а Бізьо мало не бив мене!

Решта дня зійшла на те, що я мусів віддавати те, що позичив.

— І знов не вписався? — запитав Рибчук.

— Та де! А завтра вже натовп і глота! Тай хати ще не маю! Коби я тільки записався то стану вже шукати за хатою й мушу найти пару лекцій! Що ж буду робити з тою десяткою, що маю від стрика?! А з дому не дадуть — чотири морґи!...

— Не журися, поволі найдеш! — потішав Рибчук.

— Не найдеш, а мусиш найти! Інакше нема з чого жити! Давай тютюну!

Композитор зложив ноти і позіхнув.

— Може б іти вже спати? вже одинацята доходить...

— Про мене. Як іти, то йти — і Татарський також позіхнув.

І ми стали міститися. Оба господарі поклалися на широкім і вигіднім ліжку, а я з Татарським на софчині, за вузькій і за короткій; я зкраю, тримав Татарського руками, щоб не впасти далеко поза софу. І ніяк рук зігнути, бо софа низька і злетиш!...

— Гей, зажени там свої ноги, що ходиш по ґенералах! — сміявся Рибчук.

TULA-online.org

— Вони були нині в нових черевиках — відповів Татарський — і не хотять спати на такій дранці, як твоя софчина. Добраніч!

* * *

Не знаю, довго ми спали, чи ні, як хтось застукав до дверей. Він пробував їх отворити, та що були зачинені, застукав знов обома кулаками.

— Ой! — простогнав крізь сон композитор.

— Ха-ха-ха! — реготався бас. — Чого ж тобі так важко?

А той під дверми застукав знов — мабуть уже ногами.

— Ой! Спати не дадуть! — зідхнув удруге музика.

— Треба відчинити! Годі!

А той під дверми знов і знов — аж вуха болять!

— Вже, вже — проситься музика. Рибчук встав і підійшов до дверей. Ще тільки поспитав:

— А хто там?

— Я! — була відповідь немов би із гробу.

— Хто я?

— Та не знаєш? Соханський!

— А сам? — питав недовірчиво Рибчук.

— Пускай, бо бю в пику! Та сам! Рідні ще не маю! Якого чорта хочеш!

Рибчук відчинив. Увійшов Соханський, а за ним другий і третій. Рибчук тільки руки заломив.

TULA-online.org

— Де ж я вас подію?! Дивіться, тут спить уже двох!

— Нехай спить! Ми самі... самі найдем собі місце — промовило тих двох, а Соханський каже:

— Спить уже двох? Яких двох? Я вчора спав тут з Татарським! Хто смів заняти моє місце?

По тім його слові Рибчук утік на своє ліжко, щоб йому не забрали місце. Та де! Соханський підійшов до софи, витається з Татарським і як кіт підліз на поруччя так, що впав між Татарського і стіну; нагло зігнувся — і я з Татарським, як лежали тримаючись за руки — злетіли разом на землю. Тепер сам Соханський імився руками та ногами за поруччя софи.

— Коли про те тобі йшло — каже Татарський — то я був би добровільно уступив. Я все безрогам уступаю.

— А я ніколи!

Татарський сіпнув мене під ту хвилину за руку і я зрозумів у чому справа. Він за голову, я за ноги і почали стягати. Соханський сіпався, боронився, відтручував ногами, кусав зубами — та не помогло! Ми стягнули його і ще пручалися з ним на землі — як місце на софі заняло вже тих двох, що прийшли зі Соханським. Спершу роздягалися вони мовчки, складаючи до ладу свою одежу, — тепер лежали вже на софі, як пани і кріпко трималися. Ще пробував Соханський їх розділити, та нагло сіли вони обидва на софі і кажуть, вимахуючи ногами та руками: „Ну, ходи, ходи, як шкіра тебе свербить!"...

TULA-online.org

— Мудрий усе дурному уступить! — промовив і дав їм спокій.

— Так найліпше! — докинув Татарський.

Ми оба з Татарським розложилися на землі. Насередині кімнати розложили ми простирало, яке здобули в тій боротьбі, розпростерли його хоч композитор стогнав, охав та проклинав нас за нього. На те простирало кинули якийсь мягкий клунок, що стояв біля шафи, докинули ще й свої загортки і так розложилися. Наші голови були разом, а ноги розбігалися у протилежні сторони світу. До нас прийшов і Соханський. Він обіймив Татарського й каже:

— Не гнівайся на мене! На, закури собі: то ще весільні, добрі, один питомець женився — почастував раз по папіросці і положився коло нас. Його ноги пішли на південь. А мої й Татарського йшли на схід та на захід.

Соханський закурив.

— Гай, гай! Людська заплата! — докинув по хвилині. — Ті два приїхали до впису, не мали де ночувати, я взяв їх сюди і от тепер платять — заняли моє місце!

— Ти сам казав — обізвався Мельник зі софи — чи сам ти не казав, що тут, хто здобуде місце, то його! А що ж ми інше зробили?

Хвилинку було тихо, аж ось знову промовив Соханський:

— Гей! Та чули ви про найновіший подвиг Мельника? Він роздер мені кишеню у боротьбі, то й я розкажу вам ту історію!

TULA-online.org

— Бреши, бреши, ти лютий, що я заняв твоє місце і будеш тепер щиренько прибріхувати. Та бреши, — вони однаково тобі не повірять!

— Прошу, я прошу вас щиро — обізвався композитор — спіть уже раз, я мушу раненько бути на ногах.

— Як ніжно він говорить, пізнати, що артист! Або ми боронимо тобі? Як ласка, серденько, вставай і в пятій! Ми навіть збудимо тебе, як вчора — відповів Соханський.

— То... то... безличність — скаржиться композитор сам перед собою. — Цілий день сидить у каварні, нічого не робить, а вночі влізе до тебе тай ще не дасть тобі спати! А я маю працю!

— Без неї світ не завалився би! Хто слухає? — я вже починаю...

*

* *

І почав Соханський:

— Було це тих вакацій. У Мельника мав бути празник — а він має три сестри, яким обіцяв, що на празнику буде хлопців, як макового цвіту. Просить він одного, другого, а кожний відмовляється — далеко! Отже Мельник їде до Львова, а звідси шле до тих самих товаришів телеґрами: „Приїжджайте! Важна справа!" — і підписує орґанізацію академічної молоді. А то були комітетові, нині дістали, а завтра вже у Львові! Один із Бучача, другий з Коломиї, третій з Перемишля. Приїздять, біжуть до голови — Самбірського, а той

TULA-online.org

нічого не знає! Аж надкочується ніби припадково Мельник і бере їх на празник.

Минув тиждень, а Мельник радий, такий дуже радий, що його не били! Аж ось минув і другий — будять Мельника в пятій зранку. Телєґрама! Зірвався цілий дім, маму розболіла голова, батько мусить заплатити корону посланцеві і клене... Читають. „Галіна має дитину, щасливо прийшло на світ. Аліментації!" — Ідіоти! думає Мельник, та вже по хвилині тішиться! — „Овва — думає, хотіли помститися і то вигадали!"

А рано вранці одягається у найновіший одяг і бігцем на почту! Там гарна почтарівна, а він до неї залицяється. Приходить, а почтар якось холодно витається з ним... він до доньки, а мати каже, що донька хора і нині не виходить. „Хоч на хвилиночку"... „...Не можна і на хвилинку, лікар заборонив" — відказує мати...

У тім місці оповідання почав Мельник дуже хропіти і сопіти...

— Добре, що Мельник уже спить! — продовжав Соханський — тим свобідніше можу говорити. — Отже вернувся він домів і думає, що це сталося, що ціла рідня так охолола? Та що бідна його голова, то він аж по тижневі догадався! І знов біжить за тиждень.

— Таж то тільки жарт, — каже до почтаря ще від порога.

— Красненький мені жарт! Алі...

— То не я, а товариші мої...

— Товариші? — і почтар заложив перо за вухо отворив губу і дивиться.

TULA-online.org

28

— Так товариші, що були у мене на празнику, хотіли помститися і... — почтар ще більше отворив уста.

— Мельникове оправдання небагато помогло. „Де куриться, там мусить і горіти!" — сказав почтар і додав: „Вона й не для вас... Ви скінчете університет і будете адвокатом, або суддею, а де їй до того?! Позатим нічого й не маю проти вас, як чоловіка. Так, так, то кожному може таке приключитися. Моє поважання, найнижчий слуга пана меценаса! Поважання!"

І що вже Мельник не просився, що не вияснював, а таки дівчини не дістав. Тоді бере він свою грубу палицю і їде до Львова бити Березницького, бо то він, скот, вислав телеґраму. Приїхав, аж ось і віч-у-віч стрінув Березницького в університеті. Та тут годі бити! Отже в останній хвилині змінює плян своєї помсти. Попереднього року ночував Мельник, коли тільки приїхав до Львова, завсіди з Березницьким, на однім ліжку. А що Мельник грубий і дуже хропе та сопе, тому Березницький приймав його дуже нерадо. Нераз заходив Мельник до Березницького і без його відома: знав паню, що у неї Березницький віднаймав кімнату. Тепер довідався він іще, що Березницький мешкає саме там, де минулого року, то й помста готова: він піде, перед Березницьким розложиться на ліжку і стане хропіти, так як уміє; раз хропне, то знов сопне, що буде чути аж у третій кімнаті. Березницький нехай іде до готелю зі своєї власної кімнати, нехай хоч кається до судного дня за телеґраму. А він, Мельник, буде все приказувати: „То маєш

TULA-online.org

за дівчину..." і хропне..., „що втратив через тебе"... і сопне...! Тим миліша і шляхотніша така помста, що задурно переночується! Отже попросив він Березницького на десяту вечором до каварні, бо має важну справу, а пів до десятої бігцем на його ліжко!

Тимчасом сталося так, що день раніше випровадився Березницький від тої пані, а на його місце прийшов якийсь поляк (в тім місці оповідання підніс Мельник голову і сам почав пильно слухати...). Мельник так дуже перейнявся бажанням помсти, що й не помітив, як обстанова кімнати змінилася — він роздягається, кладеться, сопе! Коло першої приходить господар, а Мельник, як тільки почув його кроки, ще більше хропе, сопе і стогне! Господар станув, не світить: злодій сховався у його кімнаті і певно задрімав! — і вертається, кличе сторожа, будить пів каменици, світять — а то справді злодій! Щойно тепер бачить Мельник, в яку попався лапку, встає, виправдується, що це був „тільки жарт", що він прийшов до товариша — не вірять! Бо і хтож повірить злодієві, що сам увійшов, хотів обікрасти, та видно був пяний і задрімав! Мельник перечить; чути горілку! Він кленеться, що пив її ще на празнику — та де-де! І вже йде сторож кликати поліцію, аж ось встала й пані і на його щастя посвідчила, що він говорить правду. І щойно тепер пустили його і — нині він у нас!"

Соханський скінчив. Усім подобалася та історія.

— Мельнику, ти спиш? — запитав Татарський. — Мученику за ідею ти спиш?

TULA-online.org

Та Мельник не обзивався. Щойно по хвилині, як його ударив під бік його сусід, він підніс ще вище голову і відповів:

— Ой не сплю! Я все чув, а лише хотів, щоб він до краю вибрехався. Він як нині пробрешеться, то на завтра вже йому не стане!

— Брешеш! І завтра можемо зміритися, хто кого перебреше!

— От і маєте його правду! — підхопив Мельник. — Наш почтар не має жадної доньки, навіть нежонатий! Ой, ти брехуне! Правда, що пішов я до Березницького ночувати — та таки брехня, що на його місце спровадився хто інший! І тут Соханський ще грубше пробрехався! Але пождіть, як завтра зійдемось, я не таку історію вам оповім про Соханського! Як він медик лікував одну корову! Казав, що корова має карбункул, а власник, боячись зарази, продав її за 30 корон! Тимчасом корова була здоровісенька і жид по трьох тижнях продав її за 240 корон!

— Нині говори, нині! — просив Татарський.

— Я минулої ночі не спав і ще попередньої, то вже завтра ліпше оповім!

Та Соханський нехтував його бесіду і ні пари з уст. Тоді зідхнув композитор.

— Вже кінець? Слава Богу, аж тепер чейже будете спати!

* * *

— О ще ні! — відповів Соханський — Говорив я довго, то й треба тепер закурити.

TULA-online.org

— Ой справді закурім собі — промовив і Рибчук — в губі щось гірко.

— Закурім! Закурім! — повторили всі, та ніхто не виймав тютюну, боячись, щоб інші не розхопили. Бо тютюн це найбільший скарб. Хочеш, що переночував я тебе, бо ти є бездомний, лягай біля мене. Бажаєш сорочки, хочби й чистої — та хочеш тютюну, не маю — це найбільший скарб! Порада у турботі, товариш у самоті, вода на безвідді, хліб на безхлібі — товариш вірніший від жінки. Чужий ще ліпше смакує!

— Ну закурім собі вже раз! — повторив знову Соханський. Та всі мовчали. Щойно по хвилині промовив сусід Мельника, що спав з ним на софі:

— Там у моїм сурдуті на кріслі є ціла пачка. Куріть, коли ваша ласка.

Всі кинулися до того щедрого крісла, а Рибчук спитав:

— Товаришу, то ви щойно по матурі?

— Де, де! То вже скінчений питомець, — промовив за нього Мельник — тепер іде на фільософію.

Хвилинку тихо; всі заняті — крутять папіроски, композитор пчихає, хоч іще дим не дійшов до нього, питомець Вільшанський закашляв і каже:

— Закурили ви з мого тютюну, я й не дивився, як ви брали з пачки. Зате скажіть мені, хто знає яку панну, що з нею міг би я оженитися? Ви світські більше бачили, більше чули, більше як ми в мурах!

— Го-го-го! Сотню таких маю! А якої вам треба? — запитав Рибчук і взяв на добрих пять папіросок.

TULA-online.org

— Щоб була можлива, інтелігентна!

— Пожди! — перебив Соханський і також цілий кулак встромив у пачку тютюну. — Я маю одну-таку, що саме для вас — Добромильську знаєте?

— Е то за груба! То кавалок мяса! Не має душі, а я хочу серця — хоч трохи тепла!

— А знаєте її?

— Чому ні? Ще тому два роки був я там. Старий каже: добре, тільки зєднайте собі ще доньку. — Та де-де, як тут зєднати? — три метри в пасі! Я плюнув і відїхав.

— А Пристасівна? Знаєте?

— Е то хрущ! Подуй, — перевернеться; тай як таке буде родити дітей?! До того така повільна й тиха — я хочу життя!

— То аж я вас висватаю, — каже Татарський. — Соханський не вміє, замало знає дівчат, а я зїздив, бідуючи, по лєкціях, майже всю Галичину. І не розставався я з карими очима. От наприклад, така: купа грошей, сама ні груба, ні тонка?

— Як називається? — скоро запитав Вільшанський.

— Косаківна зі Стрийщини.

— Е, знаю! Їх дві, правда, обі ні грубі, ні тонкі і мають гроші — глибоко зідхнув і далі каже: — За молодшу я старався, а батько каже, що віддасть молодшу по старшій. А старша не хоче за мене!

— А Ільницьку? — питав Татарський далі.

— Знаю, я був уже там. Я хочу музикальної, а то що?! Грає одного Завадського, Шопена ні Мо-

TULA-online.org

царта вже не втне! І що з такою жінкою робити на селі? Заграє Завадського нині, завтра, за тиждень і знудилась уже! Ліпше цілком не женитися, ніж з нею.

— Та що ви говорите?! — обрушився Татарський — зате це дуже інтеліґентна людина! Здібна голова і щира душа, що була б не тільки жінкою, але й щирою товаришкою. Тай гарна і весела!

— Тай одиначка — підхопив сам Вільшанський. — А може справді вернутись би ще до неї? Мельник! Їдьмо туди завтра, в десятій зранку їде залізниця. — І знов по хвилині додав: — Говоріть далі, може ще яку знаєте?

— Як їдете до тієї, то пощо вам іще? — спитав Рибчук.

— Ану ж знов не схоче? щоб мати другу під рукою.

— Товаришу! — обізвався композитор — я мовчав, але тепер... Як можна в таких справах як любов, вічне привязання... як можна так поступати! ціле життя... товариш... найближча людина, а ви так... так по свинськи! Як інакше назвати ваше відношення?!

— Ви оженіть мене тай потім фільософуйте — відповів Вільшанський. — Інакше хліба не дадуть...

— Прошу послухайте й мене, — продовжав композитор.

— Віват! Вже і Стрийський стає говорити — перервав Рибчук.

— Послухайте... Я коротко: я тільки раз любив у житті... І вона мабуть любила, маю золотий годинник від неї... та я — дурний-дурний, — не

TULA-online.org

мав сміливости сказати... І вийшла за іншого. Дурний, дурний!

— Не дурний, а дуже дурний — повторив Рибчук.

— Тому й не можу, ну, таки не можу зрозуміти, як можна так від одної до другої скакати — продовжав композитор, — коли я тої не можу ще забути! Товаришу, я через вас хоч тиждень не зможу спати!

— Вільшанський — докинув Мельник — шукає багатої та гарної, ні тонкої, ні грубої, ні середньої, з доброго дому, мудрої та не за мудрої, щоб уміла грати на фортепіяні Шопена і Бетговена, вміла варити каву і т. д. і т. д. А я побюсь об заклад, що не буде багата — а бідна, не гарна — а паскудна і дурна і крива і сліпа, що не буде вміти й на катеринці грати, ні не буде вміти навіть води заварити на клюски! Зате буде знати, як узяти його під ноги! Бо він дурний ідіот! Калакунь!

*
* *

Я був змучений і мої очі стали клеїтися до сну... Я зателеґрафував нині до дому по гроші, бо гі, що привіз, уже розкотилися. І так привіз мало! Зателеґрафував, як радив мені Татарський, по 77 корон і 47 сотиків. Він каже: коли зателеґрафуєш рівно, от наприклад по 80 або 70 кор. — не пришлють, бо то підозріло. А так напевно подумають, що к о н ч е тобі треба, як ти так рівно роз-

TULA-online.org

числив. Дотого не пиши ще в листі, а телеґрафуй, на селі — ефект!

І ось мені сниться: мій батько саме заглядає крізь вікно, як на тоці складають снопи, аж тут жидок приносить телеґраму... У першій хвилині усі затривожені, через батькову голову пересуваються Бог вість які гадки... Аж вкінці зважився, роздер і кинув...

— Від Мілька? Може хорий? — питає мати, що вже кілька хвилин стоїть бліда і слідить за батьковим виразом лиця.

— Ага, хорий! Читай! — і мати читає і мовчки віддає...

— Держи собі. Нащо мені того? То твій син! і батько стає ходити по кімнаті. — Завтра дістанеш!

А мати тихо. Мати дала підвечірок. У хаті тихо, насередині стола лежить телеґрама хребтом до гори. Аж мати перша перериває мовчанку:

— Я так думаю собі... тобі нічого не раджу... я так тільки собі думаю: а може йому таки конче треба, коли вичислив так рівно?! Чому тут не є 80, або 70, а рівно 77 і 47?

— Еґ, дурне тобі в голові! — відказує батько. — Для нього й ліпше, навчиться гроші шанувати!... Не знати, чи на полі беруть уже бульбу? — і батько встає, бере палицю й відходить.

А мати мовчить. Аж ось вже й вечір, батько вертається з поля, ходить по городці й думає. Мати не зближується до нього, лиш часом загляне крізь вікно. Вечеря — знов тихо. Аж по вечері батько вже в ліжку, читає часопис і знов думає...

TULA-online.org

— Ґеню, Ґеню! — каже по хвилині. — А може справді йому треба? Тільки міг би це зробити в делікатний спосіб і все таки, хоч на телеґрамі, щоб написав, пощо йому так нагло? Чи ті загубив, чи украли, чи що? І не коштувало би багато... Наприклад: „украли" — тільки 3 крейцарі більше! „загубив" — ну так само 3 крейцарі більше.

— А може йому вже не стало і тих трьох крейцарів?! — каже мати, що мякше має серце. — Знаєш як то у Львові, повно злодіїв, а я казала йому: „Ти ще не був у Львові, не знаєш людей, то все держи паперові у скарпитці!"

— Е, ти вже аж туди? А наприклад прийшов на університет, йому треба заплатити за впис і що? — буде здіймати черевики? А там пречінь ходять і панни.

— А треба ж їх там? Еманципація, еманципація. Не пішла варити б, а на університеті пощо її?

— Байка, тільки напиши йому, нехай на другий раз напише пощо йому грошей. Інакше не дістане!

Та тут я й прокинувся; хтось знов застукав до дверей і перервав мій милий сон.

*

* *

— Товаришу! Як можна так поступати?! — говорив іще композитор до Вільшанського. Під ту хвилину хтось знову застукав. Всі ми поділилися на двоє: ті, що було їм вигідно, противилися; ті, що спали на підлозі і в рай пустили б!

TULA-online.org

— Пропасниця на них! — грозив композитор.

— Вони ще й нас скинули б з ліжка. якби ми їх пустили — говорив далі Рибчук.

— А ти сам тому винен! — знову докоряв композитор Рибчукові — бо твою адресу всі знають у товаристві!

— Не мали коли, та тепер, — і Мельник світить сірку, — ого, вже пів до третьої! Ні, ні, їх нема вже що впускати! Нехай ідуть далі і так незабаром ранок.

— Та пустіть! — промовив Татарський зі землі. — Я й не знав, що ви такі еґоїсти!

— То якісь бідні як і ми! — докинув і я з землі, а Соханський тихцем встав тай раз-два відчинив їм двері...

Увійшло двох: Ясеницький і Безпалко.

— І нас примістіть дебудь, людоньки добрі — промовив Безпалко, що перший увійшов. — Ми ще не маємо хати, як і ви.

— До готелю, до готелю! — командирував композитор.

— Або я ґраф? — спитав Ясеницький.

— Але ж просимо, просимо, коло нас усе знайдете місце! — промовили ми зі землі.

— Ви спите, всі благоденствуєте — промовив знов Ясеницький. — А ми були на нараді.

— На якій? — спитало кількох — таж у товаристві нічого не було!

— Припадково, у каварні. Безпалко, я, Самбірський та інші! Сіли тай раду радимо, тай урадили: як тільки розмістяться хлопці, щоб зробити

TULA-online.org

віче у справі університету! Що буде то буде! А ви що на те?

— Ми всі таксамо! — відповів Рибчук. — Була сецесія, були барикади, а що тепер буде, нехай буде! А ми свого не поступимось! Тай що тут багато говорити! Ми всі за тим!

— Як битись, то й будемо битись! — докинув Соханський. — А таки свого не дамо!

— А як проженуть, — каже композитор — то підемо до Кракова, Відня. „Світ широкий, шлях далекий, є де дітись, де минутись!" — як каже поет.

— А замкнуть до арешту? — докинув Татарський — то однаково чоловік на божому світоньку бідує! Тай замкнуть не одного, а всіх хіба!

— Ще й може осібне ліжко буде мати кожний! — зідхнув знов Мельник, коли дуже притиснув його Вільшанський до стіни.

*
* *

Мабуть було вже коло одинацятої, як ми пробудилися. Ще лежали та говорили. Одні журилися, де найти їм якенебудь заняття, щоб прокормитися ввесь божий рік, то знов інші гризлися іспитами та обовязками, що ждали їх цього року. Або знов обговорювали питання університету. У тій розмові все можна було почути. Молодечі надії та гризоту за хліб, жаль за минулими днями і знов надії і запал — що всього не спишеш, ані не розкажеш, тільки в пісні!

TULA-online.org

Тільки композитор був уже одягнений, бо дуже спішився на університет. Нараз знов застукав хтось до дверей. Наша перша думка: це певно листар із грішми! І ми в один голос: „Просимо, просимо!" А тут відчинилися двері і якісь дві поважні пані! На їх лицях виступило в одній хвилині здивування та перестрах і щезли ще скоріше, ніж зявилися, побачивши козацький табор!

— Ромцю! — кажемо до композитора — вийдіть і спитайте. А може це таки до нас?

Стрийський накинув скоро сурдут та вибіг; не ждали ми й двох хвилин, як вернувся — ні блідий, ні червоний, кленучи:

— А шляк трафив би вас усіх! Я вже давно збираюся продати свій фортепіян, щоб новий купити і ось вивісив на брамі картку й саме тепер прийшли по нього якісь дві пані... пізніше їдуть... вони з провінції. І через вас пропало все! Чорти побрали би вас! Не пущу вже ні ноги одної!

— Одної не пускай! — сміється Соханський. — Ідіоте, ідіоте! Та біжи ще за ними і за дві мінути приведи. А ми похваємось за той час, що й сліду не буде з нас!

Композитор вийшов знову.

А ми стали під той час щезати — перемінятися в ніщо! Двох сховалося під ліжко так, що не було їх видко — тільки виставали їх довгі безформні ноги. Двох лежало в ліжку. Соханський пристелив ковдрами та подушками, а зверха розкинув капу. „Як слон, що обжерся трави, виглядало це ліжко", — кепкував пізніше Соханський. Куций Вільшанський мов кіт кинувся під софу,

TULA-online.org

хвостик виставляючи — не хвостик, а ліву руку, що не помістилася. От як на попівство приїдуть нечайно гості, а домашні панни скоро передягаючись кидають всі сукні, куди лише попало, за ліжко, за куфер — зверха лиш трошки пригладжуючи, так і мене вкинули тепер за куфер біля стіни, а на мене понакидали сурдутів та штанів, зверха книжок, та книжок, та іще паперів... Соханський повигладжував те все і з Ясеницьким мов у койці замкнулися в шафі.

По хвилині ввійшла пані з дочкою і стали пробувати фортепіян.

TULA-online.org

ПЕТРО КАРМАНСЬКИЙ

БЕНКЕТ

Бразилійський образок.

Петро Турманович звелів до свого музейногс возу притягти коні і поїхав до містечка Жарараки.

Не вертався довго, навіть обідати гостям довелося самим.

Можна було зміркувати, що щось коїлося, бо хазяйка і служба увихалися по кухні та на подвірі з позакочуваними рукавами, червоні і спітнілі, водно поспішаючи.

Пізно по обіді загадка вияснилась. Сеньор Турманович став розправляти крила. Починав бенкетом, бо своїм приятелям і кумам задумав запрезентувати свою особу, що була звязана дружбою з визначним земляком. Ненадійно на подвіря заїхала „кароса"[1]), навантажена гістьми.

Зпід подертої „торди"[2]) стали вилазити місцеві аранії[3]).

Першим виліз довгоногий, з двома зубами спереду, розбитий делірієм, місцевий „колєйтор",

---

[1]) віз;

[2]) полотняне покриття воза;

[3]) збірщик податків;

TULA-online.org

сеньор Альбукерке Роберто Філіо, що трусився на ногах і тремтів всім обличчям.

Услід за ним вискочив обірванець з хитрими очима і цілком беззубий, з полатаними ліктями трицятьлітній мужчина, якого алькоголь зробив калікою, фіскаль від карос[4]), сеньор Жуан Марія Коста Карваліо.

Далі виліз сухий пів-негер, спеціяліст від забав, карнавалових орґій, похоронів і боротьби півнів, щиріший друг Турмановича, вічний його довжник, компадре[5]) Андре́ Жозе́ Педро да Роша. Недобрі його очі так і пронизували того, на кому зупинилися.

І знов появився вусатий „скрівон"[6]), з великими, виставними зубами тигра, в сорочці, яку вже нераз покрили латки та нашивки.

Цей звіринець доповнювала маленька фіґурка жовто-чорного карлика, місцевого „барбейра"[7]), Антонія Персевежо до Порто, що був спеціялістом від перегонів і чужих жінок, а врешті від „шімарону"[8]), що його він пив зранку до ночі, вештаючися по хатах, а то й смокчучи його на вулиці. Цей останній ніс через рамя перевязаний „віольон"[9]), а в кишені мав губну гармонійку.

---

[4]) акційний урядовець;

[5]) кум;

[6]) секретар громадський;

[7]) стрижій;

[8]) гіркий бразилійський чай, герваматте, який пють з тикви (куї) металевою цівкою;

TULA-online.org

Приїхав іще наперфумований і за останньою модою вбраний швець, що з шевством мав хіба те спільне, що на ногах носив модні черевики з предовгими, гострими носами; а так він займався неозначеним ремеслом у нічних підозрілих ямах. Приїхав врешті „кабо"[10]) від поліції, Жоакінь де Соуза, що мав нагляд над прикордонною смугою, куди нічною порою з гарбарні Турмановича мандрували шкіри досусіднього штату.

За місцевою автохтонною елітою вилазили з воза українські аранії, гордощі дому Турмановича.

Насамперед виліз неповоротний, валуватий Міґел Хапун, сороклітній крамар, з волоссям сильно побіленим, з очима, що попідпухали та залилися кровю, в дорогому одязі, з білою шовковою хустиною на шиї, що була зіпнята мідяним перстенем. Він був крамарем в оселі Посо Вермеліо, перейшовши освіту на залізній дорозі як зарібник. Він почав був карієру крамаря тим, що пакував злежалі капелюхи і перепродував їх своїм товаришам-робітникам по ціні втроє вищій. Так він найшов у собі купецький хист і в кількох роках ставши крамарем, злупив з українських поселенців чимало гроша, запанів, розїздив автами і говорив покаліченою мовою ніби — португальською. Писати не вмів; умів хіба якимись закарлючками підписати своє імя „Miguel Chapun" на листах, які пи-

---

[9]) ґітара;

[10]) капраль;

TULA-online.org

сали йому його „тиліґетні" помішники за шклянку сивухи.

Далі викотився присадкуватий, неповоротний місцевий „неґосіянте"[11]) (це він на кожному місці підкреслював), Жуан Дерій, з червоними повислими вусами, що водно тікали до губи, з вузькими, злісно затиснутими устами, з очима кота. Ще недавно він займався управою мандіоки[12]), та щоби не марнувати таланту, перенісся з лісу до Жарараки, виписав на свому домі патріотичне „Каза Дніпро де Жуан Дерій" і так зберіг для рідної нації свою діяльність павука, зберігаючи за собою право бити себе по ґрудях кулаком і викрикувати: „Я є перший руський патріот у Бразелії". Водночас змонополізував для себе заклик: „Свій до свого!" і лупив з тих „своїх" сьому шкуру.

З ним висів з возу його зять — його гордощі, високий, з голеними вусами, недокінчений ковальський челядник, 30-літній Серапіон Гордієнко (його справжнього імені не знав ніхто), родом з Бердичева — правдивий українець. Він був славний тим, що від років писав день-у-день свій життєпис, на одному місці кажучи, що покінчив сільську двохкляcну школу, на іншому, що він абсольвент ґімназії, а знову деінде, що він недокінчений студент медицини. Говорив мішаниною російсько-української мови, — та неохоче признавався до

---

[11]) купець;

[12]) популярна бульвова рослина, з якої роблять тапіоку;

TULA-online.org

свого українського походження, в яке і без того можна було сумніватися. Був славний ще і тим, що поправляв Льва Толстого, що вважав себе літорослю дому Романових, врешті і тим, що пятнацятьрічна дочка Дерія—Гапка, найбільша майбутня українська поетка, що дебютувала віршиком „Сирітка", виявила свою безмірну любов до цього Дон Жуана і втікла з батьківського дому. Вона так довго ночувала на піддашші дому Гордієнка, аж поки батько не привіз німецького французишканця і не звязав нероздільним звязком цю талановиту українську пару.

Останній висів швець Василь Зіркатий, тонкий як висохла браґатінґа[13]), з вічно вишкіреними зубами, немов би вродився із своїми за короткими губами, з покірливістю низької раси собаки, замітний тим, що він один не носив на шиї ні краватки, ні навіть шовкової хустини. І саме це Турмановичеві псувало настрій. Та ніщо було вдіяти. Господар потішався думкою, що цей „хлоп" приїхав не в ролі гостя, а до послуги панам „тиліґентам", приїхав пекти „костелєти" і „сервувати"[14]) пиво.

Армія другів Турмановича була вже більшменш змобілізована, коли несподівно під хату заїхав „Форд" і з нього висів бундючно сеньор Федь Драбкевич, побиваючи рекорд своєю елеґанцією. Мав на собі дорогий, з анґлійської „казиміри"[15])

---

[13]) популярне дерево на паливо;
[14]))подавати;
[15]) матерія на одяг, сукно;

TULA-online.org

одяг, вшитий за останньою модою, штани вузенькі, ледви поза коліна, черевики з носками довгими та гострими, що аж лячно було попри них переходити, шовкові скарпитки, триколінову сорочку і краватку за пятнацять мільрейсів, розпущену гордо по череві, де висіли штани, підперезані червоним поясом з велитенською лискучою спряжкою. Це були „видимі" знаки аристократизму колишнього сезонового зарібника на німецьких економіях. Зате червона пика з муринськими губами, з вибалушеними волячими очима, з монгольськими вилицями, з ґудзуватим чолом та зїженою чуприною, була одним протестом проти претенсійного одягу. Вона так і кричала: „Хаме, скинь цей одяг, надягни робітничу блюзу, бери в руки приладдя і гайда до роботи при каналах!"

Драбкевич тримав під пахою „пасту" — набиту зразками матерій теку — а другою рукою, палюхом, схопився на грудях за шельки від штанів, висуваючи ще більше свій обвислий вантюх.

Укупі з Драбкевичем приїхав крамар з оселі Торквемада, Міґел Каправий, маленький чоловічок з кількома волосками під носом, які своїми кінчиками були ввесь час заслинені, з неприємно скривленим ротом і з великою дірою на потилиці, що була заткана ватою, крізь яку скапував жовтявий гній.

Це були члени доростаючої „аранії" — тих павуків найнебезпечніших, які приїхали до Петра Турмановича, щоб між його павуками пошукати звязків посвоячення і зміцнити свої сили.

TULA-online.org

Недоставало ще гарбаря Андруха Сліпого. Застаріле суперництво в ремеслі не дозволяло Турмановичеві наділити Сліпого честю запросин, а Сліпому ними покористуватися.

Почалася церемонія знайомлення гостей із поетом, що приїхав із старого краю — Остапом Думою, для якого свято було влаштоване.

Все те Турманович робив у такій формі, що особа Думи щезала, а виступала на ввесь ріст особа Турмановича. Виходило таке: не будь Турмановича, не було б Думи, не було би навіть поезії, а головно не було би сьогоднішнього збіговища голодних приятелів бенкету.

Остапові Думі доводилося раз-у-раз обійматися з підозрілими типами, поплескувати їх по спині і безліч разів на їх запити, як сподобалася йому Бразилія, відповідали: „E' o paiz mais rico e mais bonito do mundo".

І щоб позбутися дальших настирливих запитів, він заявив, що по португальськи говорить іще слабо, бо не так давно приїхав з Европи, де португальська мова невідома.

Зате вмішався він у розмову з українськими гістьми Турмановича, що стовпилися в осібний гурток як вівці під гиллям ґамелєйри[17]) в полудніш-ну пору і стояли ні в цих ні в тих, споглядаючи здивовано на гомінких бразилійців, і дивуючися, як воно сталося, що Турманович до своєї хати стягнув таку широку громаду голодоморів.

---

[16]) це найбагатіша та найкраща країна на світі;

[17]) рід дерева;

TULA-online.org

Тільки Федь Драбкевич не виходив зі своєї ролі панка. Погорджуючи „руським хамством", з якого жив, заліз між бразилійців і потрясаючи головою як коняка в час спеки, та більше гавкаючи ніж говорячи, балакав авторитетно, як людина бувала, світова, що обїхала всі лісові закамарки, а резиденцію має в самій Куритибі.

Він випнув тепер черево ще більше, бо маючи обі руки вільні, мав змогу триматися обіруч за шельки, наслідуючи неробів, що без діла вистоюють цілими днями на Руа Кінзе[18]) в Куритибі і не знають, що вдіяти з руками.

На подвірі робився все більший гамір і переїзжі дорогою на конях кольоністки із сусідніх осель споглядали цікаво на збіговище та перешіптувалися, кидаючи злобними заввагами: „Гуляє наш Петрунь! Чом би йому не гуляти, як інші робили й роблять на нього?!"

А Турманович з жінкою носився з пляшкою „віньо до Порто", частував гостей, раз-у-раз вигукуючи: „О бісьо вельйо, восé ноу сабе бебер![19])"

Він почувався самовпевнено у свому царстві, розправляв крила і виявляв своє значіння.

Дехто не задовольнявся маленькою чаркою солодкого вина, і швидко появилася пляшка з кашасою"[20]).

Згодом винесли „кую" і кипяток, і стала з рук до рук кружляти улюблена отрута. Сухітники,

---

[18]) Rua Quinze de Novembro — історична назва вулиці в кожному місті Бразилії;

[19]) ти стара худобо, ти не вмієш пити!;

[20]) звичайна горілка;

TULA-online.org

скрофулічні та сифілітики — один одному передавали зі своєю слиною у срібній трубці „бомбі" бацилі свого пережертого орґанізму.

Так єднався здоровий син української нації з бразилійським перегнилим неробою і всякав у себе отруту псевдокультури, пишаючися, що він еманципується — зрівнюється з упривілеєною расою, що не знає нагая.

За той час хазяйка в кухні зі службою приготовила все до бенкету.

За хатою, під помаранчевими деревами, що кидали прохолоду, уставили столи, крісла та лавки і на полумисках подали „костелєти", велитенські голі ребра з корів, спечені на жарі вугілля в рівчаку на подвірі. До них придали цибулю з червоним, кислим вином, а врешті поклали цілі купи хліба.

Господар сповістив гостей, що пора до столу. І вся сороката громада — білі, жовтяві і получорні — рванула за хату, та стала садовитися за столи.

На почотному місці сів хазяїн, узяв камінь до гострення ножів у руки і став їх, один по одному, гострити, розділюючи їх межи гостей.

Кожен хапав ребро в руки і обшкрябував ножем дрібочку мяса, маючи враження, що їсть справді мясо. Більше їли хліб і цибулю, вироблюючи собі смак на вино та пиво.

Якийсь час панувала загальна мовчанка, бо кожен був занятий боротьбою з ребром.

Сонце, лагідне і приязне, промінням перебивалося крізь гущавину помаранчевого листя, пе-

TULA-online.org

стило гостей по обличчях і загладжувало на них сліди руїни, яку спричинив надмір вживаного алькоголю.

Повітря було пересичене пахощами помаранчевого квіту, солодкими та медовими, як запах жасміну. Недалекий вечір надихав милий холодок і навівав мрійливість. Довкола, накриті фіолетом, дрімали гори, де по лісах гуділи малпи-бужії і кректали стада темно-зелених папуг, що перелітали з дерева на дерево. Десь недалеко свистіли шпаки і виводила свою любовну пісню, чергуючися, пара сабіїв[21]). Розгорталася тиха ідилія тих бразилійських вечорів, якої не описати, яку треба пережити.

Подали безліч пляшок кислого темного вина і почали пити.

„Компадре" Антоніо Персевежо до Порто настроїв свою гітару і затягнув якусь сумну, палку романсу. Гості побожно поспускали очі додолу та слухали в екстазі. А коли пісня скінчилася довгим, пронизливим викликом, всі долоні вдарили мов тарахкала або праники і з уст усіх покотилися крики: „Муйто бень"![22])

Артист, якого зпоза столу годі було й добачити, роздивлявся із задовіллям і гордістю, а далі вхопив шклянку з вином і вихилив її на здоровля Турмановича.

Господар підбіг до нього, наповнив його

---

[21]) Сабія — співуча пташка в Парані, яку називають бразилійським соловейком;

[22]) дуже добре, або славно!;

TULA-online.org

шклянку вином і почав своє звичайне: „О, бісьо вельйо!" — на доказ задовілля.

Столи опорожнили з посуди. Ідеально обчищені ребра дісталися псам, що терпеливо ждали своєї черги, облизуючись, і на столі появилися пляшки з пивом. Обидвоє господарі відбивали бляшані затички і ставили пляшки перед гістьми.

Почалися звичайні „а сауде"[23]) і мов на команду пятницять шклянок піднялося до ротів бенкетуючих.

Враз сеньор Жуан Марія Коста Карвальйо штовхнув ліктем сеньора Альбукерке Роберта Фільйо і став принукувати його до „діскурсо"[24]). Колєйтор довго ніби то не погоджувався, кажучи, що він не є промовцем, та коли зібрані заперечили: „ноу діґа!"[25]) — він піднявся на ноги, що трусилися під ним мов у лихоманці, і з тремтючим обличчям, кількакратно облизавши губи, прийняв вигляд глибокої вдумчивости та почав свою, усім добре відому промову, яку з маленькими змінами виголошував день у день по ресторанах до кожного, хто заплатив йому пиво. Почав, кладучи ефектовно руку на серце й завертаючи очима, як Пітія, що ворожила героям:

„Ексцелентісімось сеньорес і ексцелентісімас сеньорас!"

Під цей момент біля столу поралася безплатна наймичка Турмановичів, якби з рідні шимпансів Жулія і почувши заклик до пань мляснула задово-

---

[23]) На здоровля! [24]) Промова. [25]) Не кажіть!

TULA-online.org

лено язиком, обкинула зібраних лискучим поглядом і випрямилася.

— Не з власного почину, — говорив промовець — а спонуканий волею усіх, а ця воля є мені наказом, насмілююся висловити мої палкі почування серця (тут надавив серце кулаком ще сильніше) і почування всіх тут приявних, хоча знаю, що моє вбоге слово не всилі висловити те надземне зворушення, яке напоює нас усіх у цей святий, на віки в наші серця вписаний момент...

— Ноу апоядо! — повторили за ним зібрані. Жуан Марія, задивлений набожно в обличчя промовця-паяца, заздалегідь вже знаючи, коли доведеться жбурнути протестом.

— Ноу апоядо! — повторили з ним зібрані.

— Хочу говорити про нашого найбільшого, найшляхотнішого, найдостойнішого земляка і нашого друга, про вельмишановного пана Педра Турманоскі, найвизнатнішого громадянина і перлу еліти цього славетного города.

— Муйто бень! — ревнув сеньор Жуан Марія, а за ним, мов на команду, гукнули те саме інші.

Петро Турманович соромливо спустив очі, скліпуючи з вій сльози зворушення, хрякав і підіймав тремтячою рукою вуса, що знизилися додолу.

— Цей найбільший муж цього міста гостить у своїй славній резиденції, широко розкривши її гостинні двері, визначного гостя, його ексцелєнцію — гм! пана... імені не нагадаю... якого приїзд до нашого славетного города становить епоху

---

[26]) Не признаю!

TULA-online.org

і буде золотими буквами записаний в його анналах. Бень...[27]) гостить — і ми вкупі з ним гостимо найбільшого мужа України, цієї найбільшої, найбагатшої і найбільш цивілізованої країни у... Педро, де знаходиться Україна? — гм!... Ми розкриваємо наші вбогі серця для обидвох наших приятелів, запевнюючи їх, що на кожний їх поклик поспішимо охоче в їх гостинну господу...

— Муйто бень! — заревів сеньор Жуан Марія, а за ним уся кумпанія.

— І — хай живе Бразилія!

— Віва! — ревіли зібрані.

— Хай живе Україна!

— Віва!

— Хай живе високодостойний наш земляк, сеньор Педро Турманоскі!

— Віва Педро!

— Хай живе його гість!

— Віва!

— Віва нойс тодос![28])

— Віва! гип гип, гип, гурра-а-а-г!

Промовець сів, облизуючи губи, втираючи рукавом піт з чола і заглядаючи жадно в порожню пляшку.

Та в цей момент підбіг до нього Петро Турманович, який у часі дальшої промови, вкупі з жінкою, з дочками та з Жулією, плакав, обіймав його та бючи його сильно по спині кулаками, виклику-

---

[27]) Отже...

[28]) Хай живемо ми всі!

TULA-online.org

вав: „О бісьо вельйо! обріґадо, обріґадо, обріґадісімо!"[29])

Стали спішно наливати шклянки, щоб цокнутися з хазяїном і хазяйкою та задокументувати свою до них прихильність звичайними обіймами. Дісталося тих обіймів і Остапові Думі, аж спина свербіла в нього від поклепування гостинних бразилійців.

Приявні земляки, приятелі Турмановича, заздрим оком споглядали на сцену братання доробкевича з панами і нишком зідхали.

Зявився замовлений фотоґраф і на вічні часи закріпив для родинного музею зворушливу подію, на славу дому Турмановичів.

Одні з гостей поставали до знимки з обгризеними „костелєтами", інші тримали в руках шклянки з пивом; а сам господар тримав шклянку і пляшку, наливаючи з неї пиво, що символізувало його щедрість і гостинність.

Родинний трубадур виліз тепер на стіл, щоб усі бачили його, і з завзяттям став грати марша, викидаючи собою, немов би кидала ним падачка.

Зробився ярмарок: усі були веселі, всі чогось були вдоволені та щасливі.

Остап Дума дивився на цю сцену фарисейства і холод мелянхолії війнув на нього. Нагадав собі рідну країну, яку розіпняли на хресті, і не міг найти забуття навіть в алькоголю.

Затріскотіли ракети. Програма добігала до останньої точки. Нічого не забули.

---

[29]) Ти, старий собако, дякую, дякую, дуже дякую.

TULA-online.org

А пиво лилося безупинно, прислуга не встигала носити його.

Сонце пірнуло в гори, сині сутінки впали на ліси, що слали додолу вечірній холод.

На запросини господаря гості перейшли до „салі" і кожний тягнув за собою крісло. Тут на сходах, що вели на піддашшя до спальні родини Турмановича, розсівся маленький трубадур і почалися „байли". Молодші танцювали з хазяйкою, з її сестрою, дочками та шимпансовою Жулією, а старий тесть Турмановича, Ганс Фукс, який вкупі з „тія"[30]) Маруня всунувся непомітно до середини, крутився з дочками і внуками, водячи за пояс, бридку як осіння ніч, багату та претенсійну свою наречену. Молодші раз-у-раз гукали: „Віва Ганс Фукс!" — а старий намагався вдавати парубка, гупав ногами, сопів, отирав піт, що заливав його очі, клацав штучними щоками і мордував бідну каліку Маруню, з якої обсипувалося порохно.

Старші та дотепніші засунулися в сумежну кімнату і пили далі. Аристократи-бразиційці при одному столі, розбалакуючи про карти, перегони конів та про жінок, а українські павуки, при осібному столі, гуторили при ціни квасолі, кукурудзи, „ерви-мате" і шкіри, нарікаючи на високі податки.

Слухаючи їх розмови, можна було думати, що вони бідні добряги та опікуни осель, тільки й думають про те, як вирвати кольоністів із кігтів сирійських крамарів. А вже найбільше побивався за „бідним народом" Жуан Дерій, „перший і най-

[30]) Тета.

TULA-online.org

більший руський патріот", який водно бідкався, що нарід пропадає в нужді, бо не переводить у діло поклику „свій до свого!"

Дедалі, а розмова переходила на питання „тиліґенції". Дорікали рідному краєві, що він еміґрації не дав „тиліґентів", що полишив її на ласку долі. Вони — неґосіянти та індустріяли, хотіли би нарід просвітити, добути його з біди, згуртувати, — та „ксьондзи" стоять на заваді.

Найбільше ремствував на духовних Жуан Дерій. Він товк себе кулаком по грудях і вигукував: „Я від малого хлопця, ще у старім краю, попів ненавидів, воював з ними, не признавав їх, і я перший радикал у Бразилії!"

І знову балакали про „тиліґенцію" і знову падали обвинувачення.

Тут підійшов до гуртка Федь Драбкевич, послухав, посатанів і гукнув:

— Якої вам тиліґенції ще треба! Хіба ми не тиліґенти? Якими тиліґентами є всі ті Мартиновичі, Шпитки, Петрицькі і там далі, з яких жаден сі навет лаха, не то халупи не доробив? Ми є тиліґенти! Ми маємє дужо грошей, панський розум маємє, знаєм жити. І бразиляне нас шанують, бо ми потрафиме пиво поставити!"

— „Тень разон!"[31]) — скрикнув Жуан Дерій, який аж кипів, слухаючи нарікань на відсутність „тиліґенції". — „Чим ми не тиліґенти? Чому ті голодранці, що краватки собі поначіпляли, мають бути ліпші, ніж ми неґосіянти та індустріяли? Ось

[31]) Ваша правда.

TULA-online.org

мій зять, на той приклад, пан Серапіон Гордієнко, — чому він не тиліґент? Або я, рахувати... Я перший руський патріот, я чхаю на всіх попів і на краваткову сволоч! Я зібрав пятьсот міля на нашу державу та вислав їх просто до Парижа! І що? Маємо ми державу? Не розікрали тих грошей тиліґенти? Нашими грішми з Бразилії можна було дві держави збудувати; а маємо хоч би одну? А хто тому винен? Не тиліґенти?

Підійшов Петро Турманович і став прислухуватися виводам та раз-у-раз підтверджував:

— Тень разон, компадре, тень разон; муйто бень!

Остап Дума бачив, що його особа у гнізді павуків небажана. Він висмикнувся непомітно з кімнати.

Хотів зібрати враження та в голові мав хаос. Нічого не розумів, губився в бездоріжному, густому бразилійському пралісі.

Ще який час долітали до його слуху звуки примітивної музики, тупіт ніг і вигуки: „віва!" Де-далі, і все в його мізку зливалося в один шум. І він заснув.

TULA-online.org

БОГДАН ЛЕПКИЙ

ФІЛЬОССФ

I.

Мабуть ніде не є так легко стати фільософом, як у нас. Треба тільки записатися на перший курс фільософічного факультету і ти вже — фільософ.

Котуньо записався на клясичну фільольоґію і з тої пори ціла родина не називала його інакше лиш „наш фільософ".

Треба признати, що на цей почесний титул заслужив він собі як не можна краще. У погоду не забував парасолі, в дощ вибігав без капелюха, праву рукавицю вбирав на ліку руку, або навпаки і щонайменше раз у тиждень замість до свого кавалєрського покоїку на партері заганявся до спальні одної старої панни на третьому поверсі, аж допровадив до того, що на виклади прийшов в однім мешті від Дельки і в однім черевиці від Саляндри. (За точність фірм не ручу, бо діялося це доволі давно, а відома річ, що за жадну фірму ручити не можна).

Фільософічними питаннями про час, простір, про четвертий вимір і тим подібні дурниці він ніраз не турбувався, зате основно збагнув тайни

TULA-online.org

грецької ортоґрафії і латинської синтакси, читав старинних авторів майже таксамо вправно, як „Бляду грабіну" і подався до професорського іспиту.

Пішов йому цей іспит, як по маслі. Таксамо майже без труднощів дістав посаду в одній із ц. к. ґімназій, віддаленій на десять миль від найближчої залізничої стації, мабуть тому „щоб льокомотивні свисти не мішали науки про аористи".

Та хоч наш фільософ став професором його й дальше величали фільософом, бо що таке у нас професор? Їх, як псів. У кожній сільській школі сидить найменьше один.

Та щойно тут, у тім ідилічнім місті, пізнав наш фільософ деякі життєві турботи. Не без підстави говорив він, що професорське звання булоб одним із кращих колиб не та перерва між одними і другими вакаціями і колиб не ученики. Ви не можете уявити собі, які то докучливі сотворіння ті „хлопчиська", — ще гірші від наших попівських мух.

Увійде фільософ у клясу, а вже їх десятьох кидається на нього. Двох здирає пальто, других двох водяться за лоби, видираючи собі його парасолю, інші розтягають по цілій салі його правдиві російські кальоші. А решта ще й шушукає, сичить і шипить: „фільософ... фільософ... фільософ". Та ще він не обігнався від них, а вже новий наступ на катедру. Один тягне денник, другий розливає чорнило, третій упихає йому в ліву долоню перо тим другим кінцем.

TULA-online.org

Не обженешся від них!

Раз Котуньо забув вивязати собі краватку. Ну, і що таке краватка, скажіть самі?! От шматок якоїсь ганчірки. Глупа видумка, щоб забирати чоловікові час.

Але кажіть ви їм! Цілу годину порскали від сміху, а один, уявіть собі, що за безличність, спитався його, чи і Сократ також ходив без краватки? Цілий місяць листопад, найнудніший з усіх місяців року, ціле місто бавилося коштом Котуневої краватки. Не диво, що він казав собі: „Заждіть ви, некультурні хлопчисьща! Прийде кінець року, порахуємося з собою!"

Рахунок для обох сторін випав доволі прикро. Для хлопців тому, бо мало що не половина IV. б. кляси дістала двійку, як не з латини, то з греки, а для професора з тої простої причини, що зараз таки першої ночі після роздачі свідоцтв якась злочинна рука вибила йому шиби. Не йому, а вдові по респіцієнті Вудковській, де мешкав наш фільософ. Одно поліно сторощило баняк зі свіжо наквашеним борщем, і один камінь розбив голову курці, що вже третій тиждень сиділа на яйцях. Скажіть, будь ласка, що в тій історії завинила курка? Ну, що?

Пані Вудковська, боячись за своє життя, вимовила Котуневі хату та ще домагалася від нього звороту грошей за шиби, борщ, і за курку.

Ситуація робилася грізною.

TULA-online.org

II.

— Що ми пічнемо з нашим фільософом? — ломили собі голову батьки, тітки і дядьки пана професора.

— Оженити біду — рішила тітка Фльорентина, панна сорока літ, що любила всіх женити й віддавати.

Котунева мама журливо підперла голову рукою і хиталася, як верба над потоком. А дядько декан каже: Може ти й рацію маєш, Фльорцю. Він партія добра, ц. к. професор. Найкраща панночка піде за нього. Треба вибрати здорову і цнотливу та не без ґрейцара, бо фільософ потрібує такої товаришки життя. Добра жінка, то капітал. Може учеників тримати на станції, всі її на вакації просять, дотого щороку є матура; — ось Вайнер який недотепа, а вже камяницю має... „Ożenić bestyję"! — як каже наш отець шамбелян.

III.

— Ти мусиш оженитися, фільософ! — сказав дядько декан, скликавши з нагоди своїх імянин повну фамілійну раду.

— Не хочу, — відповів спокійно фільософ.

— Що то значить — не хочу? Мусиш і кінець!

— Я маю двайцять чотири роки, маю сталу посаду, я мушу тільки те робити, що мені скаже директор, рада шкільна і його ексцеленція пан міністер.

TULA-online.org

— А як оженишся, то будеш ще й те робити, що тобі скаже твоя молода, гарна і кохана жіночка.

Фільософ облизався, але подумавши хвилину заявив: — Обходився я без жінки дотепер, обійдуся без неї і в четвер.

— Не будь дурний, фільософе, — приговорював йому до розуму дядько декан, — подивися, як ти виглядаєш! І показав йому дзеркало, сімената від мух, а криве від природи. Цей глянув і махнув рукою: „Е-ет!"

— Не ет!, не ет! — це страшно. Подивися, як ти заріс, яка на тобі брудна сорочка, які бохонці на колінах! Кращі у коноплях ставлять.

— Мене? у коноплях? — він глянув оком повним безмежного докору на дядька декана, встав і пустився найкоротшою дорогою в напрямі веранди.

Але дядько вхопив його за полу: — Гов! А то куди, мій пане?

—Я не штубак. Ображати себе не дам.

— Ніхто тебе не ображає, Котуню, — відізвалася медовим голосом тітка Фльорентина, — ми тебе так — любимо, ми тобі неба прихилити раді.

— Добре мені небо — жінка!

— А чомуж би ні? — питалася його тітка.

— Подумай тільки: тепер на твоїй голові і хата і білля і паливо і все. Росіл тобі шкодить, блохи тебе їдять, прачки хустинки до носа крадуть, а як оженишся, то жінка тобі і обід смачний зварить, і постіль перебере, і вивяже краватку, чого-захочеш те й будеш мати.

TULA-online.org

Фільософ погладив бороду, закурив половинку і мусів притакнути: — То правда, — але...

— Жадного але — перебив йому декан, — жінка це так сказати життєва конечність, коли б не треба було жінок, то Пан Біг сотворив би був двох Адамів, а жадної Еви. Якби твій батько не оженився був з твоєю мамою, то не було б тут нині тебе з твоєю фільософією.

— Можливо...

— Не можливо, а таки так. А як ти не оженишся, то побачиш, що тебе, або вуші зїдять, або студенти вбють, бо вони в один голос кричать, що ти великий пес.

— Най котрий спрібує! Я йому... — тут він руку встромив у кишеню і добуваючи цілу пригорщу жовтенького піску з міною тріюмфатора крикнув: — Я йому ось тим межи очи. Це збруя краща від бравнінґа!

— О, Господи! — скрикнули всі тітки наразі. — О мати Божа Зарваницька! Не допусти до того!

А дядько декан узяв лагідно за руку розпаленого фільософа, висипав пісок до попельнички і гасив його горячий запал своїми холодними словами:

— До такого шкандалу родина наша ніяк допустити не може і не допустить. Жінкою не турбуйся. Ми тобі вишукаємо предмет, гідний твоїх афектів.

— Але я мушу просити в неї руки!

— Не конечно руку, можеш попросити ногу.

TULA-online.org

— Я нічого просити не хочу. Я не прошак. Я, партія, і то не будьяка!

— І не будьяку партію ми тобі підберемо.

— Наприклад?

— От хочби Дукатівна.

— Галюся? Таже це моя учениця. Та вона мені навіть йота субскріптум не там де треба писала. Раз навіть поставила під сіґмою. О, прошу!

Добув з кишені заялозений, грубезний записник, де списував учеників і учениць від початку своєї професорської служби і між цілими колюмнами імен шукав Олени Дукатівної.

— Не шукай, Котуню, не шукай. Панна, хоч до рани клади — переконувала його одна з тіток.

— Але я мав би в неї руки просити! Таку... таку... смаркулю! Не дочекає вона того, не дочекає!

Насилу переконала фамілійна рада нашого фільософа, що хоч еманципація значні поступи поробила, але все ще не дійшло до того, щоб панни мали освідчатися хлопцям.

IV.

Олена Дукатівна була одиначка, очко в голові свого батька, панночка, що не переходила бліднищі, ані інших дефектів, скінчила нижчу ґімназію і мала віно. Дванацять пар біля з чистої веби, повязаних рожевими стяжечками, три шляфроки з закладками, щоб можна було їх у потребі поширити, шість подушок з чистого пуху, три

TULA-online.org

ковдри, (одна шовкова для гостей) — словом виправа, яку навіть найближчим приятелям показати можна.

Наняли гарний домик на передмістю і комірне за три місяці згори заплатили, тесть меблі у Радецького замовив, купив до спальні обивану отоману і рожеву лямпу, — чогож тобі ще філософе, треба?

А він вам навіть подивитися на своє будуче гніздо не пішов. Задачі, кінець курсу, клясифікації, тощо. Але зголосити свого матримоніяльного наміру в дирекції не забув.

Перед виїздом на вакації попрощався зі своїм парубоцтвом і не без вдоволення бачив, як боговійно дивилися на нього і як заздрили йому його товариші неіспитовані супленти. В надії на деяке віно з легким серцем заплатив доволі солений рахунок, лишив своїй хазяйці розбиту мидницю, дзбанок без уха і дві парі старих кальошів на милий спомин по собі, сів на фамілійну бричку, перехрестився і поїхав на село до батька.

За містом на горбку озирнувся. Там у долині лежав великий став, де він ніколи не купався, там позіхала численними вікнами його ґімназія, де він ніколи не спізнився, там лишав він свою золоту волю зі шницлями на лою, з блощицями і з конференціями, а перед ним простягалася якась нова невідома й непевна дорога... Гей! Гей!

TULA-online.org

V.

Весілля готовили на тиждень, від суботи до суботи. І на тиждень перед тим зїхав до о. Дуката кухар від пана маршалка, який саме тоді не мав що робити, бо пан маршалок поїхав до Остенди. (Арендар знав точну адресу).

Кухар варив смачно, але витрачував дуже богато масла. Повною варехою кидав його під кухню, щоб підсичувати жар, а свій кухарський запах скріпляв усякого роду алькоголем. Звіринний світ нищив немилосерно. Не тільки на приходстві, але і в селі майже не чути було ніякого ґеґу, кваку, ні кукуріку. Богато невинної крови потекло в жертву кровожадному Гіменеєві, богато!

Панна Галюся втратила три кіля на вазі, її мама вдвоє більше. Ледви ногами сувала по покоях.

— А все для твого щастя, дитино, — казала до доньки пані Дукатова.

Донька, замість відповіди зідхала.

— Щож, він чоловік на становищі, поважний, і статочний...

— Аж занадто, мамо...

VI.

Статочний чоловік приїхав день перед шлюбом, у суботу. Зїв знаменитий обід, випив зі своїм будучим тестем пляшку угорського вина, що дванацять літ перележало в пивниці під захристією, і коли по чорній каві з лікером хотів встати і подякувати мамці-добродійці за обід, почув, що но-

TULA-online.org

ги в нього тяжкі, як колоди. „Ого-го! добре вино!" малощо не заспівав весело.

— Таке старе, а таке моцне.

— Чоловік, чим старший, тим слабший, а вино з кожним роком сильніше — відповів тесть.

— Такого вина для якихбудь гостей шкода — завважив зять, нахиляючися тестеві до уха.

— Я це вино тільки на весілля тримаю і на хрестини — відповів о. Дукат. Галюся спаленіла і вийшла.

— Ти, тату, все щось таке скажеш, що не треба, — скартала мужа паніматка.

— Хай привикає — відповідає цей. — І ти колись так паленіла, правда? А нині, під тобою хоч солому пали.

— Розпоровся мішок і сиплеться полова, — відповіла ображена їмость і вийшла за донькою.

— А я так би хоч на пів годинки... — почав пан молодий.

— Передрімався — доповів отець Дукат. — Чомуж би ні! можна. Це навіть добре, особливо для людей, що працюють умом, як ви. Підемо до школи. Там тихо і небогато мух. Просимо!

VII.

За той час, як фільософ на пів годинки положився у школі, стала зїздитися родина. Вози, брички, повози. Останніх розмірно не богато. Найбільше бричок ріжних форм і всіляких стилів, на дрючках, на ресорах і так просто на самій розворі. Гості злазили перед ґанком, вози відїжджали

TULA-online.org

— одні на подвіря, до маштарки, до шопи і до стодоли, інші на село.

Гості підвечіркували на приходстві, потім розходилися по станціях, до дяка, до війта, до старших братів і до звичайних ґаздів, що мали світлиці з підлогами.

Увечір двома угорськими візками надтягнули декани з гір. Вони розтаборилися на приходстві — як найдальші і як найрідші гості.

Не минуло й пів години, як вони сиділи в канцелярії за зеленим столиком і голосами, в котрих не чути було ані крихітки втоми, гукали: „Око!... Два пси... Тріє цари ідуть со дари... А вам, що Бозя дала?"

А за хвилину: „Імярек! А наливай-же те пиво. Спека така, що язик в роті нам усихає. Подбай за путників далеких, а то неспасенний гріх приймеш на свою чорну совість!"

Імярек — піддячий, притулив бочілку до бюрка, припер її шафкою з метриками, щоб не кивалася і крутив чопом, аж свистало. Зі шклянок стікала піна, як бита сметана.

Так вони пересидять, не встаючи і не лягаючи три дни і три ночі.

VIII.

— Деж молодий? Де пан професор? — питалися цікаві дівчата.

— Втомився, відпочиває. Щось його голова болить — відповідала пані Дукатова.

TULA-online.org

Отець Дукат кілька разів заглядав до школи, дивився крізь відчинений васісдас, а впевнившися, що його будучий зять спить здоровенно, дивувався в душі, звідки в нього тільки сну набереться. „Видно, що чисту совість має".

А молодому снилася восьма ранґа і золотий комір. Вбирався на цісарські уродини, на Спаса. Тільки не знав, з якого боку має шпаду припняти: з правого чи з лівого. Треба спитати терціяна. Він вислужений фельдфебель. Ті чорти десь усе тобі знають... Аж недільний дзвін збудив його. Відчинив очі. Де він? Лавки, мапи, таблиця, значить — школа. Але чогож ті лавки такі маленькі, як для дітей і таблиця при самій підлозі?... Пригадав собі, де він і що то нині його весілля і закурив свою половинку, яку крутив дуже вправно з пурзічану і з паперців Картуш. Якби не те, що хотів їсти, полежав би ще трохи. Женитися не така то страшна річ, тільки пощо ті гості, той гармідер, тая кумедія! Для професора це навіть негарно. Добре, що тут жадного з учеників VII б. нема. Страх, які це некультурні хлопчища! Тільки дивляться, щоб щось смішного підглянути. Дасть він їм при матурі!

IX.

По сніданню дядько декан узяв його попід руки:

— А привіз ти з собою фрак?

— Привіз.

— А штани, камізольку, сорочки? не забув чого?

TULA-online.org

— Є того повна валіза.

— Покажи!

— Та по що вам? Лежить у школі.

— Підемо туди.

Довго шукав фільософ по всіх кишенях за проклятим ключиком від свинячої валізки і не знайшов. Аж прийшов коваль, і відчинив валізу. Як відчинили, дядько, колись перший елеґант і перший аранжер на цілу єпархію, аж охнув. Усе було перемішане, як горох з капустою. Новий фрак виглядав ніби його псові з горла добули. А штанів, камізольки і фракової сорочки не було. Тричі перевернули цілу валізу догори дном і не знайшли. Зате показалися аж дві краватки, два мотильки, один чорний, другий темноголубий.

— А панні молодій ти що в дарунку привіз? — спитав дядько, заломлюючи руки.

— Себе — відповів гордо молодий.

— То багато! Боюся, щоб вона з великої радости пальпітації серця не дістала, та ще, як тебе у фраку і без штанів побачить! Якже ти тепер, чоловіче божий під вінець без штанів станеш?

— Піду в тих, що маю на собі. Тут голова важна, а не штани!

X.

Дядько декан ходив від Галичини до Австро-Угорської монархії, від Львова до Відня і думав, що з тим фантом робити.

Франц Йосиф зі спочуттям дивився на одного з своїх деканів, але й він не вмів йому поради-

TULA-online.org

ти. З тестя штанів не возьме, бо тесть малий і грубий, а фільософ високий і худий. З дружби також ні, бо він сам потрібує. Найлекше можна би здерти із котрогось декана з гір, бо вони і так не відриваються від своїх крісел, але це не лицює.

Єдиний вихід, — дядько жертвує для свого сестрінця реверенду. Тепер година 10, до містечка близенько, пішлемо коні по Юкля. Нехай приїжджає і шиє штани з реверенди. А сорочку можна якубудь випрати і вигладити на штайф, хоч нині неділя. Бог простить.

— Ей фільософе! фільософе!

— Що дядьку?

— Та нічого. Я лиш кажу, що ти фільософ.

— А скажіть мені, дядьку, але так без жарту, чи тая Галюся дійсно гарна, бо я на тім інтересі, слово даю, ніраз не розуміюся.

— Аж за гарна для тебе. Розумієш? За гарна. Ergo Hannibal ante portas!

— Ну, дивіться ви, таке то було тирхаве, куцохвосте, не знало де писати йота субскріптум, а тепер кажете гарна; — ну, ну! — і закурив собі половинку.

XI.

Вінчання спізнилося на цілі дві години. Замість пів до восьмої, щось аж по десятій рушив похід до церкви.

— Лякерів молодий не може взути.

— Молода за дружбою мліє.

— Таже це свояки.

TULA-online.org

— У третій лінії. Любов ще з дитячих літ.

— З такої муки не буває хліба.

За ті дві години всячину нашепотіли щирі сусіди, бо ніхто не знав, що Юкель із двома синами в школі для пана молодого штани та камізольку шив.

Вінчання відбулося по приписам.

— Я, „Беру", Беру, і т. д. Один із питомців громогласно відчитав апостола, підчеркуючи, що-найважніші слова.

Молода заливалася слізми, але таки не забула клякнути молодому на шовком підшиту, фракову полу, а сваха ще й закинула кінець її довгого серпанка молодому на штани, не знаючи їх цікавої ґенези. Молодому двічі злітав віночок з голови, а дружки сміялися, що йому мабуть волосся дубом стає.

Скінчили. Ну, славити Бога. І молодята рушили до хати, доріжкою вистеленою ліжниками і килимами. На порозі молодий настолочив на хвіст (від сукні) своєї свахи, але заки гості розмістилися за столом у нарочно на ту ціль побудованім павільоні, хвіст був пришитий і тримався міцно.

Молода виглядала гарно, дехто казав, що аж за гарна для нього, але він був іншої гадки.

Молодий був виголений на ґлянц. Він тільки у двох місцях затявся, але шрами заліпив картушом. Це йому додавало мужеського, дещо навіть грізного вигляду; був ніби по поєдинку. Уплив крови скріпив його апетит; їв за себе, за жінку і мабуть за свої будучі діти.

TULA-online.org

Промов виголошено кілька, на тему Рахелі, винної лози, послушенства мужові, служби народній справі і т. д. Молодий відповів коротко, але ядерно, цитуючи Тукідида і Сафону. Після промов дружба молодого (бо молодої казав, що не може) відчитав депеші і привітні листи від знайомих, від пана директора, від родичів що найтупіших учеників, навіть від хазяйки, котрій пан молодий полишив на спомин щербату мидницю, дзбанок без уха і дві парі старих кальош. По прочитанні дружба вручив матеріяли молодому, цей перечислив, покрутив головою, що їх багато і сховав до фракової кишені. Павільон був такий просторий, що гості могли тісно біля себе сидіти. Крім того було де розливати вина і бити тарелі. Робилося горячо і свічки плакали, пускаючи свої стеаринові сльози на кляпи фраків і на жіночі декольте. Нараз дружба панни молодої встав. Був блідий, уста йому тремтіли. Хтось ножем задзвонив до чарки. Дружба почав:

Розливайтеся солодкі вина, як ріки
Та най вами упеться дівча, на віки!

Сказавши це, випустив чарку з рук.

Товариші прискочили до нього, зацитькали його і вивели під руки з павільону.

— Він хорий, — пояснювала пані Дукатова.

— Такий добрий хлопець.

— І гарний, — доповіла сусідка.

— Добрі і гарні звичайно нещасливі — ріши-ла якась пані. Молода довго боролася з собою. Аж

TULA-online.org

нараз тихо, як листок з гилячки впала на землю.

— Зденервувалася бідна. Деж то! ціліський тиждень не спала. Ні, кажіть, що хочете, а весілля, то мука. Особливо для нас, для жінок.

— А по весіллю?!

XII.

Свитало, як цигани заграли польонеса.

Молоді йшли в першій парі. Щойно тепер почув наш фільософ, що зїв і випив трохи понад міру. Насилу провадив жінку і хоч як старався уважати, топтав по нагнітках людям. Кажіть, що хочете, а гуляти нелегко. Добре, що нема тут жадного з учеників VII б., бо мали б з чого сміятися. Відчував усю свою непридатність до ролі пана молодого. Ось такі люди, як цей дружба, то друге діло.

— Ти може воліла би зі своїм дружбою гуляти, ніж зі мною? — спитався щиро і без злобної гадки. А вона глянула на нього гірко і з докором:

— Позволь мені не відповісти на це питання.

Саме тоді аранжер дав знак рукою, музика змовкла, панове поклонилися своїм паням і відвели їх на місця.

Почалась коломийка. Та до неї вже навіть тітка Фльорентина не могла намовити свого сестрінця.

— Не можу, не хочу, дайте мені спокій!

Постояв ще трохи, подивився, як молоді дуріють і поплентався до павільону, де старші за-

TULA-online.org

бавлялися питвом і розмовою. Випив дві чарки коняку, закусив дійсно знаменитим паштетом і викурив кілька половинок. „Чого це вона мені казала: позволь не відповісти на це питаня!"

Ранній холодок добирався до шкіри. Всі були такі якісь бліді, аж зелені. У пань на декольте вискакували сирітки.

„Чого цей дружба кинув чарку з вином? І не міг іншого вірша підібрати лиш такий."

Цигани грали думку Тимольського, потім коломийку Копка.

Молодий поплентався до школи.

Незабаром лежав в обіймах Морфея.

Снилася йому восьма ранґа і золотий комір. Але все ще не знав, з котрого боку має припняти шаблю.

XIII.

Збудили його цигани. Під самими вікнами грали якусь до сліз зворушливу румунську дойну. Відчинив васісдас, сипнув до баса повну пригорщу дрібних і показав їм рукою дорогу до станції, куди заїхав дядько-декан. Цигани з дойни перейшли на чардаша і помашерували туди.

Встав, умився по пояс і перебрався у професорський шлюсрок. День був похмурий, ніби заплаканий (не знаю чого!). Він почував себе не дуже добре.

Без огляду на зміну стану з вільного на жонатий, в його орґанізмі не змінилося нічого. Ска-

TULA-online.org

зав це при столі за сніданням, даючи тему до всяких дотепів і до веселої розмови.

— Зате пані молода дуже змарніла.

— Я до того не дав ніякої причини, — боронився фільософ.

Долив оливи до вогню.

Взагалі другий день весілля куди кращий від першого. Нема церемонії, нема тайни. Що мало статися, сталося.

Дотого гості вже познайомилися, привикли до себе. Може й на якесь друге весілля заноситься.

Декани з гір не потрібували привикати. Аж до павільону долітали їх заєдно свіжі та бадьорі голоси: „Два пси, тріє цари... Імярек!... пива!"

XIV.

По сніданню фільософ узяв дядька декана під руку і попровадив у сад.

— Дядьку, я їду!

— Куди?

— До хати. Досить маю того театру. Я нервів на льотерії не виграв. Беру жінку і їду.

— Ти здурів?! Весілля задумане на тиждень, а він другого дня розганяє гості.

Можуть собі і місяць сидіти, не бороню. Але я беру жінку і їду. Маю хіба до того повне право, — ні?

— Право правом, а розум розумом. Ти не дикун і не студент, щоб не міг витримати до завтра.

TULA-online.org

Молодий прочистив свій цвікер і подумавши хвилину, сказав:

— Добре, най на вашому буде. Зачекаю до завтра, але довше ані години! Ані одної години!

XV.

Коні чекали перед ґанком. Донька не могла розпрощатися з мамою.

— Пиши! Зараз, як тільки приїдеш, напиши лист і передай через фірмана.

— Добре, мамусю, напишу.

І сльози пустилися цюрком.

Потішали себе, що нема чого плакати, бо дівчина колись і так мусить віддатися.

— Але, якби він тобі що зробив, то дай мені знати, а я зараз приїду.

— Приїдьте, мамо, а на свята пришліть по мене коні. Я хочу святкувати в дома.

— Привикай, що тепер твій дім, не тут, а в нього.

— Не можу!

— Привикай... А немита й нечесана не показуйся йому. Трохи пудру ніколи не зашкодить, брови теж можна почорнити корком або сірником, але уважно, щоб не по тілі, а по волоссю... Печеню підливай водою, щоб не спідошвіла. Молоді гадають, що любов виходить з серця, а вона йде з жолудка... Кольорів варити, крий Боже! Прання що-місяця, а не раз на рік.

— Добре, мамусю, добре.

TULA-online.org

У другім покою тесть прощався з зятем.

— Тут є, теє то, як його, так сказати на непредвиджені видатки.

Зять, ніби не хотів брати, тесть сунув йому скрутлик банкнотів у руку.

— Як продам пшеницю, то приїду подивитися на ваше господарство.

— Дуже вам раді будемо.

— А що я ще хотів казати?... Ага! Галюся дитина добра, не фю-фю! Але кожна молода жінка в перших місяцях по шлюбі, так сказати, норовиться трохи, — зміна стану й окруження, туга за хатою. Не треба того дуже трагічно брати, треба на дещо дивитися через пальці... — і непомітно струшував сльози з повіки.

Імярек вирвався насилу з канцелярії від чопа і помагав Оришці дряпатися на козли. За хвилину сиділа там з невеличким клунком на колінах, звідки визирали свіжо підзильовані чоботи. Горда була, що їде з молодою панею до міста за кухарку.

Дяк привязував до ресорів якийсь кошик, полотном зверху обитий, де щось копирсалось, квікало та кудкудакало. Молодий, кохінхінський когут дужим помахом крил силкувався розбити стіни своєї несподіваної вязниці, щоб вернутися до своїх курей на рідний смітник. Але тільки голову виставив і замість „кукуріку", викидав з клюва немічне „ку, ку, ку"... На ґанку появився професор у своїм шафрановім порохівнику і молода пані в шовковім пудермантлю зі сафяновою торбинкою через плече.

— А пиши, памятай, пиши!

TULA-online.org

— Добре, мамочко, добре!

Тітки плакали, дядьки позіхали, цигани грали якогось дурового травермарша. Тільки декани з гір не піддавалися смуткові розстання. Голосніше від циганських скрипок і флєтів лунали їх усе ще свіжі і бадьорі голоси: „Два пси!... Тріє цари!... Імярек пива!"

Імярек не знав, чи дивитися на Оришку, чи бігти до чопа.

Повіз рушив з місця. Нараз крик:

— Пан професор забули парасолю! Пані лишили завіньонтко в сюнках. Федьку, лети біз оґрудок, доганяй!

Федько вхопив клуночок і біг, що духу стало, знімаючи копіт по дорозі.

Поїхали... „Імярек, пива!"

XVI.

Оришка постелила ліжка, дала дві шклянки води, свічку і все, що треба, сіла на своїм новім бамбетлю в кухні і задумалася. Все було нове, свіже, але непривітне й чуже. Навіть мухи не шуміли тут так привітно та гарно, ніби в пасіці бжоли. Згадувала своє леговище на бабці, згадувала криницю, з якої що день корбою добувала 18 ведер води, згадувала імярек-піддячого, що мабуть все ще пріє при чопі.

Молода пані перекусивши з чоловіком дещо і пригубившися до чарки вина, що двацять літ про-

TULA-online.org

лежало у склепу під захристією, відчинила свій куфер і шукала чогось.

— Чого шукаєш, Галюсю!

— Кафтаників нічних.

— Може б я тобі поміг.

— Ви не знаєте де.

— Ви?!... і професор закурив папіроску. А що шукання трівало дуже довго, а він був утомлений весіллям і дорогою, то так пішов до спальні і розібрався.

Розгарові матераци, пухові подушки, насипки з тонкого льняного полотна, все свіже, пахло фіялками, чи якоюсь бідою... — не така то погана річ оженитися.

Незабаром лежав в обіймах — Морфея.

Снився йому золотий комір і шпада. Але все ще не міг рішитися, з котрого боку її припинають.

Мешкання молодого подружжя стояло на передмістю. Крізь відчинену кватиру залітав запах петуній і садового тютюну. Аж опянювало... Десь далеко рахкали жаби і зорі заглядали до спальні.

В годині третій молода пані збудилася... Де вона?... Що це?... Глянула на ліжко під другою стіною. Побачила вуси, що мов дві сірі миші лежали на білій подушці... Чоловік хропів.

В годині пятій збудилася вдруге. Було дуже горячо. Миші лежали на тому самому місці... Чоловік хропів.

В годині восьмій Оришка збудила молоду паню. Принесла каву.

Молода пані трівожно поглянула на ліжко під другою стіною — чоловіка не було.

TULA-online.org

Скоренько вискочила, всунула ноги у шовкові виступці і побігла до кухні. Вмилася і Оришка помогла їй розчесати довге, золотисте волосся.

— Хотіла би я мати таке гарне волосся, як паннунця.

— Паннунця?

Молода пані вбрала найкращий із своїх шляфроків і тремтючи від якогось невідомого їй досі почуття переступила поріг до кабінету свого чоловіка.

Він сидів під вікном при бюрку. Щось писав червоним атраментом.

Несміливо зирнула йому через плече.

Поправляв весільні депеші і привітні листи.

Похибок було дуже багато.

TULA-online.org

БОГДАН ЛЕПКИЙ

ГОСТИНА

Я спізнився до поїзду.

Воно й не могло бути інакше. Незнайома дорога, чужі коні і дурний візник — якже тут заїхати на час?

Пів милі перед двірцем виняв я з кишені годинник, і тримаючи його в руках, підганяв парубка: „Їдь Федьку скорше, бо буде пізно!"

— Але де! — перечив він, потрясаючи кудлатою головою — як я, колись тут із панночкою їздив, то сонце вже було геть-геть, — і ми не спізнилися. А нині? Адіть, де сонічко!

І він показував бичевном позад себе так, що мало мені очей не вибрав.

— О! Щойно зполудня ступило.

— А колиж ти їздив? — питаю.

— Коли? Аво, якось зимою.

— Та зимою, небоже, сонце хутше заходить як тепер.

— То що з того?

— Якто що? Значить не чекай аж зайде сонце, тільки їдь, бо буде пізно.

Ми не могли порозумітися. Мій Федько обстоював при своїм, що мовляв „колія" відходить тоді, як сонце зайде. Тай уже.

TULA-online.org

Я підождав якоїсь чверть години і обіцяв йому „корону", як на час заїде, а коли й то не помагало, взяв батіг, і як знав та міг, поганяв коней. Але коні не були скоріші від Федька і ми приїхали саме тоді, як поїзд відїхав.

Дворець стояв посеред поля і в ньому під ту пору крім чорного старого пса не було нікого. Ждальня зачинена на ключ, бюро також, роби що хоч!

Сів я на лавку тай жду. Передімною шини, праворуч і ліворуч біжуть, якби здоганяли себе.

На закруті зливаються в одну сіру смугу і гинуть.

По обох боках поля. Одні зорані, другі вже засіяні, треті вкриті стернею. Часом птах перелетить над ними, часом заяць шульне стернею і — тихо.

Видно, як вечір спускається на землю...

Посидів я, подумав, а дальше встав і почав даремне добуватися до ждальні.

— А який там дідько розбиває двері — зверещав жіночий, пискливий голос ізгори. — Поїзд відїхав тай спокій!

— Я хочу підождати до другого — кажу.

— Другий не йде, аж завтра. Тут уночі ніякі поїзди не ходять.

— Дивне диво! — думаю собі. — Такий рух, а поїзди тільки вдень ходять.

Але той самий жіночий голос пояснив мені що тут зараз за селом у темній долині є такий непевний міст, що може кожної хвилини впасти і тому туди вночі ніякі поїзди не ходять.

TULA-online.org

Я хотів дальше випитуватися, але вікно над моєю головою замкнулося з лоскотом і я довідався тільки, що незабаром вернеться сам пан начальник із села і скаже, що буде треба.

Чекаю я на того начальника. Де які розклади їзди були — попрочитував, де які оголошення висіли — по десять разів оглянув, аж укінці начальника діждався.

Був то просто старший будник, що виконував на невеличкому двірці службу і урядника, і касієра, а як треба було, то й клунки до поїзду подавав. Від нього довідався я, що тут справді збудували такий поганий міст, що вже раз валився: тепер його перед кожним поїздом докладно оглядають і тому туди ніяка залізниця не ходить.

— А що я тут бідний до завтра буду робити? — питаю пана начальника.

— Га, робіть що хочете. Було не спізнятися. Ліпше було приїхати годину скорше, як хвилину пізніше — відповідає з учительською повагою. — Найліпше їдьте до села. Там переночуєте вдворі або на приходстві, а завтра до поїзду.

Це була справді єдина рада.

— А якже те село називається?

— Підберезє.

— Підберезє? то чудесно! Тут є мій товариш священником... — Гей Федьку! Завертай коні! Їдемо до Підберезя.

За хвилину я знову сидів Федькові за плечима і наглив його, щоб їхав скорше, бо люди положаться спати. Федько знов крутив кудлатою

TULA-online.org

головою і казав, що він там їздив недавно з паном-отцем і було далеко пізніше, а не спали.

— Колиж ти їздив? — питаю.

— На празник — відповідає спокійно Федько.

Приїхали ми до Підберезя вночі. Допиталися до попівства — заїздимо. З комина куриться і в однім вікні світло. — Славити Бога! Видно, що не вснули. Зліз я з того поганого возиська — йду, В городці дивно. Ніби якісь грядки, ніби цвіти, але все те запущене, заросле, як образ намальований і замазаний. Таксамо в хаті. Видно достаток, видно порядок, нема ладу. Якоюсь пусткою віє з того дому.

Так буває, коли вертаємось до дому з далекої дороги. Застанемо усе вимите, вичищене, відсвіжене, а всеж не таке як треба.

Розглядаючись по хаті, запримітив я над фортепіяном жіночий, гарний портрет і щойно тоді згадав, що мій товариш удовець.

Він жив із жінкою коротко і вона вмерла ненадійно.

Спомин той вразив мене немило і я почав було жалувати, що заїхав туди, аж двері до гостинної відчинилися і на порозі появився мій колишній товариш. Був веселий, жвавий та виглядав молодо. Лише над чолом, між густим, чорним волоссям сріблилися білі нитки. Так іноді раннім ранком ударить мороз і сріблиться на зеленій здоровій траві.

— Гора з горою не зійдеться! — кричав, витаючи мене. — От і не вір тут бабським забобонам! Мене від самого рана свербіла права долоня

TULA-online.org

— аж оце ти приїхав. Спасибі! — говорив, трясучи моєю рукою. — Спасибі, що не забув про мене і поступив до бідного пустельника. А я думав, що ми хіба на другім світі побачимося.

— Там своєю дорогою, а тут своєю — відповів я, стискаючи його холодну руку.

— Звідкіля-ж ти їдеш? Ага! певне від свояків. Мабуть спізнився до поїзду? Воно у нас трапляється дуже часто. Задержують чоловіка від снідання до підвечірку, а потім під ніч пускають на волю Божу. Та недурно кажуть: „Нема злого, щоб на добре не вийшло". Саме завдяки тій нашій своєрідности я нині тебе бачу. Правда?

— Ти вгадав — і я оповів йому свою пригоду. Він слухав дивлячися на мене лагідними, голубими очима, які пригадали мені мої давні літа. Нераз гляділи ми оттак один на другого щиро і просто не маючи що перед собою скривати. Та нині помітив я на тих ясних зіницях якусь легку опону з мрії і смутку.

А раніше були вони такі ясні та чисті, такі прозорі, як гірська криниця при дорозі.

— Але чекай! Ти певно голоден, а я годую тебе словами. Марто! Марто! — кликнув, відчиняючи до пекарні в стіні прорубане віконце. — Подайте нам чаю, хліба з маслом та яєць, бо маємо голодного гостя. А скоро!

За перекускою ми не могли наговоритися. Школа, товариші, вчителі, чого ми не переговорили за ту коротку годину! Показалося, що багато з товаришів померло, і то таких, що думали якнайдовше жити. Деякі оженилися.

TULA-online.org

— А деяким — замітив товариш — уже й жінки померли.

Я не відповів нічого, лиш завзято взяв гризти суху, як старе лице, поморщену булку. Думаючи над тим, якби відвернути розмову від немилої теми, почув я в сінях важку ходу, якби дві довбні по підлозі били. Потім клямка так жалібно заскрипіла, якби її коваль кліщами відривав і в їдальню ввійшла Марта, велика, груба жінка, що перецвітає.

Я понурив голову над чаркою мутного чаю, але чув на собі — як нарід каже — якісь недобрі очі.

— Єгомость! А що буде з вечерою? Почтар не привіз мяса.

— Ну то заріжте курку — відповів коротко господар, а з його голосу і з рухів видно було, що хотів її позбутися якнайскорше.

Марта ще раз глянула на мене і на нього, обернулася і вийшла, замикаючи з такою силою двері, якби їх ніхто більше не мав відмикати.

— Ну,-ну! і ми так ненадійно стрінулися. Ще раз дуже тобі дякую, що ти поступив до мене. Зробив ти мені велику приємність.

Потім узяв мене під руку і водив по кімнаті, розповідаючи про своє життя. Нарікав, що не має доброго сусідства, що нема з ким почати якої-будь народньої роботи, що одним словом — життя склалося не так, як ждалося.

— І скажи но ти мені, чому дійсність, ніколи не може бути така як мрія? Але то ніколи! Погадати собі, ах! коби воно так, або сяк. І ось ста-

TULA-online.org

неться, як ти гадав. А порівнаєш те, що є, з тим, що ти собі подумав і — вийде не те. Не те, мій товаришу, не те!

На вечерю їли ми курку, що через мою гостину пішла на смерть. Насилу давав я їй раду, така стара була і пересушена.

Запримітив це господар і було йому немило. Він не видержав і коли Марта принесла на брудній таці не дуже чистий чай, він сказав стримуючи насилу свій гнів:

— Що у нас ніщо ніколи не може бути як у людей?! І чи то така велика штука спекти дурну курку?

— Е — ет — відповіла Марта — єґомостеви трудно догодити.

Потім пішла до шафи, найшла дві зовсім до себе неподібні чарки, поставила їх перед нас і вийшла.

— О! видиш яка! — сказав із жалем мій товариш, показуючи на кухонні двері. — Слова сказати не можна, бо ображується: пані!

Та при вині ми скоро якось забули і про суху курку і про товсту кухарку та балакали дальше, якби хотіли перебалакати все, що сталося за час нашої розлуки: немов боялися, щоб не поминули чого, якоїнебудь дрібнички. І здавалося мені, що ми не розставалися зовсім, що мешкаємо собі дальше разом, як колись за шкільних часів і балакаємо.

Не счулися ми, як зі стінного різьбленого годинника вискочила маленька зозулька і якби

TULA-online.org

покривляючись якійсь правдивій зозулі викувала 11 годину.

— Марто! стелити! — крикнув до кухонного віконця молодий панотець.

— Де? — спитав знайомий жіночий голос.

— В гостиннім покою. А швидко!

Крізь зачинене вікно бурмотів той сильний голос: — „Усе швидко тай швидко, так якби чоловік мав десять рук! Їй!"

— Пошукаємо для тебе свічки — почав мій товариш, відвертаючи мою увагу від немилого бурмотіння. — А води дати тобі також?

— Дай, коли ласка. Хоч я, кажучи правду, не з гусячого роду.

Забрали ми свічку і воду та пішли до спальні.

Була то невеличка, вузька кімната з одними тільки дверми і з одним вікном, а вікно вибігало на городець. Під сліпими стінами стояли два ліжка з високими заплічками. Одно було постелене, а друге стояло неткнуте.

— А ти чому не казав собі другого ліжка постелити? — питаю — були б ми дальше говорили.

— Того ліжка не стелиться — відповів коротко.

І справді те ліжко виглядало, якби його від довшого часу не рухали. Над ним на стіні висів жіночий, ненакручений годинник, а біля нього стояли маленькі, білим кожушком виложені черевички. Крізь вікно видно було кілька дерев, за ними паркан, за парканом церква, за церквою знов паркан, а дальше цвинтар із громадою деревля-

TULA-online.org

них хрестів і з одним камінним, що стояв між ними, як жіноча біла постать із витягненими безрадно руками. Над тим усім осіннє небо, з кількома звіздами і з місяцем, що борикався з навалою хмар. Від дерев, від церкви і від паркану падали чорні тіні, а від місяця сипалося срібло. Як хмари перемагали його то й срібло меркло, а як він перемагав хмари, то й срібло мерехтіло ясніше.

Я відчинив віконце і на нас дунуло холодне, вогке повітря.

— Ти спиш при відчиненім вікні? — спитав мій товариш і я вперше запримітив на його обличчі дивний неспокій.

Замість відповіди я спитав: — А ти ні? — і почав розбиратися.

За хвилину я лежав у ліжку, любуючися відпочинком по кількагодинній їзді. Мій товариш сидів уногах і ми говорили дальше, як други, що стрінувшися по довшій розлуці не можуть наговоритися доволі. Але на моє диво помітив я, що мій співбесідник забувся, не відповідав на питання, або відповідав недоречі, був розсіяний і неуважний. В його обличчі, в голосі, в цілій появі малювалося якесь дожидання, непевність, трівога.

Ось вітер рушив завісою при вікні і він зблід, ось зашелестів листок, спадаючи з галузки, а йому кров ударила в лице: ось якийсь шелест пішов по сальоні — і він зірвався на рівні ноги. Стояв вдивляючись у відхилені двері і вслухуючися в нічну тишу.

Нараз якийсь звук. Якби хто злегка торкнувся клявішів.

TULA-online.org

— Може кіт — кажу, щоб щонебудь сказати...

— Не маю котів.

— То може струна так сама від себе: на зміну повітря.

Хвилина тихо. А потім знов той самий звук— і мій товариш не попрощавшися зі мною зникає в темряві вітальні і замикає за собою двері.

Свічка гасне, місяць криється у хмарах, робиться зовсім темно.

— Дивно! — думаю собі. — Звідки та нагла зміна? І що воно має значити?

Перевертаюся з боку на бік і не можу вснути. Часом здається мені, що за стіною хтось грає і так тихо, якби муха над струнами бренїла. Підношуся, слухаю, тихо... Тільки вітер свище, хитаючи дзвонами в недалекій дзвініці. Лягаю знов і конче хочу заснути. Вже чую як повіки звільна опадають на очі і як гадки кануть у якусь бездонну пропасть. Нараз... якісь зідхання в сусідній кімнаті, якісь стогони. Сідаю і насторожую уха... Ніщо... То скрипить певно відчинена брама на цвинтарі. Вкінці починає падати осінній дрібний дощ і його одноманітне, безнастанне цяпання по даху дому і по шибах вікна вколисують мене до сну.

*

* *

Коли я збудився, був білий день. Не білий, а сірий, бо дощ пустився на добре.

Надімною стояв мій товариш у новій рясі з молитовником у руці:

TULA-online.org

— Іду до церкви — говорив тихо і мов несміло. Не гоню тебе, але як хочеш на час заїхати, то збирайся. Бувай здоров.

Попрощався сердечно.

— Ще раз дякую, що поступив. Зробив ти мені велику ласку. За той один вечір я пережив цілу молодість. Дай Боже побачитися вдруге.

Стиснув мене міцно і вийшов. Від порога вернувся. Був блідий, очі мав мутні, невиспані.

— Вчора я не попрощався з тобою. Не гнівайся. Але бачиш є річи, які не снилися фільософам. Вона була у мене. Звідтам — тут показав на цвинтар — приходить часом і грає. Довго... є річи які... — решту заглушили дзвони.

*

* *

На залізниці стрінув я священника з сусідства. Перемоловши політику, зійшли ми на людей.

— Дивний чоловік — той ваш товариш — почав панотець. — Часом нічого. Освічений, мудрий, а часом, якби йому чого бракувало. Серед розмови, серед вечері зірветься і їде не знати, чому і пощо. Чи повірите, що він від року не ночував поза домом? Прийде його година, то чи дощ, чи темрява, чи не знати що, збирається і їде. Навіть не пробуйте задержувати. Дивак.

TULA-online.org

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ

ЖЕРТВА МИСТЕЦТВА

І.

Маляр сидів у свому ательє і відмальовував ідеальну жіночу постать.

Як учитель малярської академії він пізнав її як свою ученицю. Вона була така ніжна в усій своїй духовій красі, що захопила його від першої стрічі. Від тоді, як тільки входив до своєї робітні, вона ставала перед його очима, як зява та всміхалася до нього.

Була це молода дівчина, ясна як рожевий цвіт. Овальний її вид окружало золотокучеряве волосся розсипане за точені білі рамена. Над глибокими очними ямами спускалися на шнурочку чорні брови до зморшки, що сумною задумою затінювала ясність чистого чола. Хоч личко біле та румяне пашіло, як рожа вранці під росою, синіми глибокими очима виглядала незбагнута туга. На малинових вузеньких устах грала гірка усмішка розчарування. Шия, груди і ціла постать як виточена з мармуру. Прозирала зпід прозорої обслони і дихала якимсь притаєним життям, душу брала на себе...

TULA-online.org

Малював, добираючи фарб, знов замазував і нищив наложені відтінки... Досада брала його на свою несправність, на фарби, на пензлі, на муху, що бреніла над ухом, на соловя, що щебетав у клітці, на шум дерев, що лилися пахощами крізь відчинені вікна... Все йому було на заваді! Що не гляне на образ, а дівчина так і сміється до нього, так і дише, пестить його очі, цілує, душу бере на себе — а його, його твір деревляний, сухий без життя!...

Знов малював і серед праці не чув, як до робітні ввійшла жінка і станула йому за плечима. Висока, стрункa, як тополя, з волоссям чорним як циганка, а білим як сніг обличчям. Великі чорні очі грали блеском як зорі на світанку. Чорні як вугіль брови стелилися дугами по високім чолі, на висках жевріли матові румянці, вузько викроєні уста аж сміялися кармазином. Шия гей лебідь визирала зпід білої сукні і відкривала за прозірчастою тканиною високі груди, наче різьблені з піни та алябастру. Кругліcть рамен доповнювала гармонію постави ідеально збудованої жінки.

Стояла за плечима і дивилась, слідила усміх і запал очей свого чоловіка.

— Васю, ходи на чай! — сіпнувши за рукав, промовила вона.

— Дай мені спокій, пий сама! — відповів нехотя артист.

— А що я сама? Ходи, подивитися, як мені добре в тій сукні!

— Добре, ага! — бубонів неласкаво, мішаючи фарбу.

TULA-online.org

— Е, ти не дивишся, подивись, ходи на чай!

— Не піду, пий сама, не маю часу!

— Самій нудно мені тай сумно!

— Я не забавовий сміхун — відрізав різко — не маю часу, іди!

— Все не маю часу, так уже з тобою ні поговорити, ні зїсти через ту якусь... — дорікала жінка.

— Краща мені з нею розмова — відповів уїдливо Іван — в неї душа! Видиш, кілько душі в тих очах...

— Така малпа — з досадою крикнула жінка.

— Малпа ти сама, іди геть звідси! —

І в нестямі скочив мов ужалений.

— То мені життя, сиди як у тюрмі, сама тай сама, а він сів тай смарує! Коби хоч що з того! Хто тобі що за те дасть?! От, краще малюй той образ до церкви, вже так довго ждуть... А він смарує ту зводницю якусь!

— Ідеш мені звідси! — крикнув люто Іван, відчинивши двері.

Жінка вийшла плачучи з кімнати. Він сів схвильований перед полотном і хвилину бубонів під носом: — То гадь, плазун, ідіотка!

Небавом успокоївся, черкнув кистю об палітру і дивився в портрет... Дівчина так і сміється до нього, дише, лестить його, цілу душу вбирає у себе...

Непримітно минають години, а він дивиться на неї.

TULA-online.org

Дивиться і туга проймає його, якісь дивні радісні промені сипляться з очей, — вона така гарна, така гарна!

— Я чую тебе, чую — говорить він до неї — та як тебе змалювати? що мені не дає вловити ту твою глибоку тугу за утраченим щастям?! Що є між нами, що ділить нас, що, дівчино кохана, зоре моя!

Дівчина наче оживає, далі уста її розхиляються і він чує виразно:

— Твоя жінка! твоя жінка!

Зжахнувся і подався взад. Дивиться — вона сміється до нього, але не жива і не мертва — твір мистецтва.

Встав з крісла, став ходити по кімнаті, в душі прокидається жаль до жінки, серце окриває туга за самотою, туга за давньою волею, розростається, цілу душу туманом сповила...

— Що вона робить? — блиснуло йому в голові.

Станув, відхилив двері і тихо підійшов через спальню у другу кімнату, якої два вікна виходили на вулицю.

Були відчинені, в однім хильцем оперта стояла його дружина. Навшпиньки підійшов ближче — не плакала! Гнянув у друге вікно, дивиться — йде високий, рослий мужчина славний лікар, багатий на ціле місто. Високе його чоло, здоровий вус, бистрі очі і ставна постава були приманою для жінок цілого міста, тимпаче, що парубочив іще, тай багатир був.

TULA-online.org

Саме переходив попри друге вікно і вклонився його жінці.

— Добрий вечір! — промовив.

Відклонилась мовчки з вимушеною усмішкою. Лікар перейшов раз і другий раз повернув і знов...

— Чого він шукає під моїми вікнами? — подумав Іван.

Страшна думка скребла за серце. Саме як переходив коло вікна, здавалось йому, що повернув очі на його жінку. Слідкував за ним — дійсно: лікар відвернувся лицем до неї і усміхнувся.

Серце Івана гей жаром обсипало.

— Ганно! — відозвався глухо.

Не ворухнулась, мов не чула, ждала, аж підійде до неї тай обійме, припрошувати стане.

— Ганно, геть від вікна! — крикнув суворо.

— Що, Ваня, що тобі? такий голос! — заговорила з острахом.

— Відступись! кажу тобі, ти мене зі світа зженеш! — очі загоріли в нього як дві свічки.

— Ваня, Ванечко — защебетала солодко — хібаж я що? я тобі неба рада прихилити!

— Не солодись, знаюся на тих солодощах, бісова тварюко!... — кричав несамовито Іван, падучи на отоману.

Припала до нього, як ясочка.

— Геть! — відтрунув її, понурившись як ніч; устав і відійшов у другу кімнату. Жінка припала до отомани як збита лелія і захлипала гірко.

Три дні не заглядав до свого ателіє, а хоч і зайшов, думки його були далеко не при образі —

TULA-online.org

забрала думки червона завись та краплями гарячого олова скапувала на серце. Ходив як хмара, а зазирці слідив, куди жінка не повернеться; не говорив до неї ні слова, а очі його падали на кожний її рух, падали на її чудово різьблену постать і цілували її високе лоно, стан її гнучкий і високий.

Він любив її, ах! як він любив її тепер, яким палким коханням голубив її! Вона така красна, чудова, зоря його єдина, — вона його любка, його!... А пречінь вона...

Три дні були з собою нарізно. Третього дня не видержав, упав біля неї і ревно заридав, як дитина.

— Ти плачеш?! Ваня, Ванечку, голубе мій! Чого тобі? — залебеділа вона припавши йому на груди. Обняв її, приголубив до себе, так ніжно, так щиро, так дуже...

— Моя, моя Гануся, на віки моя!

— Твоя, твоя, голубе мій! Ти мене любиш? любиш, правда?! — щебетала, променіючи радістю.

— Люблю, дуже люблю, дуже!

— А чого так гнівався на мене, чого так?....

— Я думав... — увірвав, зідхнувши глибоко.

— Що думав, скажи? Чому зідхаєш?

— Що ти мене покидаєш, той... той доктор... — процідив він тяжко, мов би його щось за горло душило і захлипав.

— Що ти, Ваня? Яж так тебе люблю, я нуджу світом без тебе. Коби ти знав, як мені тяжко, коли ти хмуришся, я люблю тебе на віки!

TULA-online.org

Притиснув її до себе, як мати дитину і вона його палко поцілувала.

Над ними стелилася оксамитна тиха, тепла, солодка ніч...

Тої ночі зачалось життя в лоні Ганни, а вічні зорі дивились холодно і мерехтіли сміхом холодної іронії над артистом...

Та він не видів, він жив тоді як звичайна людина. Три тижні не заглядав до свого ателіє, а все сидів біля своєї дружини. Устане рано, одягає її, наряджає, ходить за нею, очей з неї не зводить... Після обіду сяде тай гомонять обоє, як голуби, а під вечір іде він з нею в парк, грається мячиком та смішками розвеселює.

II.

Сходять непримітно дні за днями серед насолоди. Аби нудьгу відігнати взявся за той образ замовлений до церкви. Приніс шталюґи до жінчиного покою, поставив, малює Матір Божу з дитиною. Жінка дивиться, сяде на отомані побіч нього тай шиє, гаптує — сорочки дитині... От і мрією в очах щастя: „Чоловік такий добрий... він добрий, тілько часом роздразнений чогось... як він любить її, доглядає, наряджає, який добрий!... Добрий батько буде! Коби хоч син прийшов, син! такий маленький пустунчик, подібний до батька... Зголубила б вона його як ота, Матір Божа — як з води ріс би! Бігає по хаті, а мама —

TULA-online.org

мама за ним, а він сховається, так і регочеться, перлами сипле!...

Скінчив Іван образ, віддав — усім до вподоби, за зразком Рафаеля, як бажали собі. „Так гарно зробив!" — думає вона, — „Незвичайний талант!" — кажуть усі. Заплатили три сотні — купив жінці футро і золоту брошку і ще нову сукню замовив — таку пишну, дорогу, кращу за всі у місті. От і вже готова, яка гарна! Убрав її, нарядив, як паву — провів на прохід: очі всіх бере на себе Анна, горда та пишна. Вона йому під стать, всі дивляться — така гарна пара! Вертається до дому, ходить вона коло нього, піклується ним, сама рада, щаслива, очі в неї горять, лице пашить, з радости землі під собою не чує.

Та не відгадає, хоч видить, який це знов смуток налягає на його душу. Але може це хвилина така часом прийде; само прийде — само відійде! А в Івана рій радісних думок знов вертається у незглиблену тугу — охопила його нова радість, озивається творча сила, чує в собі голос: „Ти геть звівся, ледарюєш, непотріб ти, не творець!"

Узяла туга його серце з жінчиної кімнати тай занесла до тої коханої красуні-дівчини, що жде на нього в ателіє вже три тижні. Та як піти від неї, треба зачинитись самому на довший час, треба бути собою — а жінка що? Вона тут буде плакати, бідна сама, молода дружина. Коби хоч дитинка в неї найшлася, — треба заждати. Коби скоріше!... Говорить він до неї та думка слова йому відриває, жаль і досада точать його серце... Не витримав три тижні — вранці пішов і замкнув-

TULA-online.org

ся у робітні з думкою не виходити, аж не скінчить свого твору.

Сидить проти своєї красуні, а вона знову сміється до нього, наче дише, пестить його очі — цілу його душу бере до себе...

Полотно обсохло, гей порохом припало. Бере палітру, розтягає фарби, розроблює... малює, справляє, відступає — дивиться на образ, то на свій твір... ні, де йому до оригіналу! Знов здирає фарби, затирає коліри, наливає вина до чарки, пе і малює...

Ідуть години непримітно, а він іще нічого не зробив. Сонце підступило під обідню пору, до дверей хтось застукав.

— Хто там?! — гукнув, здрігнувшися на кріслі.

— Я, ходи обідати — озвався голос жінки.

— Дай мені спокій, подай мені обід сюди...

— Ще що! Хіба ти шлюб узяв з тою відьмою!

— Забирайся геть! — крикнув люто Іван.

Жінка відступила. За годину принесла служниця Оксана обід і поставила на відсувальне вікно. Та артистові ні при думці обід. Потягнув трохи не пів пляшки вина і став малювати далі. Ніколи ще так багато не справляв, як нині — а все на гірше тай на гірше. Від обіду, здавалось йому, ще погіршало, що було путнє, це поніВечілось...

Став понурий та вражливий, як мімоза.

В четвертій годині знов застукала жінка.

— Ходи хоч тепер на чай!

TULA-online.org

— Забирайся від мене — крикнув він.

— Та миршавій собі там, я не торкну вже тебе! — з пересердям тріснула жінка дверима в другій кімнаті...

Аж підскочив на кріслі. Гадав іти на розправу та отямився, сів назад і став знову малювати.

Та й тепер не йшло — досада його росла в розпуку, кляв себе, жінку, образ, цілий світ...

Тепер здавалося йому, що жінка забрала йому цілий хист, забрала з душі все велике, всю справність рук відняла... За тих три тижні ледарювання перегризла все, що творило його вартість... Змій, жінка-пух!

Сонце сіло серед кривавої заграви, засяло довкола, заливаючи пурпуровим світлом робітню. Іван опустив руки, сів на канапі проти образу, став пити чарку по чарці, похнюпився і шептав:

— Сонце гасне, сонце гасне!

А як посутеніло, здавалось йому, що вже згасло його життя, велике, вартне життя.

Лежав, як камінь, наче в домовині...

Нараз зірвався, обернув крючок — у хаті блиснуло світло. Проти нього дивиться його красуня і сміється, дише цілим тілом.

Лице стало оживати, кількома почерками кисти викликав тайну, блистіли золоті розпущені кучері, дивились на нього сумовиті глибокі очі, ясніло високе чоло, пашіло біле, румяне личко, як рожа, тільки ще та усмішка, та гірка сльозава усмішка, черк!...

TULA-online.org

Стук у двері — кинувся як опарений.

— Чого, сновидо?! — крикнув він і одним почерком знівечив обриси уст... Жінка відійшла — став поправляти уста. Як не докладався, як не добирав колірів — замрячив живий румянець.

За хвилину з живого обличчя красуні зробилось безвиразне лице, перетягнене червоною смугою. Люто шморгнув артист пензлем через цілі груди, жбурнув ним об землю і упав на канапу.

Нараз зірвався і повісив образ на стіні.

Годинник чикав одноманітно, цвіркунчики сюрчали в садку, лист падав з деревини, місячна ніч шуміла зорями, а всюди так тихісько, тихісько...

Ось муха десь забреніла, перелетіла через кімнату і сіла на лице його красуні...

А вона так і сміється до нього, просить зігнати ту мушку з погожого личка... Але він не має сили руку простягнути... Коли гляне — вона гарна з нею, така спокійна, непорушна, чиста, непорочна.

Мушка злетіла — постать наче порушилась — виступає, сходить з образу — Боже, що це?!...

— Я жива — говорить до нього тихим оксамитним голосом, — я жива і вічна! Забув ти за мене, сину гір! Обкрутила кліщами крила твої солодка змія. Пяний медом закопуєш талант свій! Скинь із себе обійми її тіла, а то не прийду до тебе, не буду твоя ніколи!

Івана обняв страх. Стрепенувся і мерщій кинувся у спальню. Було темно, у третім покою блимало світло. Жінка стояла у вікні, почула його кроки, ані ворухнулась, заговорила до когось знадвору:

TULA-online.org

— Щож ви так під вечір нудите світом, зорі лічите!

— Так як ви, обоїм нам та сама доля! Вийшли б трохи на прохід — відповів хтось.

— Годі, пізно вже!

— А чоловіка нема дома?

— Та є, але заперся зі своєю музою, не їсть, не пє — а з нею воркує — говорила з натиском, знаючи, що це слухає її чоловік.

— То ви самі?Мені вас жаль, вийдіть...

— Я дуже радо, він собі, а я собі — але вже таки пізно, хіба колись іншим разом, як чоловік не відлюбиться від тої своєї паперової ляльки — сказала якби з погрозою до власного чоловіка.

А він приступив до вікна, остовпів — це був лікар.

Лікар, побачивши його, відійшов і не поздоровкався з ним, тільки з жінкою.

— Ганно — крикнув він — що це?!

— Га, що? — відповіла холодно Анна, — не було до кого слова заговорити...

Його очі загорілися як ножі вогню.

— З ким?! Чого він!...

— Милійший хтонебудь, як немова!

— Як ти смієш?! — скричав Іван, — білий як стіна.

— Може ще руку піднесеш, бити будеш? Замкнувся на цілий день, а я тут маю німіти зі стінами?

Він цілий аж трусився. Зірвався з місця, вхопив за капелюх і вийшов. А жінка плакала...

TULA-online.org

III.

Була дванацята година опівночі, як в Café de Théatre довговолосий, чорний як смола циган з виразистим типовим своїй расі обличчям прихилив скрипку над ухом якогось чорнявого панка і грав дику степову арію. Ціла каварня театральних гостей звернула очі в ту сторону і обдивляла того незвичайного чоловіка.

Був це 30-літній мужчина. На його голові волосся завивалось кучерями. Високе його чоло блищало, показувало глибоку зморшку над довгим орлиним носом, а з чорних очей стелилася незбагнута мелянхолія. Уста вузькі, кругло витяті, жіночі, грались демонічною усмішкою, тільки щоки відбивались на білому, холодному обличчі... Він затиснув щоки і рвав малою, майже жіночою рукою чорний довгий вус, слухаючи, як грає циган.

— Хто це? хто це?! — питалися гості.

— Це той маляр Красович, що намалював чудову Мадонну у вівтарі — говорила синьоока бльондина в елеґантній сукні, прихиляючись до безвусих товаришів свого стола.

— Аа, то він? Видно, що незвичайний чоловік, коли зміг сотворити такий твір, — сказав один з акторів.

Небавом його імя було на устах усіх. Він не чув на собі зору людей, тільки слухав як грає циган і дивився вгору непорушними як шкло чорними очима. Циган грав дику степову арію.

У диких тонах музики причувався артистові якийсь шалений шум вітру, клекіт, свист, рев, бо-

TULA-online.org

ротьба могутніх стихій. Піднялися думи в його душі, як хмара, росли як вітер, розкуйовдались як завірюха, блискали громами, шуміли гураґаном, трясли небесами, звіздами стріляли в безмеж... І виринув перед ним образ давно колись бачений на всесвітній виставі. Блиснув перед очима та став як живий мінитись під такт шаленої музики:

Широкий степ без краю, тільки на одному краю гори синіють. Вітер гуляє та свище. От, несе два орли попід небесами... Два орли впали — один чорний, другий білий, упали тай бються, аж летить піря — котрий буде переможець?!

Чорний орел білого з ніг валяє, топче ногами, груди розбиває, рине кров чорна.

Ой той чорний орел переможець!

А орел чорний та червону кров має і дуже кривавий, хоч він переможець!

Циган вірвав — артист стрепенувся.

— Грай ще! Маєш пятизолотник, грай! — крикнув він, кинувши золотом на мозаїковий стіл.

Циган заграв знов, та вже сумовитої пісні, не тої понурої, як шум нетрів, а тихої як вода у степовій ріці.

Іванові пригадалась пісня десь між людом перечута:

Ой на степу дві зазулі пали тай сіли, то дві дівчині, чорна тай біла, залебеділи, самі собі смерть завдавали, та за того, за того козака молодого...

Йому здавалось, що перед ним станула гей жива його красуня з портрету і його жінка, обі криваві — Боже, що це?!

TULA-online.org

— Досить! — крикнув він, кинув пятизолотник кельнерові, вхопив капелюх і вибіг з каварні.

— Не побореш, ні, не побореш її, вона безсмертна, а ти що?! Тіло бездушне! — викликував йдучи вулицею.

Була перша година, як Іван гримав до свого помешкання. Наймичка відсунула засуву.

— Пані сплять!

Побіг до своєї робітні, блиснуло світло — образу не було на стіні — насередині лежала перевернена шталюґа.

Задзвонив на наймичку.

Прибігла бліда старенька.

— Де образ? — гримнув суворо.

— Я не знаю — прогомоніла Оксана.

— Брешеш, ти знаєш, зараз говори, де образ? що зробила пані з образом — скрикнув він несамовито.

— Та пані спалили!

— Що? спалили?

— Порубали на кусні і спалили!...

— Геть!

Упав без сили і закрив лице руками. Сльози душили його, як джерело камінну опоку. Побіг як скажений до спальні. З робітні крізь відчинені двері упало світло на бліде обличчя Ганни. Кинувся до неї:

— Вставай, котику скажений, досить нагріла тіло, вставай!

Жінка з острахом прокинулась.

— Чого хочеш від мене?

— Чого я хочу? Не твого тіла! Де образ?!

TULA-online.org

— Який образ?! я не знаю, дай мені спокій, пянюго!

Кинувся на неї як звір шалений.

— Я — пянюга? але ти бісова тварюко, де образ?! спалила?! Яким правом?! — Будь собі остання.., але до святої речі тобі зась!

Стягнув її з постелі на землю. На біле тіло сипалось довгим стовпом блідаве світло з ателіє і цілувало лоно точене з мармуру.

Ганна трималась цілою силою прибічки ліжка і стогнала. Він відірвав її і жбурнув на червону ковдру. З огненними очима припав до неї і придавив коліном білі груди...

IV.

Сонце звертає з півдня над диким гірським провалом. По однім боці зеленою стіною підіймається з провалу на гребенястій горі темний бір. По другім боці провалу станула висока скельна стіна завершена чатинним лісом. А на дні пропасти котиться з гуком і шумом зелено-біла ріка. Насередині стіни до одної каменюки причіпилася береза. Під нею сидить Іван, блідий як смерть...

Його волосся покудовчене та запорошене світиться від поту, на чолі зарисувалася глибока зморшка — тільки очі дивно світяться...

Він дивиться в пропасть. Вода розбивається по бовдурах і вивертах білою піною, паде вгнутими водопадами, відкачується спіненими валами вгору і взад та розпливається зелено білим шумом на глибіні, міниться до сонця. А сонце прище огни-

TULA-online.org

стими іскрами, пестить золотим світлом розбурхане плесо, красить воду сміхом золотоцвітним. Сміється до сонця вода, гуде якимсь глухим ревом. Той рев відбивається від скелистої стіни і несеться на темний бір, розливаючись жалісним шумом по лісовій глуші. А з темних нетрів щось наче стогне, жалібно квилить, іде по лісі і плаче...

А ріка так шумить і шумить...

Заслуханий Іван дивиться в барвисту глибінь під водопадом. Йому здається, що звідти виходить той плач, вода розбивається об каменисті звали, в ній товчеться об каміння щось живе, людське, побите, покривавлене і плаче з пінявої хвилі... І стелиться той плач до нього по спадистій скелі, чіпається за бурян, що вихопився зпід каміння, повзе вгору по мохові, драпається на камінний виприск під його ногами, лягає на його душу тай тягне його за серце...

А вода так шумить і шумить...

Тягне його до тої води, до тої крутежі осрібленої шумом. А з неї викочується хвиля, піниться живою струєю, міниться веселкою, біла та ясна, звивається під ударами об камінь, як жива людина. Ось і виринає з піни біле тіло, жіночі груди, личко... личко його жінки!

Закрив очі руками і впав на камінь.

В очах його потемніло, — знявся рій дум над головою, закуйовдився чорним снігом і на довго стало темно, темно та глухо. Шум розлягається коло його, розливається клекотом, його тіло облите довкола срібною піною. А з неї виринає якась біла рука, бере його за серце і тягне до води.

TULA-online.org

А вода так шумить і шумить...

Що це? То його дружина — така ясна та біла тягне його до себе серед срібної піни та шуму! Притягає його раменами до свого тіла білого як сніг, обкручується коло нього як вуж і лоскоче сміючись, залоскотала його з пожадливим реготом, впялилась в уста гарячими устами як пявка і несе його, несе кудись під воду!...

А вода так шумить і шумить...

Хвиля носить ними повз наїжені кремінисті гребені, ударила його грудьми об камінь, тріснула головою об скалу, а жінка все сміється, така рада, втішена, несе його щораз глибше і глибше під воду.

А вода так шумить і шумить...

Він покривавлений вириває ться з її обіймів, та жінка держить його цілою силою. Ослаб, знесилений опустив руки і пливе безсильно в її раменах у море темне — як ніч, незглибне — як світ, холодне — як могила...

Прокинувся, був увесь у воді, зірвався, протер очі — було темно. У горах шаліла буря, дощ лив як з ведра, з темного неба. Глухий бір гудів понуро, а в пропасти ревіла ріка серед тріскоту дерев і грюхоту каміння...

V.

На другий день вже високо підбилося сонце на чисте небо, як Іван вертавсь навправці городами з залізниці додому.

Страшний був — перемоклий, похилений, а на обличчі ввесь чорний. Як злодій підкрадався до мі-

TULA-online.org

ста, ховаючись від стрічі з людьми, стежками через вільшину доходив пиняво до свого саду. Опинився біля звалу під базником насередині саду, що зеленів городиною, аж світився до сонця. Поглянув на каміння визбиране пильно жінкою з грядок і призадумався — аж дивиться: сидить між камінцями здорова гадюка, аж іскриться до сонця своїм зикзаковатим хребтом... Усміхнувся лукаво, нараз незвичайна думка блисла йому в очах, аж засміявся!

Мерщій кинувся в сад, перебіг до малої веранди, відчинив своїм ключем вітальню і ввійшов тихцем до ателіє. Зняв клітку з соловейком і вибіг. Відчинив її і випустив пташку з усмішкою дивної відради.

— Лети, лети на волю, співаче, замкнула тебе для мене, а мене для себе, лети на волю!

Пташка вирвалась, пурхнула і сіла на галузку вишні, розглянулась, затріпотала і стрибнула вгору понад сад. А Іван підкрадався як кіт край базника до купи каміння. На камені ще сиділа гадюка. Кинувся як блискавка і прибив її кліткою. Засичала, напнялась, звинулась і цілою вагою свого тіла метнулась у порожню клітку. Без ніякого остраху з поспіхом зачинив Іван клітку і поставив на землі.

Звірюка кидалась у клітці, шипіла, кусала, пінилась...

Виймив з кишені хустку, перестібнув через верх, завязав ключку і вхопивши за неї, подався в сад. Ішов уважно розглядаючись довкола, крізь кущі порічок та аґресту. Гадюка кидалась у клітці, а далі знесилена, впала на долівку клітки тай сві-

TULA-online.org

тила кривавими очима. А Іван говорив, як демон про себе:

— Завішу тебе в кімнаті, дивися, учися, спізнай хто ти!... Поки ти в клітці — лагідна як ласичка, а як вийдеш поза стіну, кусаєш!...

Увійшов крізь відхилені двері навшпиньки через вітальню до ателіє і задержався під дверима. Почув стогін — то стогнала Ганна! Слухав — стогнала і плакала. Обняв його дивний жаль — прокинувся з нестями. Поглянув на клітку і засоромився.

Підійшов до вікна і з цілою силою жбурнув кліткою у квітник.

— Я навіжений, навіжений! — шептав до себе.

Відвернувся від вікна — очі його впали на стіну, де був образ його красуні.

Наче хто проткнув ніж під його серце, знов бризнула кров із засклепленої рани — знявся в нього давній жаль до Ганни, великий жаль...

Вибіг з хати як одержимий, перебіг через сад і помчав садами у темну вільшину як ранений звір.

VI.

Була північ. Небо чисте — іскрилось золотими очима над сонним містом. Лямпи у місті погасли. Денеде світила лямпа на розі вулиці. В садах тихо, сюрчали коники тай ті притихли. В маляревій хаті блимало світло і ясною смугою падало в садок. Крізь кущі від садів кралася понура постать Івана. Що хвилини приставав та дивився в освітле-

TULA-online.org

ні вікна. Підійшов під саме вікно і глядів блідим лицем у середину спальні.

Над ліжком сиділа наймичка Оксана і дивилась у бліде обличчя Ганни. Ганна лежала з розкиненим волоссям бліденька та спокійна, наче сонна, мабуть засипляла. Її бліде обличчя викривилось край уст рисою великого терпіння, але було лагідне, безмежно добре, та невинне.

Легко застукав до вікна. Наймичка встала і відчинила двері від веранди.

— Що там пані? — прошептав тихо.

Наймичка глянула на нього блідого, аж у долоні сплеснула.

— А панові що? так змарніли, аж пожовкли!

— Пусте, що коло пані?

— Та захоріли дуже, цілий час стогнали, вчора і нині, я прикладала зимні обклади — трошки лекше вже стало, цілу ніч не спали, тай заснули недавно, тільки все манячать крізь сон... гарячка така!

— А кликали доктора?

— Та де, пані не хотіли.

— Чому?

— Та вибачать пан, дуже синці тай стидно.

— Гм, жіноча причина! — подумав він, усміхаючись гірко.

— А кудиж пан ходили? та скиньте бо сурдут тай от води дам, промийтеся, бо так чогось аж страшно!

— Не треба!

— Та як? От якби пані збудилися тай не спізнали би, згризлися би... Цілий час за паном пи-

TULA-online.org

тали, чи не прийшли. Чи не пан нині були, хтось був у вітальні і лишив двері навстіж. Пані казали, що то пан, тай дуже їх узяв жаль. Обід розпорядили щонайліпший, тай вчора також, що пан люблять казали зварити. Тай вечерю таксамо, от може ще тепла, може пан будуть їсти?... Чому би ні? голодні! от я принесу... принести, прошу пана?!

— Ні, маєте чорну каву або чай?

— Є, чомуж би ні, є одно і друге! — говорила стара і почимчикала до кухні.

Іван присів край ліжка, сперся обома руками на прибічки ліжка і похилився над дружиною. Слідив кожний її рух, кожний віддих, кожну жилку на алябастровім тілі. Узяв за руку, слухав ударів живчика, потримав долоню на білім чолі...

— Гарячку має — подумав — янгол мій, чогож я тебе так знівечив, скарбе мій найдорожчий?

За хвилину внесла наймичка чай і чорну каву.

— Де поставити панові, тут чи там? — показала головою на робітню.

— Поставте там під дзеркало і можете йти спати!

— А нехай пан мене збудять, якби що... — сказала відходячи.

Іван не слухав її слів, задивлений в обличчя хорої дружини.

Жаль великий прокинувся в його душі. Вона ж така добра для нього, так любить його, така ясна, як з піни морської зроджена!... Вона ж його любка, Гануся, красуня... Кого ж, як не його так брала за душу її краса?... Красунею виглядала його з дороги ще дівчиною, на доріжку виходила на-

TULA-online.org

зустріч йому, як русалка серед левад зелених припадала до землі і слухала, чи не іде, вітром пересилала любощі свої до нього...

Молив її душею, прохав вибачення в неї поглядом:

— О, люба моя, я вже вернуся до тебе і назад стану той давній. Зорієш ти красою між моїми гадками, пишна голубко моя, зоре моя єдина!...

Оттак летять в його душі думки та скиглять, як чайки голодні під вітер. Зігнувся з розжалля до її ніг і заридав тихо...

Гасли зорі, світиніло небо, займалось на зазір, а він сидів коло неї, хоч був утомлений до упаду. Пив безупину, спрага пекла його горло — випив чай з ромом, каву, вино, далі став пити сам ром...

Ганна лежала бліда, аж жовта, час-до-часу зідхала глибоко, манячила крізь сон та стогнала:

— Відірвала від серця, його відірвала, чого хочеш, чортице, ти мертва, ти згоріла, пекло тобі?! Він мій, мій, я його вже не пущу, він мій, тут коло мене малювати буде, не відбереш мені його, ти сновидо, омано! Іди, чого хочеш?!

Анна кидалась на ліжку, скинула зі себе ковдру, біле її тіло як з мармуру так і кинулось артистові в очі своєю незвичайною ясністю і клясичними лініями. Скільки не мав він перед очима чудових модельок та клясичних фігур, ніяка не була такою красунею, як вона, ніколи ще не видів він такої чудової будови жіночого тіла.

„А всеж в цьому тілі нема духа, нема високої душі, що збагнула би його тугу: досягнути,

TULA-online.org

вирвати незглибну тайну мистецтва, закувати її в форму. Як її навчити, як підняти її вверх, як вдихнути душу в те тіло!"

Для цього тіла він покинув знання, покинув боротьбу з формою, покинув змагання до ідеалу і малює образи до церков на замовлення! Ха, ха, ха!

Засміявся боляче, а на цю думку серце в його круто повернулось і загорілось ненавистю до жінки. Перед очима станула чорна пропасть забуття — вічного, безіменного...

„Страшно, як страшно так умерти! І він не блисне навіть як метеор, він, що міг бути творцем, відкривцем духових тайн!

Чому вона так живе, як вона може так жити? Вона не має свого „я", вона сліпа, не видить ясних зір, щойно по смерти може побачить, надхнеться духом вічности, щойно по смерти!"

Думки його бігли як хмари в бурю, гомоніли, грали, блискали. Нараз блиснула одна — аж струснувся, голова пішла ходором, вдивився в одно місце, як заклятий...

— Геть звідси, геть! чого мене давиш? — застогнала жінка на вид якоїсь сонної прияви — іди, іди, не можу стерпіти твоїх очей, чого мене мучиш, чого його тягнеш кудись, відриваєш від мене!... Гріх, гріх!

Іван слухав з великим напруженням її слів, аж його обняв страх.

— Невже вона щось бачить? Невже вона чує, що я задумав?!

У хаті стало душно, мов стеля опустилася вниз та пригнітила йому голову...

TULA-online.org

Дивився в порожню, як навіжений, чув щось страшне, велике, серце як молотом гупало у грудях.

З долівки виприснув стовп світла, перед ним станула вогнем обсипана біла тінь, з його власним обличчям, ясним, як сонце і сяла, аметистовим то рубіновим світлом мінючись.

Іван закрив очі і припав до долівки, а над ним говорив глухий пророчий голос:

— Чому покинув еси храм свій і перейшов у домовину духа? Початі і ненароджені діти твої плачуть за тобою і кличуть тебе!

— Чи на те виніс я тебе з самого дна на крилах своїх, аби забув ти на храм свій, дійшовши до стоку гір?!

— В раба часу і матерії змінився ти і пеш отруту, що знищить духа твого! Що найкраще перебув ти з жінкою, якій служиш — лиши її і вертайся за мною на гори, не надійся від неї нічого кращого вже!...

Голос занімів, тільки шум пішов по кімнаті. Іван підняв очі — з ясновяви ні сліду...

— Ох! — стогнала Ганна. Він глянув, чи не збудилась — та вона спала камінним сном як сонтрава по бурі, ясніла як мармурова статуя, вабила красою свого тіла, як Ева яблуком розкоші.

— Лиши її і вертайся на гори! — повторяв слова артист.

— Не пущу його, не пущу, він мій! — шибнули йому в голові слова вирвані крізь сон з глибини душі Ганни.

TULA-online.org

— Не пустить, га га! — зареготався він демонічним сміхом — не пустить, доки буде жити!

— А якби... — прошептав зміненим суворим тоном. На бліде його обличчя висунулась понура тінь — знов заблиснула та сама думка і вкінці заграла з незвичайною рішучістю.

— Так, мушу!... Для неї ліпше і для мене...

Зимний піт облив його чоло. Зірвався і глянув мимовільно до дзеркала.

— Роби скоро! — гей шепнуло йому щось. Вхопив пляшку з ромом, перехилив до уст і вибіг з кімнати в сад. На небі на світ займалося, меркотіли зорі, прижмуруючи свої бліді очі. Одна заблимала, заясніла, пірнула в безмежну глибінь сизої блакиті — і згасла в очах артиста.

VII.

У саді вхопив клітку і несе—станув на стежці.

Хтось ішов за ним! — ні, тихо скрізь, ніхто і не шершне. Ступив два-три кроки — ні, хтось іде! — „Га, то мої кроки" — подумав. „Іде, щось, тріснуло в саду". Тихо всюди — яблуко впало з дерева. Підійшов до дверей, ступив на східці, станув — скрізь тихо. Щось свіркнуло — цвірккун збудився в траві. — Тихо, аж тиша бє в уха...

Відчиняє двері — скрипнули і його серце застигло на місці.

— Чого я? то двері! — отямився він. Увійшов у кімнату як кіт і станув як злочинець. Гадюка збудилась і кидалась до світла, Ганна застогнала, зідхнувши глибоко.

TULA-online.org

Не чув нічого, одна думка вразила його: „А наймичка?"...

Поклав клітку і обшарив навшпиньках їдальню, слухає — Оксана спить у кухні. Вернувся і зачинив двері.

Підійшов до Ганни і похилився над нею, — слухає, як спить; приник до її лона, а серце гомонить, бється в грудях! А його серце затріпотіло і застигло, ані чичирк!...

Тільки її серце бється і кровю шумить...

Як блискавка кинувся до клітки, тремтючими руками відчинив дверці і безпритомний приложив її до відхиленої ковдри.

Гадюка кинулась потягнена темнотою до ямки і шмургонула під ковдру.

Іван побіг до відчинених дверей, з веранди скочив у сад і кинув клітку між кущі...

Вернувся без памяти, глянув у дзеркало, втікав через покій, не озираючись, до свого ателіє і впав на канапу...

Тремтів на цілім тілі як лист осиковий. Думки, як клубина гадин били його в серце, одні одних побивали: — Піти відкинути звірюку, чи ні?!...

Приступив до дверей, приложив ухо і слухав — холонуло серце, — тихо, хоч маком сій.

— Аах! — рознісся страшний крик з другої кімнати.

Іван не знав що робити, прожогом кинувся до вікна.

Вернувся, припав до канапи, закрив очі, немов би спав.

В ателіє вбігла налякана Оксана:

TULA-online.org

— Ой пане, вставайте, пані страшно захорі-ли! Скрикнули зпросоня, здавалось їм, наче щось вкусило...

Іван насилу подався в кімнату. Ганна лежала в судорогах страху. Очи її горіли огнем, дивилась на нього довго і глибоко, наче цілу душу пронизу-вала, не міг видержати її зору. Опустив повіки, звіс-ив голову на груди.

— Що вам пані? Успокійтесь! — зацитькува-ла Оксана.

— Я мала страшний сон, такий страшний — говорила Ганна тихим болючим голосом — не тям-лю вже, якась вода, гей море била мене в груди, а потім лягло на мене щось таке тяжке і мучило, якийсь дужий красень. Тільки я не могла йому ди-витись у вічі, така ясність била йому з лиця... І він кинув щось на мене, щось таке зимне та слизьке ховзнуло мені попід груди і вкололо мене в саме серце, так вкололо, що я насилу відорвала його.

— Як болить? — лебеділа Ганна, стискаючи рукою закриті груди. Лице її викривилось болісно і видалось йому дивно гарним. В очах засвітилися сльози і тремтіли на довгих чорних віях, по чолі пересунулась зморшка і надихала лице виразом глибокої задуми, білі личка спалахнули блідим ру-мянцем і спали з овалю. Іван,увесь прикований ди-вився на неї і слідив кожний її подих.

Здається йому: та гадюка втекла під його сер-це, обвинула його, стиснула і смокче його кров. Не видержав — припав до ніг своєї дружини, ляг серед постелі і закричав розпучливо, тремтючи на цілому тілі.

TULA-online.org

— Ганусю моя, Ганусю, серце! — я злочинець, я тебе зі світа згладив, Ганусю!

Жінка аж на біль забула, видивилась на нього остовпілими очима таї прошептала:

— Та чого ти, Ваня, чого?...

— Вибач мені!

— Я тебе не винюю, Ваня, вона всьому винна — гадюка!

— Гадюка, гадюка! — залебедів трохи не божевільно Іван, обгортаючи її ноги. Ганна гладила його по чорній кучерявій голові білою як сніг рукою і мовила глибоко розніженим голосом:

— Я провинилась, я не щирувала, через неї тебе дрочила доктором, та я невинна, Ваня!

— Ти невинна, ти янгол проти мене, а я душегуб, я злочинець, я убийник! Доктора! скажу все!

— Не хочу, Ваня, — молила Ганна, ціла мінючись, щораз сильнішим голосом — не хочу його видіти на очі, не говори мені того слова доктор, не кажи, він мене зі світа збавив, щастя наше забрав, — не хочу, не хочу!

— Другого, іншого, якогонебудь!

— Не хочу, Ваня, хочеш мене вбити, клич — не хочу ніякого, згину тут, а не хочу — ціла позеленіла і стала бити ногами.

— Мій Боже, мій Боже! Але ти не знаєш!...

— Знаю, Ваня, знаю, не хочу його, хочеш мене вбити — клич, та я не хочу, не муч мене, не край, не ріж мого серця! — стала кричати божевільним криком і вибухнула нагальним плачем

TULA-online.org

Іван став ходити по кімнаті як божевільний, ломив руки, гнувся до землі, лементував, рвав собі волосся на голові, а далі став головою бити об мур...

Ганна страшно стогнала. Оксана схилилась над нею зацитькуючи її, та слова її падали як шум листя під рев бурі.

VIII.

На третій день після смерти Ганни була понура вітряна ніч. Дощ бив об шиби вікон і свистів глухо. В кухні блимало світло — на лаві сиділа Оксана і говорила до Катрі, що прихилилась до неї:

— Де вже там доктор поміг би на таку болість, що йде від серця, серця не вгамуєш. Плакав як дитина, на руках носив її, і духа Богу віддала. — А перед смертю ще просила, молила його: Ти мене, каже — забудеш, другу собі візьмеш, ще коби дитина по мені була а то зі мною піде до гробу! То його до такого жалю доводила, що гнувся до самої землі тай божився і цілував, по ногах цілував, слізми розливався: „Не забуду, каже, тебе, до віку не забуду!

— Та то так, як то кажуть, прийде каяття, та вороття не має!

— А прийшов з похорону, Бог вість, що з ним сталось, онімів гей камінь. Вже й на похороні коби хоч сльозу пустив, як стовп стояв, такий вам як земля чорний! Не їв, не пив, замовк, замкнувся тай не виходить...

TULA-online.org

— А ви ж там заходили до нього?

— Деж би, боюся, страшно чогось!

— А він же світить там?

— Та ні!

— Ой падоньку, а як би так небіжка...

Вітер задзеленкотів шибами.

— Во імя Отца і Сина і Духа святого! — хрестилася Оксана і припала до Катрі.

Рясний дощ сипнув по шибах малого вікна, в сусідстві десь завили пси.

Лямпа блимала, а обі жінки притулені до себе тремтіли і хрестилися.

Минула страшна третя ніч, минув день — Іван не виходив із вітальні. Оксана ходила з Катрею під двері, кликали, стукали до дверей, ніхто не обзивався... Ходили попід вікна — вікна були заслонені.

Під ніч находив на них іще більший страх, не зажмуривши ока просиділи у вічній трівозі. На третій день під вечір знов пішли обі під двері і кликали, кричали, а далі стали з усієї сили стукати.

— Чого там? — озвався глухий, грубий голос — ідіть від мене!

Страшний був голос. Поглянули німо на себе і відійшли тихо.

Прийшла ніч, вибила північ. Півні піяли, а з вітальні ударив гомін. Заскварчав ключ, скрипнули двері, в ателіє блиснуло світло — у ньому стояв Іван, як демон пустелі.

Страшний був, блідий, наче роки пережив за три дні — посивів як голуб.

TULA-online.org

Підняв шталюґу і став нетерпляче терти фарби. Став малювати, кілька обрисів кинув кистю — займався як огонь, його румянці спалахнули ще більше, — а очі ще більше сяли проти сивого як лунь волосся.

Зпід кисти виходила жіноча постать, щойно зарисувалось обличчя, де далі обриси тіла. Щось трусило його рукою, обличчя пашіло не радістю, а якимсь незвичайним духом, в якому була і найвища втіха і найбільше терпіння. Малював, і з привички кинув оком на стіну, де був колись образ.

Здрігнувся, наляг на нього страх: перед ним стояла чорна висока тінь.

— Хто ти?! — крикнув.

— Я прийшла до тебе, малюй мене!

З тіни злетіла чорна обслона і з портрету вирінула біла висока постать, обкинена прозорою тканню, тільки з прислоненим обличчям.

— Відслони лице, хто ти?

— Як змалюєш тіло, відслоню. Малюй!

І він став малювати якби примушений дикою силою, — постать росла йому під руками, ясніла, блестіла, дихала життям. Страх його перемінився в страшну радість, доходив до шалу, руки тремтіли, не тямив себе...

Не стямився, а вже тінь відслонила закрите обличчя — став його малювати.

З його білого замлілого лиця виглянула туга за утраченим щастям, зморшки на яснім чолі розгладилися. З чорних великих очей блиснула незаспокоєна жадоба пізнання...

TULA-online.org

Кінчив свій великий твір. Коли гляне — очі! великі чорні очі!? що це? як?! Чорний волос!?...

Кинув оком на тінь — перед ним стояла — мертва жінка!

Усміхнулася до нього невимовною приманою і щезла — тільки глухий вітер знявся від неї стовпом дивного шуму...

А у стіни наче хто кинув дикий страшний регіт. Той регіт ударив його в лице — він подався взад, завадив головою за постумент; фіґурка Бакха захиталась, впала йому на голову і смертним ударом у живчик прибила його до землі...

*

* *

Неоцінений його образ, як безсмертний твір мистецтва продали на виставі за сотню тисяч і поставили на його гробі величавий памятник.

TULA-online.org

СИДІР ТВЕРДОХЛІБ

НЕСКІНЧЕНИЙ АРХИТВІР

Зорин пізно вночі сидів втиснений у кут фотелю блідий і без руху, щоб ритмом своїх кроків туди й назад не збудити підозріння в жінки, що він схвильований. Слухав стукоту свого серця.

— Це справді глупа історія: чути, як щемить моє серце.

Пробував вмовити в себе, що це ознака серцевої недуги. „Вона розвивається", подумав, але з глибин його душі перечив тому знайомий, жіночий голос:

— Це неправда, неправда! Щоб так обріхувати себе самого, не сором тобі, Зорине! Щемить твоє серце, по ній? стогне... А вона — це-ж я! Послухай лише краще.

Насупив брови і намагався виразно розріжнити: був це голос розпуки. Піддавався, закусуючи губи.

— Ось маєш правдиве обличчя життя. Чому-ж не співаєш тепер гимнів у честь сонця, чого-ж не довершуєш свого архитвору, такий закоханий у казковий світ припадку? Ти збирався бути творцем храму для тої нової віри, віри скептицизму, опертого на поезії припадку, а властиво не маєш

TULA-online.org

в собі більше життєвих соків від орхідеї, перещепленої з екзотичної батьківщини на північ, де нидіє в теплярні. Прагнеш жіночого тепла, тужиш за огрітком щастя, і вянеш, усихаєш з тої туги, чахнуть усі чуйки твоєї душі, тріпочуться у судорогах повільного скону.

Підвівся Зорин хутко і став посеред кімнати, немовби силкувався поквапно зупинити якусь одну думку, наче останню надію рятунку серед несподіваної катастрофи. Всміхнувся болісно, як шулер, що довго відбиваючися даремне, нараз перестав вірити у свою добру звізду і силкується лише скрити жах свого становища, закрити його сальоновим жестом світового джиґуна.

— Ні, воно таки так, моя люба — сказав сам до себе і нагло вдарив його звук цього останнього слова. До кого-ж це він? До своєї розпукою змореної душі, щоб її потішити, чи — до неї, до Людмили, вчора такої близької йому жінки — живої, а нині вже тільки цікавої для нього як символ.

— Невже символ? — шепнув сам до себе — але який?

Засміявся гірко.

— Розгаданий у своїй зрадливости... Так, так, зрадливости. Правду казав той, хто казав, що в цьому найосновніша по суті жіноча краса.

„Краса"...

На щастя добився Зорин знову берега, де можна було почути під ногами твердий ґрунт, запалити ватру — огрітися, снувати думки спокійні, ніжні, як павутинні шовківки велитенської зеленої Арахни. Почував, що ту сітку снувати варт на те,

TULA-online.org

щоб в її середині зависнути і ще блистіти, — хочби довкола суятила пустка змарнованого життя. Може колись якийсь мандрівник, утомлений безцільним шуканням казкової країни щастя побачить здалека зелений блиск на пісках, які залишилися по відпливі моря пристрастей і погадає, що це великий, чистий смарагд. Може врадується на думку, що він теж блудний ловець пригод, коли сам не буде мистцем життя... Може бодай задивиться на світ крізь прозорий самоцвіт, в якому будуть вимережуватися зелені, весняні килими з непорочної вовни снігів.

Сів при столі і записав афоризм:

„Життя мужчини нині рідко буває мистецтвом; мистецтво мужчини найчастіше буває сировиною життя. Винна у цьому жінка: і та, що продається, і та, яка віруе у мистецтво кохання, але сама його не знає. Небаром будемо всі вмирати, зідхаючи як той анґлійський естет Матузаль: шкода, що я не мав, що любити".

Зорин написав це і сам здивувався: Якто? Чи справді написав це той, що так ідеалізував кожну інтеліґентну жінку?

І чи те, що написав, має бути висловом його, Зоринового мистецтва?

Посунув рукою по столі, немов щось змітував з нього на землю.

— Ні, тисячу разів ні! Навіть тоді ні, якби сотні подібних афоризмів заповнили сторінки ексцентричного роману, хочби цей роман друкували рівночасно у фейлєтонах ріжні денники у двох частинах світа, хочби його перекладали на ріжні

TULA-online.org

мови десятки европейських перекладачів, згірклих декадентів смаку, яким захочується терпких мігдалів, кандизованих в іронії та сарказмі! Він не піде разом з тими, що виснажують свої мізки на те, щоб підлещуватися ними здеґенерованому піднебінню найвищої тисячки тих, що можуть за цю приємність заплатити ціною примірника книжки...

Ох, розпучлива свідомосте! Отже і цим разом прокляте життя не дасть йому створити архитвору... Неправдою було те, що він сам, Господь знає коли, давно зрікся був надії, — надії, що була почуванням занадто питомим для юрби, почування, доброго тільки для тих нужденних людських животінь, які негодні обійтися без — щастя. Він сам трицять років жив тільки надією, що „Панта рей життя" у своїй великій мудрости таки колись пірве його у крутіж щастя, відкриє перед ним на його дні чуда, покаже їх зблизька, так явно, що він доторкне їх рукою, покине сумніви і повірить у них як у дійсність. А потім течія часу винесе його на могутній хвилі творчости на поверхню всесвітнього океану, і дозволить йому заграти на сріблистій мушлі любови гомінкий, захватний пеан віри в життя, в щастя, у глибину буття.

— Все страчене! Все страчене! — шептав Зорин, виснажений падаючи на фотель. Втиснувся в кут, немовби надіявся полекші від фотелю. Таксамо шалений втискається в кут клітки.

На хвилину почав холодно розбирати свій стан:

TULA-online.org

— Мій стан похожий на стан вагітної жінки, яку мучить манія, що ніколи не вродить плоду, а вагітність її тривати буде вічно... Що почати?

Нараз пригадав собі, що знайомий лікар нервових недуг, др. Морн, оповідав йому недавно, що нераз уже з добрим успіхом записував у подібних випадках опій.

— Може спробувати? — тихо спитав Зорин самого себе.

Відкинув цю думку рішучо. Він, що ніколи не уживав ніяких наркотиків, щоб утишити свої муки, що не курив навіть тютюну, він мав би добровільно кинутися у хлань опіюмічних полуснів, тільки на те, щоб не чути болю власної душі? Ні! не зробить того. Збереже до кінця повну свідомість себе і свого болю, вшанує власну гідність, терпітиме сам, без нічиєї помочі. Не хоче перемінювати власну живу кров у чорнило роману, яких так багато, в якусь еротичну історію, — ще й банальну, бо нещасливу. Він залишає це безтямникам ліризованого самознасилля, слабодухам, яким у трицятім році життя бракує віддиху та відваги до дальшої мандрівки у сталяктитових підземеллях життя, де серце завмирає з жаху, що можуть збудити...

Він, Зорин, з породи людей сильних; міг би співати пісню лише в честь життя і мудрости його ударів, лише на ввесь голос, з повних грудей. Що тепер терпить, то що з цього? А хто-ж має терпіти, як не такі як він? На кому-ж, до чорта, має життя нарешті пробувати свій молот і сталити свою силу, як не на вибранцях з раси міцної і гартованої, о!

TULA-online.org

так, гартованої, бо такі як він знають муку, терпіли вже не раз.

Крізь шкляну стіну його робітні розсвіт давно вже став всотувати свої ліліові чуда, застелював ними свічадо долівки, і виводив дивні мережива на білих стінах. Ось саме тепер сходяче сонце кинуло на них свою золоту мрію, немов фосфоризувало морську тишу. Це-ж була його мрія!

Надмір віри в життя виповнив його серце. Він встав на ввесь зріст, випняв груди гордовито, як ґлядіятор, що йде під ніж утроє сильнішого суперника, супроти якого вже раз виступив був. Йому соромно було б уживати підступів і хитрощів, щоб часом не вбити того, що йому справедливо належиться перемога.

Наблизився до вікна, глядів, як день встає з далеких розвидів, і почав думати про те, як мало писаних слів промовило до його уяви:

— Omne desperandum...

Намагався чомусь розгадати передсмертне видіння революціонера зі „Семеро повішених" — у тюрмі, останньої ночі перед стрaченням.

— Якже він звався? Ага, Вернер, правда, „незнаний із прізвища Вернер".

Пішов до стола, отворив шуфляду, пошукав у скритці між паперами, і виймив карточку з запискою з Андреєва:

„Перед обличчям смерти верталася граючись чудова молодість. І це було більше, як чарівна молодість. Тим проречистим ясновидінням, яке в рідких хвилинах сходить на людину, окрилює її і підіймає на височині висоти, звідки

TULA-online.org

можна все охопити оком — нараз побачив життя і смерть, і його очарувала велич незвичайного видовища. Сам він наче йшов по вузькім як вістря ножа, верховиннім хребті гір і по цім боці шпилів бачив життя, а по тім бачив смерть, як два промінисті, глибокі, чудовосвітляні моря, що на крайнебі зливалися в один широкий, безмежний простір. Який це був божеський вид!... І бистротою свого всепронизливого зору глянув у глиб життя, яке перебув... І життя красувалося перед ним у повній зяві... І люди станули перед ним в новій шаті... Злинувши над часом, він побачив ясно, що людство ще дуже молоде".

Зорин відчитав на карточці дату, коли він виписав був ці слова. Зчергував роки та обчислив, що було йому тоді 19 років. Цілих 11 років минуло від тої хвилини! Одинацять апостолів великої віри в красу і велич життя. Були і тут часами сумніви, щоправда, та не було — Юди. Чиж цей дванацятий з черги рік Зоринового життя мав би бути ним!? Ні, не на це смутився над тлінними останками свого батька, — коли він умирав на його руках та мами, — не на це думав без руху при маленьких білих марах своєї першої дитини, що вродилось передучасно і в тиждень пізніше вмерло, як зчахнена брунька.

В сумежній кімнаті дитячий голос закликав:
— Татусю!

Зорин відхилив двері, обережним рухом.

Зпоза стінки висуненого на кімнату ліжка, виглядала кругла, усміхнена головка його трьохлітнього сина. Ціла в золотистих, скуйовджених

TULA-online.org

кучерях. В очах видно було здивування, що тата нема на постелі, як кожного ранку.

Донечка, старша трьома роками від хлопяти, лежала тихо побіч сплячої ще мами, з очами задуманими над досвітніми марами, про які — на допити що їй снилося — відповідала лише пустотливим усміхом: — „Нічого, алеж нічого", — скриваючи чарівний світ непорочної дитячої поезії.

І уцілував Зорин ті дві ясні голівки з чулістю, думаючи:

— Ось мої діти, а я — дитина життя, — чи ж можу його не слухати?

TULA-online.org

ГНАТ ХОТКЕВИЧ

ДВІ ДЯЧИХИ

Приїхала станиславівська дячиха!

Таки не гадайте собі, люди, бо направду із самого Станіславова! Їхала фірою і вертілася з досади, що так мало людей зустрічається по дорозі, нема кому дивитися на її зелений з жовтим великий капелюх. В руках тримала парасольку, валізку з блискучим замком і віяльце, хоч діло було восени. Високо обіч фірмана поставила велитенське біле пудло: в ньому було три капелюхи і бараболяник-плескач зверху, аби не лізти далеко як схочеться їсти. Станиславівська дячиха підіймала віко, щипала по трохи бараболяника й їла: але жувала лиш тогди, коли на дорозі нікого не було: а як хтось показувався, тогди пишно стуляла губи і бовтала китицями нових модних черевиків.

Гуцул-фірман пробував було зайти в бесіду, але дячиха дивилася на нього, як на папуаса, по тричі перепитувала, що він говорить, так що гуцул нарешті плюнув і досить нечемно спитав:

— Та ци ти, Одко, глуха ци ти дурна?

— Я не глуха, лиш не розумію вашої бесіди. Видвикла-м. Я пшезвичайона більше по-польску.

— На наших колачях вігодувала си та вже

TULA-online.org

й нашу бесіду забула? А того не забула, єк я тебе злапав у наших фасулях, та задер запашшіну та по голій . . . вібив добре, аби знала єк фасулі толочіти?

Грубий некультурний гуцул голосно називав такі частини тіла, про які станиславівська дячиха навіть сумнівалася, чи взагалі вони можуть у неї істнувати. Ображена до глибини душі, відвернулася і вже не промовила і словечка, а фірман то попросту забув, мов віз міх сіна на возі. Зрештою йому не було часу: він так щиро підгоняв свої коні, що вся енергія його йшла туда.

— А нь о-н ьо-н ьо-н ьо!... Хе цїгáн! А н'ьо-н'ьо-нь'о... Каштан біда би те втєла! Вішьтá, вішьтá!... А н'ьо-н'ьо-н'ьо! — тільки й було чути ввесь час. Коли би брав гроші за саме цесе галалаканя, то й тогди би недурно брав.

Приїхали до села. Та щось от'ік би марилося дячисі, що у дзвони вдарют, або бодай люди вйдут назустріч, будут кланятися, витати — але нічого того не сталося. Усі люди мов повиздихали. Це припроваджувало дячиху до злого гумору.

Але Бог не був такий немилосердний і післав неабияку стрічу. А власне: коли треба було передаватися на тот бік і фіра зїхала на бер — саме з другого боку вступила на кладку тутешня таки сільська дячиха і бачучи, що їде фіра з єковс панев, чимборше збігла з кладки і дала дорогу!

Це був тріюмф, але станиславівська дячиха не показувала зовсім як її це тішить, а пильно дивилася на дно Черемоша, неначе вбачила там щонайменше чудотворний образ.

TULA-online.org

А сільська дячиха аж позеленіла, побачивши *кому* вона дала дорогу. То чимборше схилилася і почала мов би щось виколупувати зпомежи пальців — от їк би скалку чи що.

Але станиславівську дячиху годі було одурити! Проїжджаючи мимо „колєжанки", вона спинила фіру і голосом повним глибокої радости закликала:

— Пані Мекейтшова! Як ся маєє?

Бо сільського дяка було порекло Микитейчук, отже ясно, що його жінка мала називатися Мекейтшова.

— А-а! Пані... пані... пані Одокійко...

Готова була вивязатися бесіда, якби не фірман, що негречно смикнув конєта.

— Ой я ни маю чєсу стоєти. Ще надзьовкаєте си — і фіра покотилася.

Так відбувся вїзд станиславівської дячихи до рідного села.

Тут дячив її тато чи, як прості мужики говорять, ґедя. Тут і дячив ґедів ґедя, і ґідо ґедів і так далі у глиб віків. Станиславівська дячиха виросла таки у цім селі, і подія про яку так негречно згадував гуцул, дійсно мала місце і була історичним фактом. Правда, з того часу мала Одокійка встигла вирости, вийти заміж за таку особу, як дек у самім Станіславові, мала служницю, будильник на „кацентишу" — так звався малий столик коло ліжка, уживаний в разі потреби і на кришення закришки в борщ. Жила в великім місті, була пшезвичайона до делікатности і почувала себе дуже нервовою.

TULA-online.org

Ґедя відумер їй тут кавальчик грунту і хату на зарінку, котру вона віднаймала якомусь ґазді і раз на рік приїздила побирати комірне та поглянути взагалі на свій обшар двірський. А їдучи сюда забирала з собою все, що тільки знаходилося блискучого в її хаті, що лиш було шовкового, модного, навіть свій будильник із двома Аморами.

І скаржилася потім, що от забрала тільки найпотрібніші річи.

— Бо, то, знаєте, їдеш в село — пощо того набірати? Якби хотів то наклав би і дві фіри, але пощо? Все одно доброго убрання не надінеш — нема для кого.

Розташувалася в арендатора-ґазди, забравши під пакунки — пакунчики та пакунечки всю хату, та що самі ґазди мусіли втікати з дітворою частиною до сіней, частиною до оборогу.

А розташувавшися станиславівська дячиха почала чекати на візиту сільської дячихи. Розложила чотири свої капелюхи, будильник поставила на припічку, фотографію генерала, куплену десь на торзі для блискучої рамки — словом приготовилася.

Але сільська дячиха не розумілася очевидно на делікатних міських звичаях і йти з візитою не мала й гадки. Не можна сказати, аби її не кортіло — де там! Кортіло так, що страх, але вона боялася втратити своє достоїнство.

— Пощо я піду? Аби ота городянська задріпанка фарбу свою передомнов показувала? — і витримувала характер.

Минали години за годинами, а сільської дячихи не було. Це вже могло нетерпеливити! Ста-

TULA-online.org

нислав'івська дячиха ходила по хаті і злостилася. А потім — погадайте собі! — сама! сама — подумайте! — сама пішла до сільської дячихи. Убрала свій найліпший, зелений з жовтими стяжками капелюх, узяла рукавички, торбинку зі срібними застібками, дві парасольки — і пішла.

„Колежанку" застала за миттям бараболь. Це заняття як не як неелеґантське, і сільська дячиха застидалася. Витирала руки об запаску і вся почервонівши від сорому, просила гостю до хати.

— Але не фатиґуйтеся, пані Микейтшова — я лиш на хвилиночку, бо я не маю часу. Хоч і не брала я сюди майже нічого, але все ж, знаєте, треба порядок дати, капелюхи оглянути, одежу. Мийте собі барабулі, мийте — я отут на ковбічку посижу.

Але де ж би то сільська дячиха на те згодилася! Хоч вона і в селі, а все ж приличність розуміє — і просила до хати.

— Ет — що то за робота. От, як на селі — мусить чоловік до всього привикати. Вже я й негодна тої роботи робити, але що ж як мус?

— А чому-сте негодні? Та же вас не болить усередині.

— Кого? Мене не болить?... А як же, болить та ще й як болить! Гм... мене би не боліло. Ото сказали! Та мене так болить усередині, що аж страх.

— Дивіться! А так добре виглядаєте.

— Де там добре. Як би ви подивилися пять-шість літ тому, то я була така здорова та файна. А тепер так болить усередині так болить... І у крижах — чесом отік кольки сколют.

— А ви би пива з корінєм уживали.

TULA-online.org

— Е... Коли ж бо лікар заказав мені гострих напоїв. Ну, лиш таки жадних. Але я про то, хе-хе-хе, таки уживаю потроха.

— Ой добре вам, що ви можете, а я то вже негодна на горівку навіть і дивитися. Бо в мене, — і станиславівська дячиха понизила голос — бо в мене, за перепрошенем, маціца того не видержує. Я таки й не була великого здоровя ніколи, а то ще, от як Бог покарав, за скоро по дитині встала: подумайте собі — в шість неділь.

Сільська дячиха погадала собі, як вона третього дня по полозі вже сапала на городі — і постановила: на будучий раз доконче вилежати шість неділь, хоч би там стеля валилася. Буде бити дяк — хай бе, хороба би його била серед дня і ночі!

— Бо міні, пані Микейтшова, лікар сказав: „Ви — каже — пані, маєте дуже нервову попсуту кров, бо ви не є так собі простого здоровля, а ви є делікатного здоровля, то через те у вас і вся кров нервова".

Сільська дячиха лупала очима, хоч і не показувала виду. І вона чула щось про нервову кров, але ніколи до пуття не могла довідатися, що то за хвороба: чи то виприщить чоловіка по цілому тілі чиряками, чи то, за перепрошенем, бігачка нападає чи як. А запитатися було стид.

І тому, набравшися сміливого духа, сільська дячиха рекла:

— Я також мала таку саму хоробу три роки тому, отак саме у Пилипівку. І знаєте що міні помогло? Бурешінник з часником.

TULA-online.org

— Пхе, які ви неделікатні ліки вживаєте. Де ж би то могло на мою натуру помочи! У мене натура дуже нервова: кождий палец у мене на нозі нервовий си зробив. Он міні лікар сказав по 25 кропель „Еспілєру" на філіжанку кави заживати, та й то нічого не помогло.

Чужоземне слово зробило на сільську дячиху таке враження, що вона забула осторожність і запитала:

— Яка ж то є ота хороба нервова?

Запитала і каялася. Моцно каялася потім. Бо станиславівська дячиха зробила великі очі, такі великі як у театрі бачила в салі Монюшка, коли грала одна знаменита артистка. „Русинка, — знаєте, — а так грала добре, мов справжня полька".

З великими очима і переливчастими інтонаціями в голосі питала станиславівська дячиха:

— То ви не знаєте, що таке нервова хороба?

Сільська дячиха була прибита. Пробувала викрутитися, що вона нібито знає, лиш забула трохи, але як приперли її до стіни, то таки мусіла признатись, що не знає. Усєкі хороби мала, усєкі на світі, а тої ще якось не прийшлося.

Станиславівська дячиха умостилася ліпше на лаві, розправила спідниці, виставила ноги аби видно було її ляковані черевики і почала.

— Нервову хоробу можуть мати лиш дуже делікатні люди! Се така хороба, що чоловік сам із себе стає злісний. Єк фівкає хто міні над вухом довго, то я вже того негодна знести. Або йк бє годинник, то я би го побила на кавальчики. А раз таки й було так. У нас був старий годинник:

TULA-online.org

він уже й ходив зле та шкода було й направляти, бо таки, кажу, був старий. Та йк зачєв раз бити та й бє та й бє та й бє без перестанку. То такі мене нерви вхопили, що аж не можу вітримати. Та зачекала, зак чоловік прийде, та лиш він у хату, а я за той годинник хіп та об землю. А чоловік уже знав мій, що я дуже нервова, та лиш позбирав кавальчики та й каже: „Нічьо, нічьо".

Сільська дячиха слухала і заздрила. Уявляла собі, що би то було з її нещасною куделею, як би вона отак нервово розбила годинник! Виволочив би певно дяк дячихою подвіря та город. Воно, зрештою, коли правду говорити, і в станиславівської дячихи не обійшлося все так коректно, таки прийшло до невеличкої тіпанини, але хто там про те мусить знати!

Так бесіда вертілася на найважніших темах: хоробах і нервах. Показалося навіть, що й сільська дячиха мала нервову кров, хоч і не знала як її назвати. Раз наприклад, як прийшов її дяк пяний до хати, то вона скориставши з нагоди, так била його по щоках, що аж відляски йшли. Це було очевидно проявлення нервової крови.

Потім бесіда переходила на інші, не менше цікаві теми. Питалася наприклад станиславівська дячиха, кого тепер має пан за любаску. Сільська дячиха вирахувала з пять імен, а відтак кокетливо додавала.

— Та він і до мене... хі-хі-хі... Лиш що я, знаєте ґаздиня то нащобудь не позаздрюся!

А станиславівська дячиха прикидувала на око вартість приваб приятельки і думала: „Стерво ти

TULA-online.org

старе! Хто на тебе позаздриться? Ти б хоч вовну свою під оту брудну хустку позапихала. От як мене пан побачить!"„

Потім знову розмова переходила на хороби. Сільська дячиха оповідала, як вона була у лікаря, що там їй робили все до пластичних подробиць.

— Єк зачєв вин мене, матінко, скребти, єк зачєв скребти, то так єк свиню перебачайте скріб.

А станиславівська дячиха у свою чергу оповідала, як делікатно переходила її хороба, як їй лікар казав робити зіцбади двічі на тиждень і як вона для цієї цілі лазила в баняк.

І релігійні теми були зачеплені. Станиславівська дячиха, закопиливши губи, казала, що вона „однаково" до церкви не піде.

— А то ж би чому?

— Та де ж би я година відержєти? Мене самий дух задушить у вашій церкві. Та й ваші люди хіба вони розуміють делікатність? Вони жадної делікатности не розуміють. Лізе, штовхається, ногами настоптує — пху!

Поволи-поволи, але на всіх пунктах станиславівська дячиха одержала верх. Преці-ж знала багато річей цілком невідомих сільській дячисі, мала нервову кров, мала будильник, ляковані черевики, а найважніше — капелюхи. І з того моменту, коли сільська дячиха смиренно і отверто признала вищість своєї станиславівської „колєжанки" — між ними запанувала цілковита гармонія.

TULA-online.org

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ

МІЙ ПЕРШИЙ АВТОРСЬКИЙ ГОНОРАР

Було це давно, давно перед світовою війною.. Я був уже „друкований письменник", що містив свої перші твори в „Молодій Україні", „Руслані", „Буковині" і „Зеркалі", ба навіть у тодішньому так тяжко доступному для молодого автора „Літературно-Науковому Вістнику". Побивав мене плодючий Василь Пачовський, що мав незвичайну легкість писати і римувати. А я, що вийшов з польського осередка, кінчив народню і середню польську школу, де навіть греко-католицьку релігію треба було відповідати по польськи, мусів зводити важкі бої з мовою — складнею, наголосами і правописом. Словом: у тяжких болях родилися мої перші поезії.

Та я таки „творив" і друкував.

Склалося раз так, що будучи із Гнатом Хоткевичом у гостині в одній українській хаті у Львові, стрінулися ми там з поважною, хоч веселої вдачі, жінкою посадника одного недалекого від Львова маленького містечка. Щоб затерти сліди за ним, назвім його: Порцеляни. Поважна пані посадникова Цимбалтановичева підсунула нам гадку, щоб ми у найближчу неділю приїхали до Порцелян з яки-

TULA-online.org

мись недовгими відчитами або викладами — найкраще на якісь веселі теми. Мй охотно згодилися. Казала нічим не журитись — на місці займеться всім окремий комітет і все приготовить. Виїдуть по нас коні та хтось з комітетових.

Я приготовив якийсь маленький відчит про „Сальоме на сцені", себто про драми Уайльда, Зудермана та Каспровича, Хоткевич якусь гумореску.

В неділю вранці ставилися ми на головному двірці, я — в англєзі, Гнат у табачковій маринарці та краткованих штанах. Я взяв зі собою свою „Сальоме", Хоткевич гумореску та невідлучну бандуру.

Свиснув паровіз і ми пустились у дорогу добувати слави. Подорож минула скоро. Ми опинилися небавком на стації З..., висіли з громадою селян і жидів та стали розглядатися за кіньми та комітетовим.

Не було нікого. Люди розійшлися, ми постояли часок, подумали тай постановили йти пішки до Порцелян.

Ледви пройшли ми коло пів кільометра, бачимо — проти нас їде бричка. Порівнявшися з нами, коні зупинилися. За візника був громадський поліцай, поруч нього сидів теж у однострою пожарний сторож.

Пожежник скочив із брички, „всалітерувався" нам і запитався, чи ми припадково не є ті пани, що мали зі Львова приїхати до Порцелян — на фестин. Ми трохи зацукались та зараз згодилися в одному: фестин — чи не фестин — добре, що

TULA-online.org

є коні. Посідали на бричку і з парадою їдемо до містечка.

Вогневий сторож сказав нам дискретно, що панове комітетові чекають на нас у ресторані старого Якубка. Два-три кільометри битого шляху, далі полева доріжка через майдан і вїхали ми в місто, де на дорозі каламутні болота повязані довгими смугами зелених калабань, просто брали за очі своєю мальовничістю.

Коні йшли поволі, ми розглядалися за оповістками про наші відчити, та не знайшли нічого. Зате були великі оповістки про фестин, який відбудеться в неділю на подвірі та в салі міської школи.

Вкінці коло 12-тої вполудне добилися ми на місце — перед ресторан Якубка.

Пожежник зіскочив з передка, поміг нам висісти і повів нас до середини. В окремій кімнаті був дійсно цілий комітет мужчин. Настрій був визначно фестиновий. Говорили голосно, всім світилися очі, а з лоба, мов курилося. Лиш один був сильніше притомлений, то й спершись на ліктях, дискретно хропів.

Кімната чистенька, розмальована в зелені десені. Скатерть на столі мала свіжі сліди вишнівки, помаранчівки, полинівки, ґуляшу, багато попелу, окрушків із прецлів, жидівських пляцків з цибулею та інших лакоминок і „делікатесів".

Комітетові звиталися з нами сердечно, представилися, а один таки просто гукнув до мене:

— Ага, то ви пишете ті „фейлєтони" в „Зеркалі"!

TULA-online.org

І дальша програма зачалася знову від вишнівки.

Хоткевич був більше молочар: я мусів терпіти за двох, щоб утриматися на високому рівні достойних комітетових.

Після сніданку відвезли нас до хати посадника, де нас щиро вгостили обідом.

Пані Цимбалтановичева пробувала в часі обіду оправдувати зміну програми, але мовляв, треба було використати погоду і тому влаштували фестин.

Ми притакували їй та признавали повну рацію комітетові і хвалили погоду.

Після чорної кави збираємося йти до школи, хоч не знаємо чого тай що ми там робитимемо.

Входимо з подвіря до невеличкої салі. Всюди повно здорових, румяних, міщанських і передміщанських дівчат, хлопці переважно вбрані „з вашеця". Забава в повному розгоні, гамір, сміхи. Крутиться „коло щастя", відходить „ворожка", а за столом довгим рядом сидять комітетові пані з поважним виглядом та наглядають над фантовою льотерією.

Ми походили по салі, приглянулися живій забаві. Все було веселе, лиш в одному кутку стояв якийсь молодий порцеляновий джентельмен та прикладав собі мокру хустину, бо як показалося, мав ніс розбитий, чи то припадково, чи як вислід сильнішого арґументу в дискусії, — допитуватися не лицювало.

Вкінці вдалися ми в розмову з комітетовими панями, серед яких проводила пані посадникова.

TULA-online.org

Про ніякий відчит не було й думки, бо вся саля гуділа та ревіла.

Одна з поважних пань, бачучи, що нам ніяково, хотіла рятувати ситуацію і звернулася до мене зі щирою пропозицією:

— Може би так панове замість читати, щонебудь заспівали?

Спершу мені кров ударила до голови, а за хвилину облив мене холодний піт.

Я — ліричний поет зі Львова приїхав до Порцелян пописуватися співом?

Та Хоткевич підхопив цю пропозицію чи прохання і згодився співати.

При невтишному гаморі в супроводі бандури він зачав пісню „Без тебе Олесю сонічко не гріє". Пісня губилася серед розмов і криків. Видно — не зробила враження.

Тоді Гнат став співати свою пробоєву пісню про Солоху з таким багатонадійним початком при кожній строфі:

Казала Солоха: прийди, прийди.
Казала небога: щось дам, щось дам...

На салі стало тихо, хоч мак сій.

Пісня припала публиці до вподоби, просто опанувала ситуацію, полонила слухачів.

Старі матрони за столом вдоволено гляділи на бандуриста, немов би ловили нитку споминів з давно минулих літ, дівчата солодко всміхалися, хлопці перешіптувалися і штовхали себе взаїмно.

TULA-online.org

Як скінчив пісню, Гнат дістав сильні оплески і мабуть цим заохочений став грати прекрасну поему „Буря на Чорному Морі". Та на салі від тихого шепоту став рости щораз то сильніший гамір і бандурист сказавши під носом якесь незрозуміле, мабуть недвозначне слово, перестав грати і сховав бандуру в якийсь суконний футерал...

Я лекше відітхнув. Всеж один із „панів зі Львова" відробив дві і пів точки фестинової програми.

Нам обом упав тягар з грудей і новий гумор вступив у нас. Ми освоїлися з атмосферою, зжилися з настроєм, стали почувати себе свобідно і за кілька хвилин весело гуторили з румяними міщанськими дівчатами, не зриваючи контакту з поважними панями з комітету. За часок були ми вже активними учасниками забави. Склавшися по короні, купили ми до спілки десять льосів і почали пробувати щастя у фантовій льотерії. Сьомий і девятий льос був повний, тобто оба виграли фант. Вісім льосів було порожніх. При віддачі сьомого льосу пані комітетові оживилися. Перекидалися поглядами, порозумівалися очима, кивали головами, словом відограли пантоміну, яка була занадто незручно зроблена, щоб ми, а може й дехто з учасників на салі не зрозуміли, якто достойні пані однозгідно приходять у поміч нашому щастю. Одна з комітетових вийшла зі салі і за хвилину вернулася з дівчиною, яка несла на руці здорового живого когута, якого передала Хоткевичеві як виграний фант.

TULA-online.org

За десятим льосом, який я віддав, прийшов іще більше святошний момент. Щоправда комітет ще довше грав пантоміну, вкінці вийшла зі салі сама посадникова, а коли за деякий час вернулася, йшов за нею громадський поліцай і гнав перед собою добре підгодоване порося, привязане на шнурок за задню ногу. Поліцай службово „всалітерувався" і віддав кінець мотузка в мою руку.

Порося було добре виховане, тихе, скромне і мовби лірично настроєне. Стояло тихо й не далося вивести з рівноваги бурею оплесків, що схопилася на салі.

Такі брава збирав хіба лише Карузо, Шаляпін, або який наш провінціяльний амант у геройській ролі. Годі було розібрати, кому властиво били оплески: чи пані посадниковій за зручну режисерію та концерт, чи мені за щастя у грі, чи бідному поросятеві? На всякий спосіб третину оплесків я зачислив на своє конто.

Хвилини захоплення та веселости проминули, а я стояв на салі у клопоті, що мені робити „з тим фантом", що його тримаю у руці.

Та і тут вирятувала нас голова пані посадникової, що заявила свою згоду взяти порося на підховок, „аж воно прийде до людей", тоді заколоти його і прислати нам усе готове до Львова.

Після фестину, що скінчився вночі, були ми готові присвятити ще дещо часу на вечерю в гостиннім домі посадника, та розклад поїздів був такий, що треба було такої нагоди зректися. Хоткевич ухопив окайданеного шнурком когута,

TULA-online.org

ми сіли на бричку, поліцай свиснув батогом і ми виїхали в дорогу до Львова.

Покинувши гостинне містечко, ми забули про Порцеляни, посадникову і порося.

Минув рік від того часу. До нас, тобто до мене та Хоткевича прийшло з почти повідомлення, що треба відобрати якийсь пакунок. Зразу заходили ми в голову, що це міг би бути за дотеп. Та коли ми нарешті відобрали саме перед святами дбайливо опаковані посилки та розпакували їх, переконалися, що це пані посадникова дотримала слова і прислала нам — авторський гонорар за участь у фестиновій забаві — ковбаси, кишки і сальцесон.

Нема то як література у парі з фестином!

TULA-online.org

ОСИП ШПИТКО

ВИРІД

Коли б мене хто спитав, пощо я тут прийшов — то я б йому не міг дати абсолютно ніякої відповіди. Все, що лише мав дома, пороздавав Бог зна кому і за що, а сам з одним ґульденом зайшов аж до Одеси. І пощо? за чим?... За другою головою. Адже дармувати можна було таки дома.

Ніхто не повірив би, що я в дорозі жив як пан і що й трохи грошей приніс до Одеси. Я міг їхати, але зовсім не спішився. Найчастіше вступав я до православних російських попів, і в кого був фортепіян, там я рекомендувався як стройник фортепіянів, а де не було видно ніяких інструментів, там казав, що я технік — хоч на техніці так розуміюся, як наприклад вони на милі — або кравець, а навіть заробив у одного псаломщика 50 копійок за те, що оправив йому якийсь старий „требник". Ні, рішуче люди страшенно дурні. Ані я ніколи в житті не строїв фортепіянів, ані палітурником не був, не бачив навіть, як те робиться, а преціньо „піддував" їх знаменито.

Піддурюючи тим способом людей, я приніс собі до Одеси цілих 30 рублів. Живу вже більше як місяць виключно лише з людської дурноти. Ну,

TULA-online.org

щож тут врешті такого страшного? Я нічим так дуже не прогрішився. Чи то один на світі так робить?... А адвокати з чого живуть, як не з людської дурноти? А лікарі, а нотарі, а ціле море ріжнородних інших урядників та писарчуків?...

Але треба буде таки доконче знов щось придумати, бо кишеня порожня. Не знаю тільки, як і до чого властиво братися? В Одесі чей люди трошки розумніші... Нема ради, лише треба братися до якоїсь праці. Гірко мені до неї братися, але мушу, бо нема вже грошей.

Цікава річ, чому гірко і чому мені так праця остогидла? чому я так якось злінивів?... Я мабуть таки ніколи не любив її — не любив і не буду...

Я сказав: не любив і не буду — а це знов так, як коли б справді був хтось такий на світі, що працю л ю б и т ь. Брехня, як шапка! Кожний працює, бо мусить; не заробить то не буде їсти; кожний волів би таки їздити собі, бавитися, дармувати, ніж робити, працювати.

Покищо мушу запізнатися ближче з морем, мушу зажити трохи морської їзди, купелів. Нагода є, то чомуж би не скористати з неї?

— — — — — — — — —

Є мужчини і то навіть досить гарні і багаті, що ціле своє життя нарікають лише на те, що їх жінки не хотять любити; кажуть, що „не мають щастя в любови", або хоч кілько жінок знали, то ніяка їх так не ненавиділа, як власна жінка. А мені здається, що це знов один зайвий доказ дурноти муж-

TULA-online.org

чин. Жінка може полюбити лише розумнішого від себе, а в найгіршому разі рівного собі морально та інтелєктуально. З природи хитра, помічує вона всяку дурноту, хоч би навіть свого чоловіка. Їй треба вміти імпонувати і привязати до себе, але передовсім треба її саму пізнати. Кожний чоловік може бути певний любови своєї жінки, або бодай привязання настільки, наскільки він певний своєї духової вищости над нею. Річ ясна, що на думці маю тут тільки жінки розмірно чесні, бо жінці пропащій морально, будь вона розумна, чи дурна як чіп — не поможе вже й кадило. Мужчина на мою думку, ніколи не впаде так низько, як жінка, хоч також і так високо не піднесеться, як жінка в повному значінні добра. Моральна, добра жінка — краща від янгола; брудна — брудніша від болота.

Щодо мене, то не можу нарікати на брак щастя в любови; до всіх жінок мав я щастя, лиш до одної ні!... Ну, сталося, годі-ж знов вимагати від „фатум", аби воно, водячи чоловіка так довго „рівними, сухими" стежками, не запровадило раз і в болото.

Ось учора ввечір пізнав я знов одну, першу приїхавши до Росії. Пізнав її на вулиці, припадково і одним рублем прикував її до себе назавше, то значить, на так довго, як довго я буду цього хотіти.

Увечір випивши чай вийшов я трохи на місто, так собі, без ніякої виразної цілі. Блукаючи ріжними вулицями, зайшов я на Рішеліевський бульвар, один із найгарніших і найбогатіших в Одесі. Тут, на розі вулиці Почтової я трохи зупинився,

TULA-online.org

щоб закурити папіроску. Нараз приступає несміло гарна і ще молода жінка і заговорила до мене щось по французьки. Я відповів їй по російськи. По виміні кількох речень я зрозумів, що вона шукає просто зарібку. Видно було, що довго боролася з сумлінням, поки таки не рішилася лізти в болото, в надії, що хоч там знайде хліб, щоб заспокоїти голод.

Я заграв ролю моралізатора і почав її випитувати дещо, мучив її, хотів собі зробити приємність і тому удавав, що буцім-то не доглупаюся, чого вона хоче. Дуже тяжко було їй признатись до морального банкротства, трохи не розплакалася.

Ми зайшли до одного з численних тут „Чайних трактирів" на перекуску. Я дав їй першенство у виборі вечері і любувався її мукою. Ображати її не хотів і не бачив потреби, навпаки — я говорив їй „ви".

— Коли вже така ваша ласка — промовила вона ледво чутним голосом — то я зїм баранячий котлет. — Бр-р-р!... така гарна жінка хотіла їсти огидну баранину. А я раз віддав кельнерові дуже смачну рибу лиш тому, що серветку було чути баранячим лоєм.

— Як бачу — кажу я — то ви занадто милосерні. Пощо вам сьогодні стільки скрупулів? Коли хочете таким способом заробити на хліб, то не зайдете далеко.

Вона розплакалася, але я не дуже зворушився. У бабів плач так на верха, як у собаки гавкання.

Я запропонував по чарці горілки, на перекуску смажену рибу, а відтак коли зїмо щось кра-

TULA-online.org

щого, запємо нашу знайомість вином або чаєм. Вона на все згодилася.

Вона називається Віра, дуже гарна, освічена, паде жертвою страшних обставин. Походить із Варшави, сама родовита росіянка і польську мову не дуже розуміє. Її батько був якимось чиновником і випхав її теж за чиновника, хоч і чоловіка багатого, але старого, тетрика і дуже заздрісного. Вічно її переслідував, вмовляючи в неї мов у жида хоробу, що вона шукає лише молодих та гарніших від нього, і цим довів до того, що вона справді почала шукати когось, хто би її полюбив. Нічого від такого чоловіка не бажала би, лише крихітку теплого серця. Але такого з теплим серцем вона досі не знайшла. Мужчин ласих на її вроду було багато, але ніякий з них не був варт її серця. Один поляк, чоловік гладкий, але з відразливо звірячими інстинктами благав її на колінах ласки і саме на тій сцені приловив їх заздрісний муж. Постаравшися за розвід і прогнавши її, оголосив цілу справу в часописах, через що вона ніде не могла знайти заняття. Приїхала аж до Одеси, але тут вона не має ніяких знайомостей, ані гроша. Гинула вже просто з голоду і хотіла спасти себе від неминучої смерти. Каже, що я перша особа на світі, яку вона так зачіпила.

У трактирі страшенний рух — тарілки, чайники, шклянки просто літають у повітрі... все таке вишколене, таке звинне... Людей — маса, жіноцтво переважало і я не хотів спершу вірити, аби це були вуличниці. Тут мабуть є їх більше, ніж мужчин.

TULA-online.org

Віра дивилась на них теж із відразою, соромом і якимсь страхом. По вечері каже до мене:

— Ну, а тепер вам належиться від мене заплата...

— Яка заплата? — спитав я нехотя, хоч зараз таки і почув, що питання було щонайменше... грубе. — Ні, пані, — мені від вас нічого не належиться. Ми майже на одній дорозі, хіба між нами та ріжниця, що ви власною красою скоріше кавалок хліба заробите, а я... от, як бачите, 20-літній чорт певно небагато гидкіший від мене.

Очевидно, я збрехав, бо хоч я й негарний, але все-ж і не дуже поганий. Але мені хотілося почути від неї просто комплімент. Я люблю іноді, коли мене хвалить гарна жінка, то знов іншим разом волів я від неї почути навіть образу. Але Віра була отверта, сказала мені те, що й повинна була сказати по такій знайомости:

— Ви, здається, навмисне тягнете мене за язик, аби вам сказати комплімент. А я вам скажу так: дуже гарні ви не є, зате маєте — коли я не помиляюсь — великі скарби в серцю і душі. Я читаю це з ваших очей... Очі... правда, очі дуже милі (я пирснув сміхом!), хоч гострі і суворі і лице теж надається до... поцілунку та поганить його трохи ваш цинізм... Ви мусіли багато перейти в житті... терпіти...

Тепер я перемінив ролю і почав себе обкидати болотом.

— Переходив я справді багато, але терпінь... не зазнав ніяких. Я собі звичайний... „приватист", чоловік основно зіпсований, живу... от, як трапить-

TULA-online.org

ся... наніщо не зважаю і не оглядаюся на ніякі скрупули...

— Дивна річ — відповіла Віра не дуже віряючи моїм словам — що ви такий д у ж е зіпсований і без скрупулів... а я читаю в ваших очах зовсім щось інше.

— Ви помиляєтеся.

— Дуже було б мені жаль... але я таки вам не вірю...

— Чому жаль? Хіба ви знайшли в мені чоловіка з теплим серцем?!... Коли ви т а к думаєте, то мушу вам сказати, що ви завелись гірше, як колинебудь давніше.

— Хто знає...

— Найліпше знаю я сам...

— Хіба ви самі не хочете бути таким, яким... я хотіла би вас мати.

— Пані, це неможливе, хоч би тому, що я не здібний до ніякого благороднішого діла... Щож до любови — то я вважаю жінку — нічим більше, тільки жінкою.

— Ви хотіли щось інше сказати, я догадуюсь, що ви мали на думці, але... таки не вірю, аби ви це говорили серцем.

— Ви вгадали, що я не серцем говорю.

— А чим?

— Розумом.

— Чи завше?

— Завше. Серця у мене нема і я його ніколи мабуть і не мав! — Віра дивилась на мене ясними, голубими очима, якби хотіла доконче виссати щось із мене.

TULA-online.org

Я казав принести ще одну чарочку чаю, знаючи що росіяни пють його доволі багато.

— Ви не тутешні? — спитала мене Віра по хвилині задуми.

— Ні, я з Австрії.

— Але не німець? Ви — типовий славянин!...

— Так — кажу — я славянин і поляк дотого, значить належу до того нещасливого народу, який ви, росіяни переслідуєте і гнобите.

— Правду вам признаюся, що я політикою займаюся досить мало... Не було якось чи часу, чи нагоди... А всеж ви мусите признати, що поляки в Росії щасливі ще в порівнянні до інших націй...

— Наприклад, яких?

— А хоч би наші побратимці, малороси. Чейже знаєте, що Україні збережені були всі права в часі її анексії?

— Я не знаю ніякої України на світі! — відповів я буцім-то обурившись на цей спомин.

— Так, звичайна польська пісенька. Але коли ви так і думаєте, як сказали, то я... то я справді дуже щодо вас помилилася... і дуже мені прикро...

— Значить, ви українка?

— Ні... а властиво: так і ні.

— Не розумію.

— Моя мати була українкою... я читала дещо про це...

Признаюся перед собою, що в тій хвилині заволоділо мною почування радощів і сорому... Так, навіть сорому... Мені не хотілося вірити, аби така молода жінка, вихована в карбах російського аб-

TULA-online.org

солютизму, в карбах системи обрусіння, могла мати такі переконання. Вона відчуває велику кривду, заподіяну 30-міліоновому народові і хто зна, чи й не погорджує в глибині душі власними земляками, хто зна, чи не погорджує і своїм батьком, що теж належав до тієї псярні!...

Я відпровадив Віру на одну з незнайомих вулиць і хотів вертатися домів. Вона пішла зі мною. Ми відпроваджувалися кілька разів, а з того я зробив висновок, що вона певно не має де переночувати, а соромиться сказати мені це отверто. Вкінці прощаючись із нею я сказав:

— Хотів би я вам ще щось сказати, та боюсь, аби ви не образились.

— Прошу — промовила глубоко зідхнувши — говоріть сміло... Адже знаю, що я тепер ваша... довжниця...

— Не в тім діло. Ви мене цим разом не зрозуміли. Даруйте мені, що я вкрадаюсь може в доволі прикру тайну вашого життя. Вгадую, що ви мабуть не маєте де переночувати. Взяв би вас охотно до себе, маю осібну кімнатку і відступив би й ліжко, та... боюсь, що через людські язики відмовите мені. Тому я хочу з вами бути сьогодні щирий, так, виключно лиш у тій хвилині щирий і поділитися з вами останнім, аби ви в теплій кімнаті десь переспалися, відпочили... бо хто зна, кілько ночей не бачили вже теплого ліжка! І витягнувши останні два рублі, я подав їй одного.

Вона була цілком зломана. Схопила мої руки, хотіла їх цілувати, але я видер, відтак склонила

TULA-online.org

голову на мої груди і розплакалася з таким жалем, що аж мене щось у горлі залоскотало.

— Ви дуже благородний... ви високо благородний чоловік... ви справді перший благородний чоловік, якого я подибала досі... — приговорювала заходячись від плачу. — Ви мали право визискати моє становище... а тимчасом... — Покивала сумно головою, а відтак рішучим уже голосом сказала на відході:

— Приймаю вашу жертву, але тут вам і присягаю, що всіма міліонами Росії ніхто мене не купить і я скорше сконала б з голоду... Ви мені урятували найдорожчий скарб, бо мою честь... і вам я віддана до смерти... Прощайте... а завтра побачимось?...

— В пристанській алеї.

— Добре — сказала і стиснувши мені ще раз горячо руку, відбігла швидко замішавшись між людей.

*

А я й не думав, аби мене могла ще так розбурхати — жінка. Я гадав, що вже абсолютно нездібний до ніяких чесніших поривів. Бо чим же властиво є для мене така Віра?... Звичайнісінька собі жінка, яка колись — перейде під поліційний надзір. Вона буде мусіти піддатися; її зломлять обставини життя, боротьба за хліб. Не так то легко рішитися на „сконання з голоду". Адже вона могла вже це зробити і не потребувала зовсім чекати аж на мене, щоб я „уратував її честь". Хіба вона має яку певність? Ніякої. Хто знає, чи спи-

TULA-online.org

раючись на мені, щойно тоді не впаде con amore. Наприклад, як заведеться на мені, то знайде другого такого, що знов „уратує її честь" пяти- або десяти-рублівкою — третього, четвертого... а відтак привикне до таких „рятунків", позбудеться помалу скрупулів і — „вирятується" раз на все.

Вона мене вже так, якби любила. Я пізнав добре. Знаю вже її чулу струну. Не може тільки рішитись на щось певного, не знаючи властиво, що кипить у мені. В тім мабуть і моя сила, що мене нелегко пізнати, а таких жінки люблять і вони взагалі люблять оточувати себе тайнами. Так, я їй імпонував і то — смішно подумати — одним-одніським рублем! Добрий з мене видно актор, або з неї кепська слухачка.

Але справді, якто легко стати благородним чоловіком. Маю враження, що якби я так мав велике майно, то видавши соту частину з капіталу, досить було б, щоб мене світ прославив царем гуманізму і милосердя. Треба лиш уміти „давати" гроші... в тім ціла штука.

Віра любить мене, а це мене і тішить і гнівае. Тішить, бо догоджує мому самолюбству; гнівае, бо я віддаю їй час, який волів би десь в тіни гарних дерев перележати та передумати; віддаю їй і рештки моїх матеріяльних засобів. А чи вона віддавала б мені їх, якби я був на її місці?... Певно, що ні. Я врешті сам не знаю, що мною властиво кермує? Чи справді милосердя, співчуття?... Деж там! Я еґоїст у найбруднішому значінні слова. Чоловік звикає помалу прикидатись гуманним, аби опісля тим певніше і лекше визискати діло. Щодо мене,

TULA-online.org

то я вже від тепер почуваю, що ось-ось і прийде час, коли я у найбрутальніший спосіб зажадаю від Віри заплати за мою „благородність". І знаю наперед, що вона не відмовить мені. Вона вже добре скована і обмотана... Бідна Віра!...

Але що мені сталося? Що мене обходить якась там прогнана мужем Віра? Я сміявся би сам із себе, якби переконався, що вона лише так удає, що вона ліпша акторка від мене. Бо й це може бути.

*

Цікаве з мене сотворіння. І знаю, що не заробивши не буду їсти, а так тяжко знайти якийсь зарібок. Страшенну відразу чую до праці, не так може до самої праці взагалі, як радше до примусу. Всякий примус ізгори є для мене чимось убийчим, дразнить мене, рознервовує, гніває і проганяє всякий хист і охоту до праці, яка вона не була б. Сам факт, що я мушу в означеній годині вертатися домів, що мене на якийсь час просто обдирають з мого „я" — цілком мені вистачає, аби зненавидіти працю і набрати до неї відрази. Чоловік робить із себе — як хтось сказав — „машину з пятьма змислами, чистий автомат, бо навіть на його гадки наложено ярмо, з якого надаремне старається вирвати". Вставши рано знаєш, що там і там мусиш іти і сидіти до тої і тої години... мусиш іти сьогодні, завтра, позавтра... і завше, бодай доти, доки схочеш мати кавалок хліба. Тоді не вільно розпоряджувати собою, не вільно думати інакше, лиш так, як тебе змушує твій шеф, ласкавий добродій,

TULA-online.org

що попри себе дозволяє і тобі... не здохнути з голоду.

Це мене лякає. І не знаю, як це скінчиться. Я злінивів уже так, що навіть до самовбивства не маю охоти, не хочеться мені про це думати. До життя-ж треба конче грошей, а ті можна набути лиш працею — лиш працею, бо й не вкрадеш не наробившися.

Страшні обставини життя!

*

Шкода велика, що я не забобонний, а то присягався би до смерти, що проти мене все на світі зробило змову з тою метою, щоб безнастанно переслідувати мене.

За малу хвилинку і я був би вчора цілком невинно дістався до „Іванової хати", дотого ще тут у Росії. Щось мені стрілило до голови піти над море. Сів я собі на самім краю берегу на пісок та збирав дрібенькі мушлі, або приглядався безлічі білих морських чайок, що купами увихалися за добичею. В самій пристані я не люблю сидіти, бо там страшний рух, крик такий, що глушить просто вуха. Я волю самоту... А море справді виглядало імпозантно. Я сидів годину, може й більше нерухомий, дивився в оту синю далечінь — і не знаю, чи я жив тоді, чи спав... Думав — і ніщо не розумів, дивився — і нічого не бачив; такі хвилини я люблю найліпше, може саме тому, що нічого не думаю... Наразі почув я за собою якийсь крик:

TULA-online.org

— Атдай вещі! Вещі мої атдай!... Гей! лавіте вора! — Я оглянувся і побачив якогось рудого жидка; він у мокрій сорочці бігав поміж каміння як опарений, шукав чогось, йойкав, горлаючи диким, розпучливим голосом: „Вещі! Гвалт! мої вещі!...” Мені в першій хвилині жаль стало бідного жидка. — От, — подумав я — прийшов теж мабуть скупатись у морській воді... хто знає, може й кільканацять миль за тим спеціяльно їхав!... А тут хтось зайшов тихцем іззаду і — прощавайте „вещі”! — Жидок кричав щораз гірше, а побачивши мене — таки притьмом прилетів і далі своє:

— Атдай вещі! ти вор! ти сваровал мої вещі і деньґі!

— Але-ж чоловіче! — кажу — я не бачив ані тебе, ані твоїх лахів! Чого хочеш від мене!

— Ти вор! вещі атдай! — кричав щораз гірше жид. Я просився в нього, заклинався — ні і ні! І зловивши мене руками за сурдут термосив мною з усіх сил, аж ґудзики тріскали. Хвилина була незвичайно критична. Мене охопила скажена злість. Як же це! Збіжаться люди, поліція, і будуть думати, що я справді злодій. Оглянувшись, чи декого невидно, пірвав я жида за шию і здушивши його так, що аж у карку хрупотіло, шпурнув ним з усієї сили в море... лиш забулькотіло за ним, а сам чимскорше крізь якусь ліщину чи грабину став продиратися вгору до міста. За кілька хвилин чув я надолині багато ріжних голосів. Певно люди почувши крик, позбігалися і шукали злодія...

В пристанській алеї ждала на мене Віра.

TULA-online.org

— Що з вами? — спитала мене з переляком.— Ви страшенно змінені...

— Ніщо не сталося — відповів я зворушений.

— Бачу, кров у вас на лиці...

— Пусте! здер собі прищ!

— Ні, ні! — говорила збліднівши Віра — це не прищ, тут знати нігті!... Що вам? Пробі!...

Я оповів їй усе, сказав навіть, що й жида шпурнув у море.

— Чому-ж ви мені відразу не сказали? Думаєте, що я повірила би в те, що ви злодій?... О, ні, ні!... Я пізнала вже ваше добре серце... і з кожним днем пізнаю і бачу щораз виразніше, що ви дуже і дуже терпите... Ви не знаєте, скільки я дала б за те, аби вас бачити веселим, щасливим!... життя дала б!... А ви такі невдячні...

— Пані — сказав я їй сумно — веселим можете мене побачити, але щасливим — ніколи!...

Посидівши ще хвилинку в алеї я попрощався з Вірою і пішов у пристань, думаючи, що гамір тисячі робітників, свист пароходів, дикий рух, співи, крики, наклики успокоять мене трохи. Та ні! Прокляті думки мимохіть тиснулися до голови з усіх боків, заполоняли мозок, мучили його і я рад би був аби й замучили — так щож? Навіть цього добродійства годі було діждатись.

*

Я цілком не захоплений тим, що пізнався з Вірою; вона зачинає вже мене нудити, вічно накидається мені із своєю любовю. — „Робіть — каже — що хочете, а я вас люблю".

TULA-online.org

Дивна жінка! Бери та оповідай їй своє життя, розясняй, що ти вирід, що з рідної сторононьки вимандрував, прогнаний саме такими диссонансами еротичних мельодій, що ти просто — пропаща людина...

Ігі! Ані мені сниться „ліпити собі родинне гніздо". Буде й того, що раз уже пробував ліпити, та так обліпився, що й не вмиюся нічим!... На чорта мені кого, коли я сам не маю що робити? Пощо мені, мовляв, здорову голову класти під євангелію?... Де я бабу подію? що з нею пічну, коли сам не маю де голови склонити?...

Треба доконче щось зробити, аби її позбутися. Вона зачинає бути мені тягарем...

Добра гадка. Мушу ще сьогодні піти до першої-ліпшої редакції тутешніх денників і буду просити безплатно помістити оголошення для Віри. Вона може бути знаменитою боною, знає добре російську, українську та французьку мову, трошки німецьку, грає на фортепіяні, сама-ж інтеліґентна, гарна, навіть доволі освічена — словом, кваліфікації par excellence! Вдасться — добре, буде ще один доказ моєї „благородности та гуманности", а ні— чорт бери! вишукаю щось інше, або просто сам десь зникну, мушу вже раз із нею зірвати! Щож, використувати її? не лицює, коли раз зарекомендувався „чесним" — тепер грай братку цю ролю до кінця!... Ба, грав би, коли б не моє — „Taschenerweiterung" у неґативнім значінні слова. Зразу я полюбив був її трохи, то значить не полюбив так, як любиться, лиш більше — милосердився над нею і може саме тому й любив, що мав

TULA-online.org

над ким милосердитися... Тепер же — за багато мені цього „доброго", нехай собі йде на інші руки, бо чую, що довше не видержу, буду мусіти впасти з тої „моральної" висоти, на яку вона мене висадила.

Цікава річ. Я так говорю, якби мені справді залежало на її або чиїй добрій опінії... Не хочу її визискувати... Отже таки залежить, коли не хочу. Чому-ж воно так?...

До чорта! Що я буду собі ще тим ломити голову? Іду зараз до одної з редакцій — і кінець. Вона буде мусіти приняти всяку жертвовану їй посаду, а ні — я вмовлю в неї...

— — — — — — — — —

Перший раз сьогодні виплатили мені мій тижневий заробок, як звичайному „чернорабочому". Ношу цеглу при будові нового готелю. Його будує якийсь Авраам Соломонович, тип скінченого сребролюбця. Будову провадить родовитий москаль, страшний крикун, але при тім добра людина. Цілий тиждень обсервував мене, а передучора дав навіть 2 рублі наперед на харч і боронив мене перед грубими та докучливими дотепами моїх „сорабочих", які пізнавши, що я ніби з „іншого коліна" — страшеннно мені докучали. Будівничий зачув це і наганьбивши їх, загрозив, що їх прожене. Сьогодні даючи мені гроші, обіцяв постаратись для мене за ліпше заняття. Страшенно цікавий був дізнатись, хто я і що я? Видно, зацікавило його моє „чесне" обличчя. Беручи від нього гроші, я за-

TULA-online.org

знав чуття радости і сорому, а він собі жартував із мене, прирівнював мене до панночки, що за хвилину має сказати кавалерові: так або ні.

*

Віра виїхала вже десь аж на Кавказ до якогось московського аристократа, як бона до дітей. „Одесскій Листокъ" оголосив безплатно анонс, ну, і дістала посаду.

Вона була незвичайно зворушена, плакала і то тому, що лишила мене. На спомин дістав я від неї — скрутличок волося і дві „незабудьки". Вартісні подарунки — нема що й казати. Я хотів їх уже викинути, але роздумався, жаль стало. Як-не-як, вона бідна і добра жінка, гідна ліпшої долі. Трохи і мені прикро без неї, все-ж то приємніше мати одного приятеля. ніж сто ворогів. Аж тепер відчуваю це. Та Бог із нею! Поїхала — щаслива дорога! Баба з воза — коням лекше.

— — — — — — — — —

Страшна річ, як я тепер живу! Просто як звірина. Нічим не цікавлюся, до нічого не пхаюся, нічим не займаюся... втратив рахубу дня... Справді, навіть і цього не тямлю; іноді не відчуваю зовсім ані охоти, ані потреби. Ану, прецінь довідаюсь — котрого сьогодні?...

TULA-online.org

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

БОРОТЬБА З ГОЛОВОЮ

Мати осиротила мене хлопятем. З тіней минулого дивляться її очі, долітають святі промені серця. Блукаю по світі й ніде не судилося стрінути того образу віщої задуми. Я сам, маляр, довгі літа не зміг відтворити його, хоч у хвилинах смутку оглядав його щиро в душі. Тямлю ті очі... Станула на порозі й дивилася на кімнату довго-довго. Ледве відтягнули її. Знала, що не вертатись їй уже ніколи.

Батько оженився вдруге. Взяв собі білоручку з панського дому. Пан Біг за глину, а чоловік за калину. Як кажуть: „Першу жінку в дошки, а другу в подушки".

Статна, завертоока, ясне волосся, грішні груди, яскравий голос. Сонна і лінива як кітка. Тіло заглушило духа, як це звичайно буває у жінок. Принадами суєти ошукала вона старого, він піддався її волі та ладові. Так полинула тиха співанка у вічний спокій, а на її місці запанували пусті роскоші.

Мене лишали самого. Вимету бувало хату й сяду в куті. Знадвору заглядає хмарний вечір, я задивлюся через плече в безконечну, сіру пу-

TULA-online.org

стелю перед собою, — сльоза за сльозою паде з очей.

Найбільше любив я бавитися зі своїм ровесником, Сенюковим Олексою, також сиротою.

Та раз прийшов він до мене опухлий, заплаканий і приніс з собою малі грабельки.

Ми сіли в буряні, він був смутний, не говорив нічого й не мав охоти бавитися як звичайно. Я дивився на його, врешті він попросив у мене хліба. Я побіг до хати й виніс крадьком кусочок хліба в пазусі. Олекса взяв хліб, віципнув кришку, але не їв. Потім устав, сказав, що грабельки дали йому тітка і волік їх за собою. Я підводив його, а він загрібав сліди своїх ніжок у поросі й лебедів якби до себе.

— Бу-вай здо-ров, бу-вай здоров...

На другий день сказали люди, що Олекса помер.

Оповідали, що кілька днів передтим ішов він попри панський сад, паничі були на черешні, а він правив у них черешень. Таки дуже милосерно мав правити. Вони сміялися з його й метали йому кістки, а потім нацькували псами.

В гарячці перед смертю просив черешень.

Минали роки, тепло вистигло для мене, я відсунувся й пішов у світ за очі.

Чоловікові жінка не вмре, лише дитині мати.

І виріс я на чужині, а в мене виросла туга за рідною Україною, за рідною ненькою.

Я забажав бодай маленьку памятку віднайти по ній, воскресити її образ.

Так поїхав я в рідне село.

TULA-online.org

Батько привітав мене, як тінь із того світа, мачуха позеленіла і прибрала богомільний вид.

— Ов, ти ще живеш? Ми вже давно вважали тебе небіщиком!

Простягла руку й показала на крісло.

В ході слів батько зиркав на мене; в ньому видко прокидалося сумління та спомини, бо відступав від речі і згадав кілька разів, що моє обличчя пригадує йому покійну.

Мачуха спитала, чи тямлю що з хлопячих літ, але пригладжувала надшивку сукні й не чекала на відповідь.

Я силкувався на спокій, але шукав тіні тої, яка навіть по смерти одна-єдина не покидала мене на білому студеному світі. Це була кімната, де я її востаннє бачив.

Ні одної памятки не лишили. Тепер ця кімната була перестроєна, чужа й холодна...

Наймичка накривала на стіл, мачуха позіхнула й вийшла. Батько став не свій. Вона, видно, так заглушила його. Старий шептав сам до себе, глипав дико на мене, розкладав руками, то кривився і та мерзота ранила мене й мучила до краю.

Двері отворилися, мачуха тягла щось, батько зідхнув, я піднявся і застиг на місці.

— Представлю тобі, Назаре, мого єдиного сина, доктора прав Нюнька — сказала вона з чванливою примхою і привела перед мене карлика, не карлика, а велику, перехилену голову з рибячими очима і неприємним усміхом. Вся решта тої мачушиної потіхи губилася в одежі дітвака, тільки

TULA-online.org

здорові руки і грубий карк нагадували людину, закопану по пояс у землю.

Ми обкинулися поглядами, карлик ухопив мою руку і стиснув так, що я аж висіпнув її.

— Пардон — заскрипів він як криничний журавель — але я вважаю за потрібне представитися все а прінціпіо в тому значінні, щоб гість пізнав відразу, з ким має до діла і не судив по моїй марній появі, що в мене нема сили!

Він засичав і вишкірив два ряди здоровезних зубів, а те „моїй марній появі" виповів гордо.

Я заявив, що не люблю таких доказів сили, але мачуха перебила.

— Від брата треба все приймити, тим більше, що він доктор.

Вона плела теревені, я мовби й не чув і для спокою сказав, що дорога втомила мене. Поправді мені було байдуже, хоч би він був навіть міністром.

Та Нюнько напосівся на мене.

— Я чоловік практичний, здоровий розум, це моє серце. Стою на чолі фінансових та політичних інституцій і забираю голос у головних суспільних справах.

Знана річ, що з людей, яких греки кидали з Тайґету, сьогодні суспільні керманичі. Ціла сьогоднішня культура на таких підоймах.

Я дивився в того свого „брата", мене збирала лють і милосердя, а вкінці страх. Легко було зміркувати, що між нами прийде до важливого діла.

Він зійшов на поезію й мистецтво, і сказав, що не терпить їх, бо вони плаксиві, бідні, розбиваються в померках і самі не знають, чого хочуть.

TULA-online.org

Мені не стало терпцю.

— Я сподівався, що ви це скажете, але не приходило вам ніколи на гадку, чому вони такі і хто цьому винен?

Він ладився відповісти одною з тих витертих бюрократичних фраз, якими воюють звичайно двоножні песиголовці, та я збив його зараз згори.

— Це тому, що наша поезія й мистецтво не мають ґрунту під собою і доки суспільний та політичний провід буде в таких руках як досі і як ваші, то нема надії на кращу долю...

По вечері лишився я сам.

Вікно було відчинене на великий сад, до мене навідалися товариші-думки.

Не хворий я в задумі, але життя без опіки, між чужими, самотне життя в кривді й пониженні зломило передучасно молодість і дотеп.

Тепер добував я колюче терня.

Виперли мене з рідної хати, все забрали. Для Нюнька. За те, що він уродився калікою, обдарували його серцем і достатком; я вродився здоровий, зате для мене не треба було ні опіки, ні землі.

Я сперся на вікні. Щоб бодай хоч стільки були мені лишили на сьогодні. Хатину і садок коло неї. Прискорбна душа мала б де сотворити захист для моїх бідних приятелів. Бездомний як птах, де-ж прийму їх у гості, чим загрію?

Тут давно покинув я вівці й сопілку, взяв материні співанки й пішов у малярську школу. Опинився між тісними мурами як вірля в клітці, як вихор з гір. І ті мури і той студений світ довкола огріваю теплом зпід рідної стріхи. В чужу, темну

TULA-online.org

кімнату навідували дитячі сни та привиди, які приніс я з далеких, рідних лісів від моєї неньки. Оці щирі приятелі гуртувалися все самітними вечорами й безсонними ночами довкола вогню, що палав до мого бідного народу. Єдина розвага на чужині. Гей, гей...

Бувало вибігну до Сенюкового Олекси, сховаємося в саді, зладимо плужок із старого вістря та оремо землю... Олекса давно помер, мені також не довелося орати своєї ниви.

Так скінчилася перша співанка.

Раз пастушком заблудив я в лісі й по довгім плачу та голоді сон мене зморив. Буджуся опівночі, чударні дива снуються по смереках, місяць пускає пасма крізь галуззя на пні й корчі, верхи гудуть тихо, а ген з могили виходить сновида й стогне-стогне, аж гомін іде по лісах.

Оце давній-предавній князь так покутував і шукав загубленого меча та дружини.

І він блукав і кликав і зойкав і мучився отак.

Меч іржа зїла, дружина сном непробудним заснула, лише рідне слово залишилося й живе досі...

Так зачинається друга співанка.

Вичитую нераз, що там у рідним краю чувати, та й оцей спомин пригадався мені:

Високо на скелі тулилося старе орлине гніздо. Та одного літа сталося так, що старі зачали війну між собою, а за ними й молоді взяли приклад. От вони, що лише трохи в піря убралися, стали дзьобати й бити кігтями одно одного, а потім з нудьги й лютости далі витягати кімачок по кімачку з гніз-

TULA-online.org

да! І не минуло багато часу, як старе гніздо злетіло в пропасть і вірлята розплескалися на скелі.

Це скінчилася третя співанка.

— — — — — — — — —

Рано прочуняв я й здавалося мені, що встаю із смерти.

Потім вийшов я з батьком. Спитав його, як йому живеться. Він мовчав довго, вкінці став жалітися.

— Зле. Таки так зле, що годі виказати. Сам не вмію знайти ладу в тому всьому. Нечиста сила опанувала мене... Я став за попихача, за машину, що має старатися на жінчині та Нюнькові витребеньки, а мені самому ніде ніякого місця нема. В цілій хаті нема одної пяді, де б я міг спокійно сісти. І дотого та побожна відьма вічно жалить мене, що я лише про себе дбаю. Подумай лишень, як ті всі побожні потвори вміють безбожно катувати! Вони обоє з Нюньком ненавидять мене в хаті, раді б не бачити мене. Ота жінка, це стричок на мою шию, це така чорна хмара, що мене морозом проймає й я не бачу перед собою ніякого рятунку. Я невільник усього: підлоги, стіни, дверей, години, навіть кожної хвилини. Тут не можна станути в чоботях, там не вільно заговорити, бо Нюнько спить, там не вільно опертися, бо буде люлькою чути, нічого мені не вільно. Мене на кожному кроці обгортає страх, власної тіні боюся... Ходив я давно до адвоката, гадав, що дістану розвід, але він сказав, що розводи дають лише вели-

TULA-online.org

ким панам, а хлоп навіть думати про це не може. Завинив я сам через свій нерозум, дав обмотати себе, тай годі. Взяв собі жінку не під пару тай гадав, що буде така як перша...

Стежкою, садами вийшли ми на цвинтар, до материної могили.

Було тихо. Сонце цілувало землю, на ній будилися квітки з медом і запахами. Білі хмарки линули по небі, як лебеді по синьому морі.

Незабутня дивилася на нас із тіней дерев.

Старий шепотів:

— Я віз її до лікаря, а вона хотіла вертатися до дому і дуже побивалася за тобою. „Хто буде йому співанок вечором співати? Він забанує за мною. Гей, чи знайдеться коли в світі серце, аби відчуло мій біль? Як Назар підросте, то перекажи йому від мене, що я гірко працювала. Видко, за мало я собі ласки в Бога випросила, коли дав мені таку доленьку". Тут ухопив її кашель і вона зімліла.

Пісня виколисала її і була щирою посестрою в радости і смутку, а вона була їй вірна до останнього духу.

Мене взяв такий жаль, жаль без міри, що душа злетіла понад усе марне на цій землі й тоді зявилася мені мати.

Її очі дивилися на мене, моя безмежна туга воскресила її.

Я побіг до дому і кинувся з несамовитим розмахом малювати образ.

Так минали дні.

За той час не бачив я ні мачухи, ні карлика.

TULA-online.org

Глибока тиша довкола, на дворі літо, в кімнаті повно світла, я сиджу й дивлюся в свій твір. Нерухомо придивляюся грі своєї душі, образи самі приходять, забуті хвилини з життя моєї мами.

Найраніше вона з нас усіх устає, найпізніше лягає. Праця і праця.

Ось ранок. Челядь обідає, синій промінь всувається крізь вікно, поперек хати, стелиться на головах і снує мрію. Мати задивилася в нього, хтось озвався, вона шепнула: „Тихо" — й дивилася далі в той промінь.

Звичайно порається сама в хаті й тоді завжди смутна. В самім розгарі роботи згадає про щось, оглянеться поза себе й стане нерухома як статуя. При шитві відведе руку з голкою, спинить її нараз, задивиться в призабутий спомин, відтак зідхне тяжко й шиє далі.

В лісі джерело, мати йде по воду, та не доріжкою, але все новою стежкою, мохом, куди ще ніхто не йшов.

Поодинокими словами будить покійна в мені душу і пересуває передомною дивний світ образів.

Лежу хворий, вона на ослоні біля вікна пряде кужіль. Останній промінь сипле золотий цвіт на її голову, в хаті тихо, лиш веретено фуркотить і летить рівно довкола, я задивився в неї і в небо за її головою — прохаю, аби заспівала що. І вона співає мені, як зорі летять у простір, хлопчина задивився в них і посилає за ними свою думку в світи, а ту думку ловить і ховає вічність.

Опівночі слухаю в просонні й здається мені, що в саді вітер шумить смутно. Буджуся, довкола

TULA-online.org

сутінок, мати сидить у ногах, вдивлена в мене і плаче ґишком.

Досвіта вернувся я з вічного сну й мені стало лекше. Мати винесла мене на приспу.

Над головою блакитне небо, над обрієм ідуть довгою лавою білі й рожеві хмари.

— Ось славне товариство виступає в похід, а онде леви везуть богиню в ясному ридвані — оповідає мати.

По нивах буяє вітер, дівчата мигають серпами, співанка стелиться далеко як подільський лан, як українська туга:

Ой як ясненько, ой як миленько,
куди сонінько сходить,
а ще ясніше, а ще миліше,
куди матінка ходить...

Мамо, мамо... Ти одна на цій землі свята. Не даром поети оспівують тебе.

Вічність закрила твої очі, як хмара ясні зорі.

Твоя благородна душа покинула мене й полинула білою голубкою на золоті заходу.

Батько сидів біля мене, задивився в портрет давньої дружини й поганяв рясні сльози.

— Тепер на старість не маю нікого, лиш її. Нераз у безсонну ніч здається мені, що вона стукає в двері, виходжу... довкола темно, глухо й пусто... Знаю, що не зійдемося вже там, тому живу з нею тут. І тому в споминах, тону, потапаю...

— Нераз явиться мені в сні тиха, лагідна, як давно. „Вибачай — каже — що не додержала я тобі товариства... Дівчам узяв ти мене в свої пороги,

TULA-online.org

рано вийшла я з тобою в дорогу, а вполудне змучилися мої білі ніжки і тяжкий сон зламав мене".

Увійшла служниця і сказала, що „пані" кличуть.

Старий скулився і вийшов.

Служниця прятала в кімнаті, глипала на образ, то на мене, я помітив, що хоче мені щось виявити, але онимається.

Я зачав з нею розмову, довідався, що небіщик її тато служив тут давно, вкінці вона пообзиралася й шепнула:

— Я б вам щось сказала, але боюся...

— Кажи, я не видам тебе.

Присадкувата постать зігнулася в куті, буцім стирала порохи; обгоріле, не гарне, але людяне лице було схилене над роботою, я вчув ось що:

— Пані й панич у великому клопоті, бо гадають, що ви прийшли відібрати свою землю. Перед татом криються, бо тато за вами, але ви стережіться, бо хотять підплатити якихось людей, звязати вас і відвезти десь, ніби, як я це порозуміла, то до такого дому, що в ньому тримають божевільних. Все по ночах пані з паничем над тим радять, я це підслухала тай вам кажу, тільки прошу вас дуже, не виявіть мене.

Нам і не сниться нераз, що цей копає під нами яму, а той рятує.

В якому світі перебував я цілий час?

Аж тепер зрозумів я, чому мачуха й Нюнько бокують від мене...

Вечоріло. Я вийшов у ліс і ліг серед гущавини. Земля як мати тулила мою журбу.

TULA-online.org

В світі гамір, праця на зломану голову й ті прокляті години, що рядять і крутять людиною заголомшували мене, а тут дрімучий ліс обгорнув спокоєм.

Прийшла думка про карлика.

Давніше, в деяку хвилину розніс би я був його кістки, тепер постарівся я, дивлюся більше в себе, життя навчило терпеливости, Христова наука промовляє до серця.

Хочеш мати колись по правді заслужений той маленький шматок землі — на гріб, то годі думати лиш про те, аби їсти, пити і спати.

Стараюся так робити, якби це Христос зробив. Що-ж більше я можу?

Але міняйлів із храму треба прати, ох, прати!

Спокійно й не без серця дивився я в душу карлика.

Це-ж, брате, та несита, чорна сила, що давить людину цілий вік, чатує по всіх закутках, аби тебе ограбити, здерти зі шкури, затоптати в болото. Вона від самої найвищої гори аж до споду тай від колиски до гробу. Пустиш собі кулю в лоб, ти ще не застиг, а чоботи вже стягають з тебе... Та сила також у нас самих, ми боремося з нею як із ворогом у власній хаті й ніколи її не поборемо, бо гряниці між злом і добром нема, як нема двох богів: ясного і чорного, лиш один єдиний (і то в ідеї) мстивий тай ласкавий, як одно серце, що орудує чистою й темною кровю в тілі.

Думки блукали як змучені журавлі над морем.

Нараз здубоніло в корчах, якби звір гнав за звіром, тріск счинився близько, я призираюся —

TULA-online.org

напереді втікає дівчина й хлипає, за нею жене карлик, одною рукою відбивається від землі, в другій прут, і котиться як ярич.

Я схопився й заступив дорогу.

Місяць світив на нас, ми дивилися хвилину один на одного.

— Ти що тут робиш? — проскиглив карлик. — Всюди тебе повно! Носишся з потайними плянами! характеристика твого народу й матері!

Я приступив до нього.

— Що верзеш? Поволі...

— Рушай з дороги! — зашипів він і шарнув мене прутом.

Я ймив його за горло й підняв в одній руці. Він метався, але я робив тепер своє з надумою, спокійно. Прив'язав грабову гиллю, обвернув навколо шиї й пустив його в повітря.

Охопило мене омерзіння, я поблукав лісом якийсь час, потім стямився й помчав до хати.

Тут стрінула мене несподіванка. Карлик мав занадто сильний карк і руки, аби повіситися. Він розірвав гиллю, полетів тельмом униз, розповів усе і я саме застав його із мачухою, як дерли образ моєї мами на кусні й обоє топтали його ногами.

Вони впали на мене як хижі птахи та ось прийшла хвилина, коли я на безвихідну боротьбу тисячу своїх сірих днів і тисячу безсонних ночей, здавалося, знайшов найпростіший спосіб, якого не пробував досі.

Я рушився до мачухи, вхопив її за волосся, кинув до землі й обкладав пястуками. При цьому помітив блиском, що її тіло як у рися, в ньому

TULA-online.org

В світі гамір, праця на зломану голову й ті прокляті години, що рядять і крутять людиною заголомшували мене, а тут дрімучий ліс обгорнув спокоєм.

Прийшла думка про карлика.

Давніше, в деяку хвилину розніс би я був його кістки, тепер постарівся я, дивлюся більше в себе, життя навчило терпеливости, Христова наука промовляє до серця.

Хочеш мати колись по правді заслужений той маленький шматок землі — на гріб, то годі думати лиш про те, аби їсти, пити і спати.

Стараюся так робити, якби це Христос зробив. Що-ж більше я можу?

Але міняйлів із храму треба прати, ох, прати!

Спокійно й не без серця дивився я в душу карлика.

Це-ж, брате, та несита, чорна сила, що давить людину цілий вік, чатує по всіх закутках, аби тебе ограбити, здерти зі шкури, затоптати в болото. Вона від самої найвищої гори аж до споду тай від колиски до гробу. Пустиш собі кулю в лоб, ти ще не застиг, а чоботи вже стягають з тебе... Та сила також у нас самих, ми боремося з нею як із ворогом у власній хаті й ніколи її не поборемо, бо гряниці між злом і добром нема, як нема двох богів: ясного і чорного, лиш один єдиний (і то в ідеї) мстивий тай ласкавий, як одно серце, що орудує чистою й темною кровю в тілі.

Думки блукали як змучені журавлі над морем.

Нараз здубоніло в корчах, якби звір гнав за звіром, тріск счинився близько, я призираюся —

TULA-online.org

наперед втікає дівчина й хлипає, за нею жене карлик, одною рукою відбивається від землі, в другій прут, і котиться як ярич.

Я схопився й заступив дорогу.

Місяць світив на нас, ми дивилися хвилину один на одного.

— Ти що тут робиш? — проскиглив карлик. — Всюди тебе повно! Носишся з потайними плянами! характеристика твого народу й матері!

Я приступив до нього.

— Що верзеш? Поволі...

— Рушай з дороги! — зашипів він і шарнув мене прутом.

Я ймив його за горло й підняв в одній руці. Він метався, але я робив тепер своє з надумою, спокійно. Пригнув грабову гиллю, обвернув навколо шиї й пустив його в повітря.

Охопило мене омерзіння, я поблукав лісом якийсь час, потім стямився й помчав до хати.

Тут стрінула мене несподіванка. Карлик мав занадто сильний карк і руки, аби повіситися. Він розірвав гиллю, полетів тельмом униз, розповів усе і я саме застав його із мачухою, як дерли образ моєї мами на кусні й обоє топтали його ногами.

Вони впали на мене як хижі птахи та ось прийшла хвилина, коли я на безвихідну боротьбу тисячу своїх сірих днів і тисячу безсонних ночей, здавалося, знайшов найпростіший спосіб, якого не пробував досі.

Я рушився до мачухи, вхопив її за волосся, кинув до землі й обкладав пястуками. При цьому помітив блиском, що її тіло як у рися, в ньому

TULA-online.org

і кісточки не домацаєшся. Та нараз чиїсь руки обкрутили мене в поясі як вужівкою. Я пізнав карлика, мені мигнула морока, що обкручує й давить моїх темних братів, і це довело мене до роспуки.

Я вхопив його за ноги, покладав ним мачуху і кидав до землі як клубком. Та він обгорнув рамена довкола голови як пружини й сичав уодно:

— А таки мені нічого не вдієш.

Моя лють перейшла в божевілля.

*

* *

Ось я знову на чужині.

В рідну Україну не вернусь ніколи.

В самоті й нудьзі ковтаю гіркий жаль.

Так минають дні за днями.

А ночами переслідують мене примари.

Десь серед темряви стає в полумені гніздо гадюк, я тікаю в долину, передомною тінь аж по краю світа купається в крові на спаленій, потрісканій землі — ніде корчика, ні билини. Я падаю по проваллях, а за мною з гори, від попалу котиться голова карлика.

Лише скриюся де, спочину на хвилинку — бісова голова летить за мною.

Так стратив я образ мами.

Душа стала плоха, він не зявляється мені, я не всилі відновити його.

TULA-online.org

ЗМІСТ:

	Стор.
Що таке „Молода Муза“	V.
Володимир Бірчак: „На третім поверсі“	19
Петро Карманський: „Бенкет“	41
Богдан Лепкий: „Фільософ“	58
Богдан Лепкий: „Гостина“	82
Василь Пачовський: „Жертва мистецтва“	93
Сидір Твердохліб: „Нескінчений архитвір“ . . .	126
Гнат Хоткевич: „Дві дячихи“	134
Степан Чарнецький: „Мій перший авторський гонорар“	143
Осип Шпитко: „Вирід“	151
Михайло Яцків: „Боротьба з головою“	169

TULA-online.org

ДОСІ ВИЙШЛИ У БІБЛІОТЕЦІ „ДІЛА“:

1. Улас Самчук: „Віднайдений рай“, — новелі.
2. Софія Яблонська: „З країни опію та рижу“. (Кількадесять ілюстрацій).
3. Барбе Д'Оревілі: „Чортиці“, переклав М. Рудницький.
4. Бальзак: „Чародійна шкіра“, переклав В. Софронів.
5. і 6. Ольга Кобилянська: „Апостол черні“, повість, (2 томи).
7. і 8. Василь Масютин: „Два з одного“, повість (2 томи)
9. Ірина Вільде: „Бє восьма“, повість (вичерпане).
10. Кнут Гамсун: „Під осінніми зорями“, повість переклав М. Ставничий.
11. В. Будзиновський: „Як чоловік зійшов на пана“.
12. Володимир Бірчак: „Золота скрипка“.
13. Сальваторе Фаріна: „Любов оповита брехнею“ перекл. М. Островерха (повість і новелі).
14. Юрій Косач: „Клубок Аріядни“, новелі.
15. Іван Зубенко: „Квітка на багні“, повість.
16. Богдан Лепкий: „Три портрети“, (Франко — Стефаник — Оркан).
17. Федір Дудко: „Дівчата очайдушних днів“.

TULA-online.org

TULA-online.org